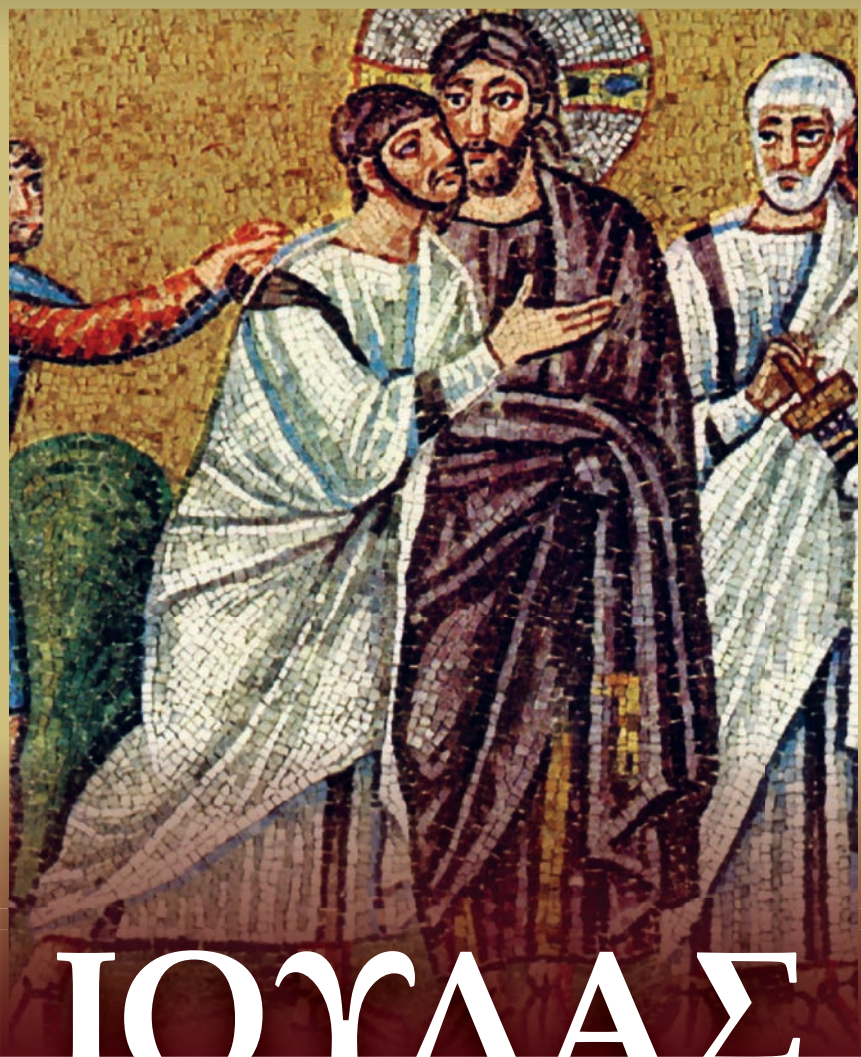

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

ΙΟΥΔΑΣ

ΤΟ ΣΥΜΒΟΛΟ ΤΗΣ ΑΙΩΝΙΑΣ ΠΡΟΔΟΣΙΑΣ

ΘΕΙΟ ΠΑΘΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΑΣΗ

ΙΟΥΔΑΙΣΜΟΣ

ΤΟ ΣΥΜΒΟΛΟ ΤΗΣ ΑΙΩΝΙΑΣ ΠΡΟΔΟΣΙΑΣ

ΘΕΙΟ ΠΑΘΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΑΣΗ

Ιδιοκτησία

SABD A.E.

Εκδότες

Δημήτρης Μπενέκος, Αλέξης Σκαναβής

Διευθυντής

Πάνος Αμυράς

Επιμέλεια έκδοσης

Αρτέμις Ψαρομήλιγκος, Βασιλική Λάζου

Συνεργάτες τεύχους

π. Γεώργιος Δ. Μεταλληνός, Γεώργιος Πατρώνος,
Ελένη Μάργαρη, Δημήτρης Κοσμόπουλος,
Σταμάτιος Χατζησταματίου

Σελιδοποίηση

Θεοδώρα Κούλη

Υπεύθυνη διόρθωσης

Κατερίνα Μπεχράκη

Εμπορική διεύθυνση

Ελσα Σοϊμοίρη

Διεύθυνση διαφήμισης

Λουκάς Παπανικολάου

Υπεύθυνος κυκλοφορίας

Κώστας Μπαλής

Εκτύπωση

Καραπαναγιώτης Α.Ε.

Διανέμεται με τον Τύπο της Κυριακής

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

8-27

Η ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΙΟΥΔΑ

Η μορφή του Ιούδα πρωταγωνιστεί στην υμνολογία της Μεγάλης Εβδομάδας. Η προδοτική του στάση αντιπαραβάλλεται με τη στάση μεταμέλειας της «αμαρτωλής γυναίκας» και την ομολογία αγάπης του ληστή. Το πάθος της φιλαργυρίας ως βασικό κίνητρο για την προδοσία του Δασκάλου του. Ο «επώδυνος θάνατος» γίνεται η πραγματική αμοιβή του Ιούδα...

ΤΟΥ Π. ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ

28-39

ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ ΚΑΙ ΙΟΥΔΑΣ 'Η ΠΩΣ ΗΘΕΛΕ ΤΟΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟ ΤΟΥ Ο ΙΟΥΔΑΣ ΩΣ ΜΕΣΣΙΑ ΤΙΣ ΓΑΡ ΟΥΤΟΣ ΕΣΤΙΝ;

Ο Ιούδας, το σύμβολο της αποστασίας, ως ζηλωτής και συντηρητικός ιδεολόγος. Γιατί ο παραδοσιακός αυτός θεολόγος πρόδωσε το Δάσκαλό του; Οι προβληματισμοί του Ιούδα για τη μεσσιανική αποστολή του Ιησού και η απόφασή του για την προδοσία ως «ιερό χρέος». Η μεταμέλεια και η αυτοκτονία.

ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΤΡΩΝΟΥ

40-57

ΑΠΟ ΤΗ ΔΩΡΟΔΟΚΙΑ ΣΤΟΝ ΑΠΑΓΧΟΝΙΣΜΟ: ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΟΡΦΗΣ ΤΟΥ ΙΟΥΔΑ ΣΤΗΝ ΤΕΧΝΗ

Η καλλιτεχνική απεικόνιση της αμφιλεγόμενης προσωπικότητας του Ιούδα σε Ανατολή και Δύση. Η

τραγική πορεία του συμβόλου της προδοσίας, του Ισκαριώτη -ο χρηματιστής, η μεταμέλεια, η αυτοκτονία- αποτελεί την αφορμή για τη δημιουργία σπουδαίων έργων Τέχνης.

ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ ΜΑΡΓΑΡΗ

58-73

ΙΟΥΔΑΣ «Ο ΦΙΛΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑΒΟΛΟΣ» ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Η προδοσία του Ιούδα στην Αγία Γραφή και την υμνογραφία της Μεγάλης Εβδομάδας. Οι δύο τρόποι διαχείρισης του Ιούδα -ως «δόλιον και προδότη» και ως «ζηλωτή και κοινωνικού αναμορφωτή»- στην πεζογραφία και την ποίηση. Τα αντιπροσωπευτικότερα ελληνικά λογοτεχνικά έργα που πραγματεύονται την προδοσία.

ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗ ΚΟΣΜΟΠΟΥΛΟΥ

74-95

ΤΟ ΠΑΘΟΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ

Η στάση της ιουδαϊκής ηγεσίας απέναντι στον Ιησού και οι λόγοι που οδήγησαν στην απόφαση για την εξόντωσή Του. Οι μεσσιανικές προσδοκίες του Ιούδα διαφεύδονται. Η προσέγγιση του Ισκαριώτη με το Μεγάλο Συνέδριο και η συμφωνία για την προδοσία. Ο Ιησούς συλλαμβάνεται και οδηγείται ενόπιον του Συνεδρίου. Η καταδίκη, η Σταύρωση και η Ανάσταση.

ΤΟΥ ΣΤΑΜΑΤΙΟΥ ΧΑΤΖΗΣΤΑΜΑΤΙΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

γνώμων, άδικος, άθλιος, άφρων, άχάριστος, δόλιος, δυσσεβής, μι-
αρός και φιλάργυρος είναι κάποια από τα πολλά επίθετα που χρη-
σιμοποιούνται στην υμνογραφική παράδοση της Εκκλησίας με τα
οποία εκφράζονται ο βαρύς πόνος και η πλήρης απαξία για την
πνευματική αυτοκτονία του Ιούδα.

Ο Ιούδας πρόδωσε τον τόπο και την ώρα της σύναξης του Χριστού με τους μα-
θητές Του στο Ορος των Ελαιών, για την αποφυγή ταραχής και διασάλευσης της
κοινής ψυχίας. Ανέλαβε δηλαδή να οδηγήσει την εβραϊκή ηγεσία και τα όργανά
της στον τόπο όπου θα έβρισκαν τον Χριστό. Το βάρος της πράξης του Ιούδα
σχετίζεται με το Πρόσωπο στο οποίο αφορούσε η ενέργειά του, τον Θεάνθρωπο
Χριστό. Ο Ιούδας δεν επώλησε κάποιον ασήμαντο, αλλά «τόν άτίμητον», εκείνον,
δηλαδή, που υπέρκειται κάθε χρηματικής τιμής και αξίας.

Γιατί όμως ο Ιούδας πρόδωσε τον Χριστό και Διδάσκαλό του στους αδυσώπη-
τους εχθρούς Του; Προς αυτήν την κατεύθυνση έχουν γίνει πολλές ερμηνευτικές
προσπάθειες και αναζητήθηκαν πατριωτικά, ψυχολογικά, κοινωνικά, ιδεολογικά
και άλλα αίτια.

Ο Ιούδας είχε κληθεί, όπως και όλοι οι μαθητές του Χριστού, για να διακονήσει
το σχέδιο της Θείας Οικονομίας για την πραγμάτωση της λύτρωσης και της σω-
τηρίας των ανθρώπων. Για να γίνει, όπως και οι άλλοι Απόστολοι, συνεχιστής του
έργου και της αποστολής του Κυρίου. Κατά μία ερμηνεία αποτελούσε ιδιάζουσα
περίπτωση ζηλωτή και ένθερμου εθνικιστή. Στο πρόσωπο του Ιησού έβλεπε την
ενσάρκωση των μεσσιανικών πόθων και ελπίδων του έθνους του Ισραήλ. Όταν
ο Ιησούς εξέφρασε διαφορετική «μεσσιανικότητα», θεώρησε ότι έπρεπε να ανα-
κόψει την πορεία Του και προέβη στην προδοσία.

Η πράξη του δεν θεωρείται από την ερμηνευτική Θεολογία ως απλή προσωπική
επιλογή αλλά αναγορεύεται ως άρνηση και αποστασία. Γι' αυτό δεν συνοδεύ-
εται από τη μετάνοια. Η μεταμέλεια του Ιούδα ήταν συναίσθηση της πράξης
του, περιοριζόμενη δε σε κάποιες τύψεις συνειδήσεως. Η μεταμέλεια όμως δεν
είναι μετάνοια. Μετάνοια θα ήταν για τον Ιούδα, αν «έκλαιε καί αυτός πικρώς»
(Μαθ. 26, 75).

Στο 7ο βιβλίο της σειράς «Θρησκευτικά Αναγνώσματα» παρουσιάζονται η ορ-
θόδοξη υμνογραφία για τον Ιούδα, οι προβληματισμοί του για τη μεσσιανική
αποστολή του Ιησού, η απόφασή του για προδοσία και η εικαστική και η λογο-
τεχνική απεικόνιση της προσωπικότητάς του σε Ανατολή και Δύση. Το τεύχος
πλαισιώνεται με την περιγραφή του Θείου Πάθους από την καταδίκη και τη
Σταύρωση του Ιησού έως την Ανάστασή Του.

Βυζαντινή εικόνα, στην οποία απεικονίζεται ο Ιούδας να προδίδει τον Δάσκαλό του, φιλώντας τον.

Η ορθόδοξη υμνογραφία για τον Ιούδα

π. ΓΕΩΡΓΙΟΣ Δ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ

Ομότιμος καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

Η μορφή του Ιούδα πρωταγωνιστεί στην υμνολογία της Μεγάλης Εβδομάδας. Η προδοτική του στάση αντιπαραβάλλεται με τη στάση μεταμέλειας της «αμαρτωλής γυναίκας» και την ομολογία αγάπης του ληστή. Το πάθος της φιλαργυρίας ως βασικό κίνητρο για την προδοσία του Δασκάλου του. Ο «επώδυνος θάνατος» γίνεται η πραγματική αμοιβή του Ιούδα...

1. Ο Ιούδας στους ύμνους της Μ. Εβδομάδας

Η μορφή του Ιούδα απασχόλησε την Τέχνη σε όλες τις μορφές της. Το ίδιο και την ορθόδοξη υμνογραφία¹, που με ανάγλυφο και διεισδυτικό τρόπο ανατέμνει την ευαγγελική διήγηση γύρω από το

πρόσωπό του. Η υμνογραφία συνιστά την καρδιά της ορθόδοξης-εκκλησιαστικής λατρείας², υπήρξε δε η σημαντικότερη ποιητική δημιουργία του Βυζαντίου/Ρωμανίας³. Οι δυνατότητες, μάλιστα, που προσφέρει ο ποιητικός λόγος καθιστούν την Υμνογραφία το προσφορότερο μέσο για τη συνεχή μυσταγωγία του εκκλησιαστικού πληρώματος, με ένα λόγο που ηδύνεται, περιβεβλημένος το σεμνό και ελκυστικό ένδυμα της εκκλησιαστικής μελωδίας⁴. Το πλήρωμα, ακούοντας ή και μετέχοντας στην ψαλμωδία των ύμνων, βιώνει και ομολογεί την πίστη του «Λόγω πλέκον έκ λόγων μελωδίαν»⁵. Μέσω της ποιήσεως των ύμνων η λατρεία της Ορθοδοξίας γίνεται το ασίγαστο στόμα της. Ο αγιογραφικός και πατερικός λόγος γίνεται έτσι καθημερινό τραγούδι του λαού του Θεού, που τραγουδά την πίστη του και την ομολογεί.

ΟΙ ΑΓΙΟΙ Πατέρες και Μητέρες, που συνθέτουν τους ύμνους, προσφέρουν μέσω αυτών τη θεολογία και τη θεογνωσία της καθαρμένης και φωτισμένης από το Αγιο Πνεύμα καρδιάς τους, βάπτοντας τον κάλαμο στα νάματα της πίστεώς τους και τα δάκρυα της μετανοίας τους. Μια επισήμανση των αποδιδομένων στον Αγιο Διονύσιο τον Αρεοπαγίτη έργων είναι σημαντική. Η

Εικόνα (1543), στην οποία απεικονίζονται τα δύο γεγονότα: η μεταμέλεια και ο απαγχονισμός του Ιούδα. Αν και υπάρχει στενή σχέση μεταξύ τους, τα δύο επεισόδια δεν χάνουν την εικονιστική τους αυτοτέλεια (Μονή Ντίλιου, Νησί Ιωαννίνων).

ποίηση και η μουσική της ορθόδοξης λατρείας -διαβάζουμε- συνιστούν «αντήχημα» της ουράνιας υμνωδίας, την οποία ο ιερός υμνογράφος (και όχι απλά «ποιητής») ακούει με τα πνευματικά του ότια και τα μεταφέρει με τα κτιστά μέσα που διαθέτει στην επίγεια λατρεία. Ο ύμνος της Εκκλησίας νοείται, έτσι, ως αντίγραφο του ουράνιου «αρχετύπου»⁶. Δεν είναι, λοιπόν, περίεργο ότι στην ορθόδοξη λατρεία εισέρχονται τα ποιητικά δημιουργήματα των αποδεδειγμένων Αγίων, που είναι και αυθεντικοί θεολόγοι της Εκκλησίας⁷.

Αυτά ισχύουν και για την υμνογραφία της Μεγάλης Εβδομάδας.

ΟΙ ΑΓΙΟΙ Πατέρες μας στους ύμνους της Μ. Εβδομάδας ασχολούνται με τον Ιούδα και την τραγική θέση του στην πορεία του θεού Πάθους. Με αφητηρία και πλαίσιο την ευαγγελική διήγηση, εμβαθύνουν αγιοπνευματικά στα παραδιδόμενα για τον Ιούδα και την προδοσία του στοιχεία, ερμηνεύοντας τον αγιογραφικό λόγο και καθιστώντας ελκυστική και συνάμα διδακτική την ευαγγελική ιστορία.

ΣΤΟΥΣ ΥΜΝΟΥΣ συμπλέκονται δύο θέματα: Η **προδοσία του Ιούδα**, σε όλο το φάσμα της και την ευρύτητα του προβληματισμού της, και η **αντιπαραβολή** της στάσης του Ιούδα με εκείνη της **«αμαρτωλής γυναίκας»** (της πόρνης) και του **«ευγνώμονος ληστού»** και της ομολογίας του πάνω στο σταυρό.

ΟΙ ΣΧΕΤΙΚΕΣ αναφορές στη θεματική αυτή αρχίζουν από τον Ορθο της Μ. Τρίτης, που ψάλλεται το βράδυ της Μ. Δευτέρας, και ολοκληρώνονται στα «Εγκώμια» του Επιταφίου, που ψάλλονται το βράδυ της Μ. Παρασκευής. Ο Ιούδας, ως ένα από τα κύρια πρόσωπα του θείου Πάθους, είναι εύλογο να ανήκει στα βασικά δομικά στοιχεία των Ακολουθιών κάθε ημέρας.

ΣΤΟΝ ΟΡΘΟ της Μ. Τρίτης (το βράδυ της Μ. Δευτέρας) ο Ιούδας συμπορεύεται και συμπράττει με τους «Ιερείς και Γραμματείς» του Ιουδαϊσμού, που πνέοντας μένεα κατά του Ιησού Χριστού, σχεδιάζουν την εξόντωσή του. Αλλωστε, το συναφές ευαγγελικό ανάγνωσμα της Ακολουθίας αναφέρεται στην ήττα των Φαρισαίων και Σαδδουκαίων στη διαλογική αντιπαράθεσή τους με τον Χριστό, ακούονται δε τα φρικτά «ουαί» για τους Φαρισαίους, που εκπροσωπούσαν τη νόθα εξουσία (Μαθ. 22,15-23, 39). Ετσι, με το εορτολογικό θέμα της ημέρας, που είναι η «μνεία της παραβολής των δέκα παρθένων» (Μαθ. 25,1-13), διαπλέκεται, ως προανάκρουσμα, το γεγονός της προδοσίας σε δύο τροπάρια («Καθίσματα»). Το πρώτο αναφέρεται στη συνεργασία του Ιούδα με την εβραϊκή ηγεσία εναντίον του Χριστού.

Βουλευτήριον, Σωτήρ, παρανομίας κατά Σοῦ,
 Ἴερείς καί Γραμματεῖς φθόνῳ ἄθροισαντες
 δεινῶς,
 εἰς προδοσίαν ἐκίνησαν τόν Ἰούδαν.
 Ὅθεν ἀναιδῶς ἐξεπορεύετο,
 ἐλάλει κατά Σοῦ τοῖς παρανόμοις λαοῖς.
 Τί μοι, φησί, παρέχετε, κἀγώ ὑμῖν αὐτόν παρα-
 δώσω
 εἰς χεῖρας ὑμῶν; Τῆς κατακρίσεως τούτου
 ρῦσαι, Κύριε, τὰς ψυχὰς ἡμῶν».

[367⁸: Οι Ιερείς και Γραμματεῖς, φθονώντας Σε, Σωτήρα μου, συγκαλώντας με τρόπο τρομερό συμβούλιο παράνομο εναντίον Σου, παρεκίνησαν τον Ιούδα να Σε προδώσει. Γι' αυτό εκείνος, χωρίς ντροπή, έτρεξε και μιλούσε εναντίον Σου στους ηγέτες του παράνομου Λαού. Τι μου προσφέρετε, έλεγε, για να σας Τον παραδώσω (τον Χριστό). Κύριε, λύτρωσε τις ψυχές μας από την καταδίκη εκείνου].

ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ τροπάριο περιγράφει περιληπτικά την πράξη της προδοσίας και τις συνέπειές της:

Ὁ Ἰούδας τῆ γνώμῃ φιλαργυρεῖ κατά τοῦ Διδα-
 σκάλου ὁ δυσσεβῆς.
 Κινεῖται, βουλευέται, μελετᾷ τὴν παράδοσιν,
 τοῦ φωτός ἐκπίπτει, τό σκότος δεχόμενος.
 Συμφωνεῖ τὴν πρᾶσιν, πωλεῖ τόν ἀτίμητον.
 Ὅθεν καί ἀγχόνην, ἀμοιβὴν ὧν περ ἔδρα,
 εὕρισκεῖ ὁ ἄθλιος καί ἐπώδυνον θάνατον.
 Τῆς αὐτοῦ ἡμᾶς λύτρωσαι μερίδος, Χριστέ ὁ
 Θεός,
 τῶν πταισμάτων ἄφεισιν δωρούμενος,
 τοῖς ἐορτάζουσι πόθῳ τό ἄχραντον πάθος σου».

[367: Ο ασεβής Ιούδας μέσα στη φιλαργυρία του παίρνει αποφάσεις για το Διδάσκαλό του. Κινείται και σκέπτεται, σχεδιάζει την παράδοσή του. Χάνει το φως (της Χάρης), αποδεχόμενος το (πνευματικό) σκοτάδι. Κάνει συμφωνία για την πώληση (του Χριστού) και πωλεί Αυτόν που είναι πάνω από κάθε τιμή. Γι' αυτό ο άθλιος, ως αμοιβή για όσα έπραξε, βρίσκει τη χρηματική αγχόνη και τον οδυνηρό θάνατο. Χριστέ Θεέ μας, λύτρωσέ μας από αυτό που έπαθε αυτός, χαρίζοντας συγχώρηση σ' εμάς, που με όλη μας την καρδιά γιορτάζουμε το άγιο Πάθος Σου].

Η ΑΝΑΦΟΡΑ όμως στον Ιούδα εντοπίζεται κυρίως στις Ακολουθίες της Μ. Τετάρτης και της Μ. Πέμπτης. Τη Μεγάλη Τετάρτη, κατά το τυπικό (δηλ. την εκκλησιαστική τάξη): «Τῆς ἀλειψάσης τόν Κύριον μύρω πόρνης γυναικός μνεῖαν ποιείσθαι οἱ θειότατοι Πατέρες ἐθέσπισαν». Το Ευαγγέλιο του Ματθαίου (26,6-13) και του Μάρκου (14,3-9) μνη-

Ο ευαγγελιστής Ιωάννης ταυτίζει τη γυναίκα με τα μύρα με την αδελφή του Λαζάρου. Ψηφιδωτό (5ος αιώνας) με την ανάσταση του Λαζάρου από τη Ραβέννα.

μονεύουν την πράξη μιας άγνωστης γυναίκας, που γεμάτη σεβαστική αγάπη άλειψε με πολύτιμο μύρο το κεφάλι του Χριστού, προκαλώντας την «αγανάκτηση» των μαθητών, που θεώρησαν σπατάλη το έξοδο της αγοράς του μύρου. Στον ευαγγελιστή Ιωάννη (12,1-18) η γυναίκα ταυτίζεται με την αδελφή του Λαζάρου, Μαρία, που με την ενέργεια αυτή ήθελε να εκφράσει την ευγνωμοσύνη αυτής και της αδελφής της, Μάρθας, για την ανάσταση του αδελφού τους Λαζάρου. Ο Λουκάς (7, 36-47) είναι εκείνος, που μάλλον μιλεί για άλλη περίπτωση και κάνει λόγο για μια «αμαρτωλή γυναίκα» («καί ἰδοὺ γυνὴ ἐν τῇ πόλει, ἣτις ἦν ἁμαρτωλὸς»), η οποία έφερε το βαρύτιμο μύρο και κλαίγοντας άλειψε και φίλησε τα πόδια του Χριστού, βρέχο-

ντάς τα με τα δάκρμά της και σφουγγίζοντάς τα με τα μαλλιά της. Ο Ιούδας, κατά το κείμενο του Ιωάννου, αγανάκτησε, γιατί το ακριβό αντίτιμο του μύρου δεν δόθηκε στους φτωχούς. Ο Ιούδας, προφασιζόμενος ότι διαπνεόταν από αγάπη για τους πτωχούς, προσφέρει ένα διδακτικότερο θέμα στην ευαισθησία των υμνογράφων, ώστε με την ποιητική τους δύναμη και τέχνη να το αξιοποιήσουν λογοτεχνικά και ποιμαντικά για την «οικοδομή» των φιλακόλουθων πιστών. Αυτό δείχνει παραστατικότερα το ακόλουθο τροπάριο:

«Ὡ, τῆς Ἰούδα ἀθλιότητος!
Ἐθεώρει τὴν πόρνην φιλοῦσαν τὰ ἴχνη
καὶ ἑσκέπτετο δόλω τῆς προδοσίας τό φίλημα.

Βυζαντινό ψηφιδωτό (11ος αιώνας), στο οποίο απεικονίζεται η τελετή του Ιερού Νιπτήρος (Μονή του Οσίου Λουκά, Βοιωτία).

Ἐκείνη τούς πλοκάμους διέλυσε
καί οὗτος τῷ θυμῷ ἔδεσμεῖτο,
φέρων ἀντί μύρου τήν δυσώδη κακίαν,
φθόνος γάρ οὐκ οἶδε προτιμᾶν τό συμφέρον.
Ὡ, τῆς Ἰούδα ἀθλιότητος! Ἄφ' ἧς ρῦσαι, ὁ Θεός,
τάς ψυχάς ἡμῶν».

[376: «Πόσο άθλιος ήταν ο Ιούδας! Εβλεπε την πόρνη να φιλεί τα πέλματα των ποδιών του Χριστού και σκεπτόταν με δόλο το φίλημα της προδοσίας. Εκείνη έλυσε τις πλεξίδες της κεφαλής της, ενώ αυτός δενόταν με τα δεσμά του μίσους του, προσφέροντας (στον Χριστό) αντί για μύρο τι βρομερή κακία. Διότι ο φθονερός άνθρωπος δεν ξέρει να προτιμήσει το (πνευματικό) συμφέρον.

Πόση αθλιότητα έδειξε ο Ιούδας! Από την οποία λύτρωσε, Θεέ μας, τις ψυχές μας»].

ΤΟ ΘΕΜΑ όμως της προδοσίας του Χριστού από τον Ιούδα ανήκει κυρίως στην εορτολογική θεματική της Μ. Πέμπτης. Κατ' αυτήν την ημέρα «εορτάζει» η Ορθοδοξία «τέσσαρά τινα, τόν ιερόν Νιπτῆρα, τόν Μυστικόν Δείπνον, τήν ύπερφυρά προσευχήν καί τήν προδοσίαν» του Ιούδα. Ο Ιούδας μετέχει και αυτός στα δρώμενα, με ένα σκοτεινό και αποκρουστικό ρόλο, εκείνον του προδότη του Διδασκάλου και Κυρίου του. Χαρακτηριστικότερο είναι ένα τροπάριο, διακρινόμενο για την εκφραστικότητα του που κυριολεκτικά μεταπλάσσει την ιστορία σε ποίηση:

«Η αγωνία στον Κήπο της Γεθσημανή». Πίνακας (1590) του El Greco (Εθνική Πινακοθήκη, Λονδίνο).

«Ιούδας ὁ δοῦλος καὶ δόλιος, / ὁ μαθητὴς καὶ ἐπίβουλος,
ὁ φίλος καὶ διάβολος, ἐκ τῶν ἔργων ἀπεφάνθη,
ἠκολούθει γάρ τῷ Διδασκάλῳ / καὶ καθ' ἑαυτὸν ἐμελέτα τὴν προδοσίαν.

Ἔλεγεν ἐν ἑαυτῷ· παραδώσω τοῦτον
καὶ κερδήσω τὰ συναχθέντα χρήματα.
Ἐπεζήτηε δέ καὶ τό μῦρον πρᾶθῆναι / καὶ τὸν Ἰη-

σοῦν δόλῳ κρατηθῆναι.
Ἄπέδωκεν ἄσπασμόν, παρέδωκε τὸν Χριστόν·
καὶ ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν, οὕτως ἠκολούθει,
ὁ μόνος εὐσπλαχνος καὶ φιλόανθρωπος».

[385: Ο Ιούδας (φαινομενικά μὲν) δούλος, (στην ουσία ὅμως) δόλιος, (φαινομενικά) φίλος καὶ (πραγματικά) διαβολέας, ὅπως αποδείχθηκε ἀπὸ τις πράξεις του. Διότι ἀκολουθοῦσε τὸ Διδάσκαλο, μέσα του ὅμως σχεδίαζε τὴν προδοσίαν. Ἐλεγε μέσα του, θὰ Τον παραδώσω καὶ θὰ κερδίσω τὰ χρήματα (τοῦ ταμείου τῆς ἀποστολικῆς ομάδας). ἤθελε δε καὶ τὸ μῦρο νὰ πουληθεῖ, ἀλλὰ καὶ ὁ Χριστὸς μὲ ἀπατηλὸ τρόπο νὰ συλληφθεῖ. Ἐδωσε χαιρετισμὸ μὲ τὸ φίλημα καὶ παρέδωσε τὸν Χριστό. Καὶ (ὁ Χριστὸς) σαν τὸ πρόβατο, που ὁδηγεῖται στὴ σφαγὴ ἀκολουθοῦσε (τοὺς φονευτὲς του), (Αὐτὸς που εἶναι) ὁ μόνος εὐσπλαχνος καὶ φιλόανθρωπος].

ἈΛΛΑ ΚΑΙ σ' αὐτὴ τὴν Ἀκολουθία τοῦ Ὁρθροῦ τῆς Μ. Παρασκευῆς (Μ. Πέμπτη βράδυ) ἡ προδοσίαν τοῦ Ιούδα ἐπανέρχεται στὰ «Ἀντίφωνα» τῆς ἡμέρας. Ἐτσι, στὸ Γ' Ἀντίφωνο τὰ τροπάρια καταλήγουν μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ ἐκείνη ἐπωδὸ: «Ὁ δὲ παράνομος Ἰούδας οὐκ ἠβουλήθη συνιέναι» (δεν ἠέλησε νὰ συνεντιθεῖ).

ἈΚΟΜΗ καὶ στὰ «Ἐγκώμια» τοῦ Ὁρθροῦ τοῦ Μ. Σαββάτου, τὸ βράδυ τῆς Μ. Παρασκευῆς, στὴν κορύφωση καὶ ολοκλήρωση τοῦ θεοῦ δράματος μὲ τὴ Σταύρωση, τὸ Θάνατο καὶ τὴν Ταφὴ τοῦ Χριστοῦ, σὲ δύο «Μεγαλυνάρια» ἀναδύεται ἡ προδοσίαν τοῦ Ιούδα, που χαρακτηρίζεται «φόνος» (δολοφονία) τοῦ Χριστοῦ. Στὴν Α' Στάση τοῦ «πλήρωμα» τῶν πιστῶν ψάλλει:

«ΔΕΥΡΟ δὴ μιὰρὲ, φονευτὰ μαθητὰ, καὶ τὸν τρόπον τῆς κακίας σοὶ δεῖξόν μοι, δι' ὃν γέγονας προδότης τοῦ Χριστοῦ». [418: Ἐμπρός, λοιπόν, Ιούδα, ἀχρεῖε καὶ δολοφόνε μαθητῆ, δείξε μου τὴν αἰτία τῆς κακίας (σου), γιὰ τὴν ὁποία ἐγίνες προδότης τοῦ Χριστοῦ]. Ἀλλὰ καὶ στὴ Γ' Στάση ψάλλουμε: «Ὡς ἄφρων ὑπῆρέτης, παρέδωκεν ὁ μύστις, τὴν ἄβυσσον σοφίας». [423: Σαν ἀνόητος υπῆρέτης, ὁ μυημένος (στὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ) πρόδωσε

Αυτόν, που είναι άβυσσος σοφίας]. Θα μπορούσε, βέβαια, να τεθεί στη συνάφεια αυτή το ερώτημα: Είναι γνωστοί οι ποιητές των εκκλησιαστικών ύμνων και ιδίως αυτών που αναφέρονται στον Ιούδα; Στο εν χρήσει βιβλίο του Τριωδίου, κατά την περίοδο της Μ. Εβδομάδας, αναφέρονται κάποια ονόματα ποιητών (υμνογράφων), όπως ο άγιος Ανδρέας, αρχιεπίσκοπος Κρήτης, ο Κοσμάς Μοναχός (Μαΐουμά, 7-8ος αι.), ο Μάρκος επίσκοπος Υδρουντός (9ος αι.), η Κασσιανή ή Κασία Μοναχή (9ος αι.). Τα περισσότερα όμως τροπάρια (ύμνοι) φέρονται ανώνυμα, όπως συμβαίνει άλλωστε σ' όλη τη λατρεία μας.

ΠΡΕΠΕΙ εδώ να λεχθεί ότι υπάρχει ένα ουσιαστικό κοινό μεταξύ της εκκλησιαστικής ποίησης και της λεγόμενης δημοτικής (δημοτικού τραγουδιού). Και οι δύο, γεννήματα της ευαίσθητης καρδιάς και ευφάνταστης διάνοιας του λαού μας, συναντώνται στον τρόπο δημιουργίας τους. Και των δύο δημιουργός είναι ένας, που εκφράζει μέσω αυτών την προσωπική του εμπειρία, συμμεριζόμενος όμως και τις εμπειρίες του υπόλοιπου λαϊκού σώματος. Γι' αυτό και οι δύο βρίσκουν απήχηση στην ψυχή και των άλλων μελών της Σύναξης ή Κοινότητας, διότι μέσω αυτών εκφράζονται και τα δικά τους συναισθήματα και αγωνίες. Και στις δύο όμως περιπτώσεις, λησμονείται ο προσωπικός ποιητής και ο ύμνος ή το τραγούδι αποβαίνει ανώνυμο και γι' αυτό «εκκλησιαστικό» ή «δημοτικό», κτήμα δηλαδή της Εκκλησίας, ως σύναξης του σώματος, και της λαϊκής κοινότητας⁹.

ΣΗΜΑΣΙΑ, λοιπόν, έχει ότι οι ύμνοι της λατρείας μας είναι καρπός της θεολογούσας καρδιάς και ποιητικής διάνοιας **των Αγίων μας**. Αυτό, δε, που χαρακτηρίζει όλους τους Αγίους είναι η ενότητα του φρονήματός τους, διότι με τον πνευματικο-ασκητικό τους αγώνα αποκτούν «νοῦν Χριστοῦ» (Α΄ Κορ. 2,16). Οι ύμνοι γίνονται ομολογία και δοξολογία όλου του εκκλησιαστικού σώματος, με τη βεβαιότητα ότι, εφόσον είναι δημιουργήματα-ποιήματα Αγίων, εκφράζουν με δογματική ακρίβεια και θεολογική καθαρότητα την εκκλησιαστική-συλλογική δηλαδή- πίστη.

ΑΣ ΠΡΟΧΩΡΗΣΟΥΜΕ όμως σε μια συστηματική προσέγγιση των κειμένων:

2. Ιούδας ο «προδότης»

■ Τα επίθετα

ΕΙΝΑΙ ΠΟΛΛΑ τα επίθετα ή οι επιθετικοί προσδιορισμοί για τον Ιούδα στους ύμνους της Μ. Εβδομάδας, δείγμα της φιλολογικής-λογοτεχνικής ικανότητας και ποιητικής επάρκειας και ευρηματικότητας των υμνογράφων. Τα απαριθμούμε: **Αγνώμων** (ασύνετος, ακάριστος), **άδικος**, **άθλιος** (πολλ.), **άσπονδος** (αδιάλλακτος), **άφρων**, **άφρων υπηρέτης**, **αιχμάλωτος** (του διαβόλου), **ακάριστος**. **Γέννημα εκιδνών**. **Δεινός**, (πονηρός, άγριος), **δόλιος** (πανούργος), **διάβολος** (κακολόγος, εχθρός, μοχθηρός), **δυσμενής** (εχθρός), **δούλος** (του εχθρού, των αρχιερέων και του διαβόλου), **δυσσεβής**, **δυσώνυμος** (βδελυκτός, μισητός). **Επίβουλος** (αυτός που θέλει το κακό του άλλου), **εραστής** (των χρημάτων). **Ζηλότυπος** (φθονερός). **Καπνλεύων** (την φιλόθεον χάριν), **κλέπτης** (πολλ.). **Μαθητής** (πολλ.), **μιαρός** (στυγερός, αχρείος), **μύστης** (αυτός που ανήκει στο στενό κύκλο των μαθητών του Χριστού). **Νευστάζων** **κάραν** (αυτός που κινεί απειλητικά το κεφάλι). **Παράνομος** (έξω του θείου νόμου και της πιστότητας προς τον Κύριό του), **πονηρός**, **προδότης** (πολλ.). **Τρισάθλιος**. **Φιλάργυρος** (φίλος του χρήματος, του κέρδους), **φονευτής** (δολοφόνος).

Η ΧΡΗΣΗ επιθέτων και χαρακτηρισμών με τόση δυναμικότητα, αλλά και φαινομενική σκληρότητα, για τον Ιούδα από ανθρώπους μάλιστα υψηλής πνευματικότητας, όπως οι ποιητές των ύμνων, προκαλεί, αρχικά, κάποιες όχι ευχάριστες εντυπώσεις. Δεν είναι όμως καρπός κακίας και εχθρικής διάθεσης απέναντί του. Ο Ιούδας για τη βδελυκτή πράξη και τη φοβερή πτώση του είναι άξιος λύπης και συμπόνιας. Οι υμνογράφοι, όμως, εκφράζουν το βαρύ πόνο αλλά και το έντονο παράπονό τους για την πνευματική αυτοκτονία του Ιούδα, όταν μάλιστα απέναντί του υπάρχει η ειλικρινής

«Δολίω φιλήματι παραδίδει τον Κύριον», αναφέρουν οι υμνογράφοι, αναπαράγοντας την εναγγελική μαρτυρία. Νωπογραφία από την αφίδα του καθεδρικού της Σιένας.

μετάνοια και θαυμαστή πράξη της «αμαρτωλής γυναίκας». Η αγανάκτηση των υμνογράφων είναι για την πνευματική απώλεια (Ιωάνν. 17, 12) του άπιστου μαθητή και την τραγική του πτώση.

■ Η προδοσία

ΕΧΟΥΝ ΓΙΝΕΙ πολλές ερμηνευτικές προσπάθειες για την κατανόηση της ενέργειας του Ιούδα να προδώσει τον Χριστό και Διδάσκαλό του στους αδυσώπητους εχθρούς του, το ιουδαϊκό Ιερατείο και τα όργανά τους. Αναζητήθηκαν πατριωτικά-εθνικά, κοινωνικά, ιδεολογικά κ.ά. αίτια¹⁰. Οι υμνογράφοι, όμως, με τον αγιοπνευματικό φωτισμό τους, δέχονται ως βασικό κίνητρο του το πάθος της φιλαργυρίας. Και η διαπίστωση αυτή φαίνεται εύστοχη, εφόσον το ιδεολογικό ή εθνικό κίνητρο δεν μπορεί να συνυπάρξει με τη διεκδίκηση οικονομικού κέρδους. Δεν παραγνωρίζεται όμως το πνευματικό κριτήριο, η εξάρτηση του Ιούδα από τον διάβολο. Αυτό δηλώνει η φράση ενός τροπαρίου: «ὁ Ἰούδας δούλος ἐγεγόνει τοῦ ἐχθροῦ (=τοῦ διαβόλου)» (376). Και αυτό συμφωνεί με την καινοδιαθηκική μαρτυρία¹¹. Αγνός πατριωτισμός και άδολος κοινωνισμός με το αζημίωτο δεν είναι δυνατό να νοηθεί! Το πρόβλημα, συνεπώς, σχετικά με τον Ιούδα εντοπίζεται κατ' αρχάς στο «**γιατί** επρόδωσε». Όταν ο Απόστολος Παῦλος χαρακτηρίζει τη φιλαργυρία «ρίζα πάντων τῶν κακῶν» (Α΄ Τιμ. 6,10)¹², κάνει μια πολύ καίρια ψυχολογικά επισήμανση που τη γνωρίζουν οι πνευματικοί πατέρες από την εξομολόγηση ή οι επιστημονικά ερευνώντες την ανθρώπινη ψυχή, και αυτό δεν μπορεί εύκολα να παρακαμφθεί.

Ο ΙΟΥΔΑΣ βαρυνόταν με το πάθος της φιλαργυρίας κατά τους υμνογράφους, που εκδηλώθηκε με την κατακράτηση -κλοπή δηλαδή- των χρημάτων της μικρής ιεραποστολικής ομάδας του Χριστού. Και αυτό το γνώριζαν οι συμμαθητές του (π.χ. Ιωάνν. 12, 6)¹³. Συγκεκριμένα, όταν βλέπει να χρησιμοποιεί η αδελφή του Λαζάρου Μαρία ένα πολύτιμο, και γι' αυτό ακριβό, μύρο για να μυρώσει τα πόδια του Χριστού, αντί του

Λεπτομέρεια από εικόνα (1568), στην οποία διακρίνεται σε ερεβώδη σπηλιά, τον Αδη, ο Ιούδας, μια παχύσαρκη και γεμάτη πληγές μορφή (Ναός της Μεταμόρφωσης, Βελγίσιστα).

νερού που χρησιμοποιούσαν οι δούλοι σε τέτοιες περιπτώσεις για τα πόδια των συνδαιτυμόνων, ο Ιούδας κατά τον υμνογράφο «έπεζήτη καί τό μύρον πραθῆναι (να πουληθεί) καί τόν Ἰησοῦν δόλω κρατηθῆναι» (385). Και τα δύο εξυπηρετούσαν τη φιλαργυρική διάθεσή του, αφού θα απέβαιναν γι' αυτόν πηγή κέρδους. Επανελημμένα υπογραμμίζεται στους ύμνους η νόσος της φιλαργυρίας: «Φιλαργυρίας ἐρῶν» (379) (εραστής της φιλαργυρίας), «φιλαργυρία ἀπεμπολῶν» τόν Χριστό (379), αποδεικνύεται ο Ιούδας. Παράλληλα, όμως, αναφέρεται ως αίτιος της προδοσίας και ο φθόνος. Ο Ιούδας προσφέρει στον Χριστό «ἀντί μύρου τήν δυσώδη κακίαν», λέγει ένα τροπάριο. Και ακολουθεί η συμπλήρωση: «φθόνος γάρ οὐκ οἶδε προτιμᾶν τό συμφέρον» (376). Η κακόβουλη και φθονερή διάθεση του Ιούδα για

τον Χριστό πρέπει να σχετίζεται με τον έλεγχο που δέχθηκε από Εκείνον, όταν ο Ιούδας σχολίασε αρνητικά την πράξη της Μαρίας (Ιωάν. 12, 7' πρβλ. Ματθ. 26,10).

ΕΝΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑ, όμως, που έχει απασχολήσει επανειλημμένα την έρευνα είναι το «τί» επρόδωσε ο Ιούδας, τι δηλαδή προσέφερε στους εχθρούς του Χριστού. Ιδανικό παραμύθιο στους υμνογράφους μας «δολίω φιλήματι παραδίδει τόν Κύριον» (391). Αναπαράγεται και στο σημείο αυτό η ευαγγελική μαρτυρία¹⁴, που καταγράφει το «πώς», τον τρόπο της προδοσίας. Αυτό εξαιρείται υποδειγματικά σε ένα τροπάριο: «Φιλείς και πωλείς, Ιούδα· ασπάζη καί οὐκ ὀκλάζεις δόλω προστρέχων· τίς μισῶν ἀσπάζεται, τρισάθλιε; Τίς φίλων ἐξωνεῖται τιμήματι; Τό φίλημα τῆς ἀναιδοῦς σου κακοβουλίας ἐλέγχει τήν προαίρεσιν» [379: Φιλείς και πωλείς (τον Χριστό), Ιούδα· τον ασπάζεσαι και δεν διστάζεις τρέχοντας κοντά του με δόλο. Ποιος, ενώ μισεί, φιλεί, τρισάθλιε; Ποιος φιλεί κάποιον και τον πουλάει με αντίτιμο; Το φίλημα της αδιάντροπης κακοβουλίας σου ελέγχει τη διάθεσή σου].

ΑΥΤΟ ΠΟΥ αβίαστα συνάγεται από την ευαγγελική διήγηση είναι ότι ο Ιούδας εμαρτύρησε τον τόπο και την ώρα της σύναξης του Χριστού με τους Μαθητές Του στον Κήπο των Ελαιών, για την αποφυγή ταραχής και διασάλευσης της κοινής σουχίας. Αυτό ακριβώς λέει ο ευαγγελιστής Λουκάς (22,6): «ἄτερ ὄχλου» (χωρίς την ανάμιξη του λαού). Ο Ιούδας γίνεται «ὀδηγός συνεδρίου παρανόμου» (391), ανέλαβε δηλαδή να οδηγήσει την εβραϊκή ηγεσία και τα ὄργανά της στον τόπο όπου θα έβρισκαν τον Χριστό.

ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ υπογραμμίζεται, εξάλλου, ότι με την προδοσία ο Ιούδας αποκάλυψε τον αληθινό εαυτό του. Είναι αδυσώπτητα τα διατυπωμένα ερωτήματα: «Εἰ γάρ πλοῦτον ἠγάπας, τί τῷ περὶ πτωχείας διδάσκοντι ἐφοίτας; Εἰ δέ καί ἐφίλεις, ἵνα τί ἐπώλησας τό ἀτίμητον, προδιδούς εἰς μισοφονίαν;» [385: Αφού αγαπούσες τον πλούτο, γιατί έμενες κοντά σ' Εκείνον, που δίδασκε τη φτώχεια; Αν δε (αληθινά)

τον αγαπούσες, γιατί πούλησες τον ανεκτίμητο και τον επρόδιδες σε ανόσιο φόνο;]. Η αλήθεια όμως είναι ότι «ὁ Ἰούδας τό τῆς φιλοπτωχείας κρύπτει προσωπεῖον, καί τῆς πλεονεξίας ἀνακαλύπτει τήν μορφήν. Οὐκέτι τῶν πενήτων φροντίζει...». (385: Ο Ιούδας βγάζει τη μάσκα της αγάπης για τους φτωχούς και φανερώνει τη μορφή της πλεονεξίας. Δεν ενδιαφέρεται πια για τους πτωχούς...»).

ΑΛΛΑ Η ΠΡΟΔΟΣΙΑ, ως επαίσχυντη πράξη του Ιούδα, δεν περιορίζεται μόνο σ' αυτόν, διότι υπάρχουν και οι ηθικοί αυτουργοί της. Πρόκειται για την ιουδαϊκή ηγεσία! Μαθητές και φυσικοί κληρονόμοι, υποτίθεται, της προφητικής παράδοσης για τον Μεσσία είχαν κατά τεκμήριο τις προϋποθέσεις να δεχθούν τον Χριστό, αναγνωρίζοντας στο πρόσωπό του τον αναμενόμενο Μεσσία. Αποδεικνύονται όμως ανίκανοι να αναδειχθούν διάδοχοι των Προφητών και ενσαρκώνουν τη χρεοκοπημένη μερίδα του Ισραήλ. Πόσο διεστραμμένος, λοιπόν, μπορεί να είναι ο άνθρωπος, έστω και αν, κατά τα φαινόμενα, έχει τα τεκμήρια της ευσέβειας και γνησιότητας! Κάτι ανάλογο δεν είναι και η περίπτωση του πρεσβύτερου αδελφού του Ασώτου; (Λουκ. 15, 28 επ.). Αυτός ήταν ο πραγματικά άσωτος (άσωστος) της παραβολής του Χριστού. Αυτήν ακριβώς την αλήθεια εκφράζει ο λόγος του Χριστού προς τους Εβραίους, που Τον απέρριπταν: «Ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ καί δοθήσεται ἔθνη ποιοῦντι τοὺς καρπούς αὐτῆς». [Ματθ. 21, 43: Θα σας αφαιρεθεί η βασιλεία (χάρη) του Θεού και θα δοθεί σε ένα έθνος (=τους χριστιανούς), που παράγουν τους καρπούς της].

ΑΝ, ΛΟΙΠΟΝ, για την προδοσία του Χριστού ευθύνεται ο Ιούδας, για την αποδοχή της και την καταδίκη του Χριστού την ευθύνη φέρει -κατά τους ὕμνους- η εβραϊκή ηγεσία: «Το δεινόν βουλευτήριον τῶν ἀνόμων σκέπτεται, θεομάχου ψυχῆς ὑπάρχον, ὡς δύσχρηστον τόν δίκαιον ἀποκτείνει». [373: Το φοβερό συμβούλιο των παρανόμων (=έξω από το νόμο του Θεού), με την αντίθετη ψυχή του, αποφασίζει να θανατώσει τον αναμάρτητο Χριστό, διότι δεν γινόταν ὄργανό τους]. Το τροπάριο αυτό περικλείει μια σημαντικότερη εκδοχή, που επικε-

«Η απόνιψις του Πιλάτου». Εικόνα του Θεοφάνους του Κρητός.

ντρώνεται στο επίθετο «δύσχηστον». Ο Χριστός δεν ήταν για την εβραϊκή ηγεσία «εύχηστος», «χρηστός» δηλαδή πολίτης, όπως λέγεται συνήθως. Στα κρύφια σχέδια της εβραϊκής ηγεσίας (Φαρισαίων) ανήκε και ο εθνικιστικός επεκτατισμός. Είναι δε γεγονός ότι ο φαρισαϊσμός και η ιουδαϊκή ηγεσία της εποχής του Χριστού είναι η αρχή και θεμελίωση του «σιωνισμού», της μερίδας εκείνης, που έχοντας αρνηθεί τη χριστοκεντρική προφητική παράδοση, εμίσησε τον Χριστό διότι δεν ανταποκρινόταν σε μια βασιλεία κοσμικού

τύπου. Με την είσοδό Του στα Ιεροσόλυμα (Κυριακή των Βαΐων, Ιωάν. 12, 12 επ.) απέδειξε τη φύση της δικής Του βασιλείας. Κυρίως δε με την απάντησή Του στον Πιλάτο: «Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου» (Ιωάν. 18, 36). Ἡ βασιλεία Του δηλ. δεν είναι κοσμική, όπως οι εξουσίες του κόσμου, ἀλλὰ πνευματική. Είναι ἀνάγκη, λοιπόν, να γίνεται διάκριση των ὄρων: εβραϊσμός και Εβραίοι που δηλώνουν τη θρησκεία και Σιωνισμός-Σιωνιστές που σχετίζονται με την εγκόσμια εξουσία και τον κυριαρχικό επεκτατισμό. Ο Ιούδας

Τοιχογραφία, στην οποία αναπαρίσταται ο Μυστικός Δείπνος (Ιερά Μονή Βατοπαιδίου). Ερώτημα παραμένει για τη θεολογική έρευνα αν τελικά ο Ιούδας «κοινώνησε» κατά τη διάρκεια του Μυστικού Δείπνου.

συνεργάσθηκε και ταυτίσθηκε με τους εχθρούς του Χριστού, «τοῖς μὲν Ἰουδαίοις συναγαλλόμενος, τοῖς δὲ Ἀποστόλοις συναυλιζόμενος» (385).

ΕΡΩΤΗΜΑ όμως για τη θεολογική-πνευματική έρευνα είναι και το εάν «κοινωνήσε» ο Ιούδας κατά το «Μυστικό Δείπνο» και την παράδοση από τον Χριστό «των μυστηρίων», του Μυστηρίου δηλαδή της Θείας Ευχαριστίας. Με βάση το Ιωάνν. 13, 21-30 υποστηρίζεται η άποψη ότι ο Ιούδας δεν έλαβε μέρος στη Θεία Μετάληψη. Στους ύμνους, όμως, λέγεται, ότι ο Ιούδας αφού έλαβε από τον Χριστό τον άρτο («τό ψωμίον δεξάμενος», 379), αποχώρησε. Κατά τους ερμηνευτές το «ψωμίον» εδώ δεν έχει σχέση με τον άρτο της Ευχαριστίας. Οι υμνογράφοι όμως -και μεταξύ τους ο Άγιος Κοσμάς Μοναχός και μεγάλος ποιητής Κανόνων- έχει άλλη γνώμη: «Καί σοῦ ἐσθίων ἄρτον, σῶμα θεῖον, ἐπίπρε (ο Ιούδας) περνισμόν ἐπί σε, Χριστέ» (384: Και ενώ έτρωγε τον άρτον Σου, δηλαδή το θείο σώμα Σου, σήκωσε την πτέρνα του και σε κλώτσησε, Χριστέ). Και καθαρότερα λέγει στη συνέχεια: «Ἐδεξιοῦτο τό λυτήριον τῆς ἁμαρτίας Σῶμα ὁ ἄσυνείδητος καί τό Αἷμα κεόμενον ὑπέρ κόσμου τό θεῖον, ἀλλ’ οὐκ ἤδεῖτο πίνων, ὃ ἐπίπρασκε τιμῆς». [384: Ο ασυνείδητος Ιούδας έπαιρνε στο δεξί του χέρι το Σώμα (του Χριστού) και το θείο Αἷμα (έπινε), που κυνόταν για τη σωτηρία του κόσμου, αλλά δεν ντρεπόταν να πίνει το Αἷμα, που πωλούσε έναντι αντιτίμου]¹⁵.

■ Η σημασία

ΤΟ ΒΑΡΟΣ της πράξης του Ιούδα κατά τους υμνογράφους σχετίζεται με το πρόσωπο στο οποίο αφορούσε η ενέργειά του. Και το πρόσωπο αυτό ήταν ο Θεάνθρωπος Χριστός. Στους ύμνους αναπτύσσεται και το θέμα αυτό με την ίδια ποιητική και θεολογική δύναμη. Ο Ιούδας δεν επώλησε κάποιον ασήμαντο, αλλά «τόν ἀτίμητον» (367). Εκείνον, δηλαδή, που υπερκείται κάθε χρηματικής τιμής και αξίας. «Τόν θησαυρόν τῆς ζωῆς» (373), «τόν πρό τῶν αἰώνων Σωτήρα τοῦ κόσμου» (392), «τόν δεσπότην (Κύριο) τῶν πάντων, ὡς δούλον

πέπρακε (πώλησε) τοῖς παρανόμοις» (385). Το χειρότερο όμως είναι ότι και από πλευράς χρηματικού κέρδους ο Ιούδας υποτιμά και ευτελίζει τον πωλούμενον: «Οὐκ ἀκριβολογεῖται (λεπτολογεῖ) πρὸς τήν τιμήν, ἀλλ’ ὡς δούλον φυγάδα ἀπεμπολεῖ (385), (τον πωλεῖ σαν ένα δραπετή δούλο, που δεν έχει αξία)». Ουσιαστικά δηλαδή, «ἔβαλε (έρριψε) τά ἅγια τοῖς κυσί» (385: πρβλ. Μαθθ. 7, 6). Δεν πωλεῖται, συνεπώς, «τό μύρον τό τῆς ἁμαρτωλοῦ, ἀλλά τό οὐράνιον μύρον», ο Χριστός (385). Και το χειρότερο: Ο Ιούδας συντάσσεται με τους εχθρούς του Χριστού, «πρὸς τήν γνώμην τῶν ἀγοραζόντων τοῦ πωλουμένου τήν πραγματείαν ποιεῖται» (385). Διαπραγματεύεται, δηλαδή, σύμφωνα με τη γνώμη εκείνων, που αγοράζουν τον Χριστό σαν να ήταν εμπόρευμα! Προπάντων, όμως, λησμονεῖ ποιος ήταν και τι σήμαινε ο Χριστός γι’ αυτόν: Ήταν ο ευεργέτης του, Αυτός που επέλεξε και αυτόν για μαθητή Του (380). Αυτός που τον έκαμε φίλο Του, ενώ αυτός λησμονεῖ το νόμο της φιλίας (384).

ΕΙΝΑΙ, λοιπόν, δικαιολογημένο το παράπονο του Χριστού για τον Ιούδα, που διατυπώνεται από τον υμνογράφο:

«Ποῖος σέ τρόπος, Ἰούδα, προδότην τοῦ Σωτήρος εἰργάσατο;
Μή τοῦ χοροῦ σε τῶν Ἀποστόλων ἐχώρισε;
Μή τοῦ χαρίσματος τῶν ἱαμάτων ἐστέρνησε;
Μή, συνδειπνήσας ἐκείνοις, σέ τῆς τραπέζης ἀπώσατο;
Μή τῶν ἄλλων νίψας τούς πόδας, τούς σους ὑπερεῖδεν;
Ἦ, πόσων ἀγαθῶν ἀμνήμων ἐγένου!
Και σοῦ μὲν ἡ ἀχάριστος σπλιτεῖται γνώμη, αὐτοῦ δέ ἡ ἀνείκαστος μακροθυμία κηρύττεται / καί τό μέγα ἔλεος». [392: Ιούδα, ποια ενέργεια (του Χριστού) σε έκαμε προδότη του Σωτήρος; Μήπως σε αποξένωσε από την ομάδα των Αποστόλων; Μήπως σε στέρνησε από το χάρισμα να θεραπεύεις αρρώστους; Μήπως, όταν εδειπνησε μαζί με εκείνους, σε απομάκρυνε από το τραπέζι; Μήπως, όταν έπλυσε τα πόδια των άλλων, περιφρόνησε τα δικά σου; Ω! Πόσες ευεργεσίες (του Χριστού) ελησμόνησες! Γι’ αυτό στιγματίζεται μεν η αχαριστία

Εικόνα (1568), στην οποία απεικονίζεται το σώμα του ζωντανού ακόμη Ιούδα να κρέμεται από τα κλαδιά δέντρου που μπορεί να ταυτιστεί με τη συκιά της παράδοσης. Παραλλαγή της εικόνας της Μονής Ντίλιου. Οι κινήσεις είναι ενδεικτικές της δραματικής προσπάθειας να απαλλαγεί από τη θηλιά που ο ίδιος έφτιαξε για τον εαυτό του (Ναός της Μεταμόρφωσης, Βελτισίστα).

σου, Εκείνου δε διατρανώνεται η απερίγραπτη μακροθυμία και η μεγάλη ευσπλαχνία].

■ Το τίμημα

ΤΗΣ ΠΡΟΔΟΣΙΑΣ το τίμημα, κατά τους υμνογράφους, δεν άφησε ανέγγιχτο τον ίδιο τον προδότη. Ο Ιούδας με τη βδελυρή πράξη του «βορβόρω συμφύρεται» (373), δένεται με το βόρβορο της αμαρτίας και καταντά «αίχμάλωτος» (423) του διαβόλου. Η αληθινή αντιμισθία του είχε ένα τραγικό αυτοκαταστροφικό χαρακτήρα, διότι «τῆν τῶν χρημάτων αγχόνην ἑαυτῶ περιτίθησιν» (385: βάζει ο ίδιος στον εαυτό του το βρόχο των χρημάτων) και «στερεῖται κατ' ἄμφω ζωῆς, προσκαίρου και αἰωνίου» (385: και χάνει και τις δύο ζωές, και την πρόσκαιρη και την αιώνια). Η αληθινή αμοιβή του ήταν «ὁ ἐπώδυνος θάνατος» (367). Είναι δε γνωστό από τα ευαγγέλια ότι ο Ιούδας αυτοκτόνησε με απαγχονισμό (Μαθ. 27, 5). Κατά μία πληροφορία, που παραδίδουν οι Πράξεις των Αποστόλων (1,18), όταν αυτοκτόνησε, έπεσε από το δένδρο με το κεφάλι, έπαθε διάρρηξη στο μέσο του σώματός του και χύθηκαν έξω τα σπλάχνα του.

ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΟΔΟΣΙΑ ο Ιούδας «καταλιμπάνει (εγκαταλείπει) τόν Διδάσκαλον καί παραλαμβάνει τόν διάβολον» (391), και έτσι αποβάλλεται από «τόν χορόν τῶν Ἀποστόλων» (384). Είναι δικαιολογημένη, λοιπόν, η αγαπτική έκρηξη του υμνογράφου, που λέγει με πόνο στον Ιούδα: «Συνέφερέ σοι, Ἰούδα, κἂν μή συνελήφθης ἐν τοῖς ἐγκάτοις τῆς μητρός· συνέφερέ σοι, προδότα, κἂν μή ἐγεννήθης» (389: Σε συνέφερε, Ιούδα, να μην είχες συλληφθῆι στα σπλάχνα της μητέρας σου και να μην είχες γεννηθῆι). Είναι ποιητική μεταφορά του λόγου του ίδιου του Χριστού για τον Ιούδα: «Οὐαί δέ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ (στόν προδότη), δι' οὗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου (=ο Μεσσίας) παραδίδεται· καλόν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἀνθρωπος ἐκεῖνος» (Μαθ. 26, 24)!

ΟΙ ΥΜΝΟΓΡΑΦΟΙ κατανοούν ορθά μία φράση του Ευαγγελίου του Ματθαίου (27, 3) κατά την

οποία ο Ιούδας, βλέποντας ότι καταδικάσθηκε ο Χριστός σε θάνατο, «μεταμεληθεὶς ἐπέστρεψε τὰ τριάκοντα ἀργύρια τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ τοῖς πρεσβυτέροις». Γι' αυτό και δεν ασχολούνται με τη «μεταμέλεια» του Ιούδα. Γιατί; Η **μεταμέλεια** του Ιούδα ήταν μεν συναίσθηση της πράξης του, περιοριζόμενη δε σε κάποιες τύψεις συνειδήσεως. **Η μεταμέλεια όμως δεν είναι μετάνοια**. Και ο Πέτρος αρνήθηκε τον Χριστό (Μαθ. 26, 72), αλλά δεν τον εγκατέλειψε ούτε είχε πορεία ανάλογη με εκείνη του Ιούδα. Μετάνοια θα ήταν για τον Ιούδα, αν «ἔκλαιε καὶ αὐτὸς πικρῶς» (Μαθ. 26, 75), όπως ο Πέτρος, και παρέμενε μεταξύ των Αποστόλων, από τους οποίους τον εκώρισαν όχι μόνο η πράξη της προδοσίας αλλά και η αυτοκτονία του. Μπορούμε να φαντασθούμε πόσα θα προσέφερε ο Ιούδας στο Χριστιανισμό, αν ακολουθώντας το παράδειγμα του Πέτρου έμενε στον κύκλο τῶν Μαθητῶν και ανελάμβανε (ιερ)αποστολικό έργο, ομολογώντας ότι αυτός πρόδωσε τον Κύριό του. Κάτι ανάλογο έπραξε και ο Παύλος, μη διστάζοντας να ομολογεί ότι «εδίωξε» την Εκκλησία και επεδίωκε να την καταστρέψει (Γαλ. 1,13). Θα ήταν, κατά τη δική μας εκτίμηση, ο σημαντικότερος των Αποστόλων. Είναι όμως γεγονός ότι με εικασίες δεν γράφεται η Ιστορία!

3. Οι αδυσώπτες συγκρίσεις

Η ΠΑΡΑΛΛΗΛΗ αναφορά στις Ακολουθίες της Μ. Εβδομάδας στον Ιούδα και την «αμαρτωλόν γυναίκα» του Ευαγγελίου (Λουκ. 7, 37 εξ), οδηγεί αναπόφευκτα σε συγκρίσεις, που με την τέχνη των υμνογράφων αποκτούν παιδαγωγική και αφυπνιστική δύναμη στις ψυχές των πιστών. Η αντίθεση του Ιούδα με την άγνωστη πόρνη είναι από τα συγκλονιστικότερα ακούσματα της Εβδομάδας των Παθών. Ειπώθηκε παραπάνω ότι η «ἀλείψασα μύρω τούς πόδας τοῦ Χριστοῦ» στο Ευαγγέλιο του Λουκά δεν έχει σχέση με εκείνη του Ιωάννου (12, 3 εξ.), που είναι γνωστή ως η αδελφή του Λαζάρου, Μαρία.

ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ της πόρνης είναι το θέμα ενός

από τους σημαντικότερους ύμνους της Ακολουθίας της Μ. Τετάρτης, αλλά και όλου του υμνογραφικού πλούτου της ορθόδοξης παράδοσης. Είναι το ευρύτατα γνωστό στο λαό μας «Τροπάριο τής Κασσιανής» («Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή...», που δεν παύει να προσελκύει πλήθος κόσμου το βράδυ της Μ. Τρίτης (=Ορθρος της Μ. Τετάρτης) στις εκκλησιές μας. Βέβαια, ουδεμία σχέση έχει η «αμαρτωλή γυναίκα» με τη σπουδαία Βυζαντινή ποιήτρια Κασσιανή μοναχή ἢ Κασσία¹⁶, που και άλλοι σημαντικοί ύμνοι της διανθίζουν τις Ακολουθίες της Μ. Εβδομάδας¹⁷. Ο εγκωμιασμός της πράξης της πόρνης και της άδολης αγάπης της προς τον Χριστό, ως Θεοῦ καὶ Σωτήρα, ο οποίος με μεγάλη κατανόηση και συγχωρητικότητα έβλεπε τα περιθωριακά και διαφημισμένα πρόσωπα της κοινωνίας, τους τελώνες και τις πόρνες, δεν είναι παρά η διαιώνιση του λόγου του ίδιου του Χριστοῦ γι' αὐτήν: «δπου ἔάν κηρυχθῆ το εὐαγγέλιον τοῦτο ἐν ὄλω τῷ κόσμῳ, λαληθήσεται καὶ ὁ ἐποίησεν αὐτὴ εἰς μνημόσυνον αὐτῆς» (Ματθ. 16, 13).

Η ΑΝΤΙΘΕΣΗ Ιούδα και πόρνης διατυπώνεται βραχυλογικά σε ένα Κάθισμα του Ορθρου της Μ. Τετάρτης:

«Πόρνη προσῆλθέ σοι, μύρα σὺν δάκρυσι, κατακενοῦσα σου ποσί, Φιλάνθρωπε, καὶ δυσωδίας τῶν κακῶν λυτροῦται τῆ κελεύσει σου.
Πνέων δέ τὴν χάριν σου μαθητῆς ὁ ἀχάριστος, ταύτην ἀποβάλλεται καὶ βορβόρω συμφύρεται.

Φιλαργυρία ἀπεμπολῶν σε... [373: Μία πόρνη Σε πλησίασε, φιλάνθρωπε Κύριε, και ἄδειασε (από το μυροδοχείο) μύρα και δάκρυα στα πόδια Σου και πέτυχε να λυτρωθῆί από τη δυσοσμία των ἁμαρτιῶν της με το πρόσταγμα Σου. Αντίθετα, ο ἀχάριστος μαθητῆς, μολοντί ανέπνεε τη Χάρη σου, εγκαταλείπει τη Χάρη και γίνεται ένα με το βόρβορο της φιλαργυρίας, με το να Σε προδώσει...].

ΑΛΛΑ ΚΑΙ τα τροπάρια των Αἰώνων και Αποστίχων

της ίδιας Ακολουθίας πραγματεύονται με ανάλογη δύναμη το ίδιο θέμα. Αρκούν μερικές επισημάνσεις. Ο Ιούδας «ἐπεῶρει τὴν πόρνην φιλοῦσαν τὰ ἴχνη καὶ ἐσκέπτετο δόλω τῆς προδοσίας τό τίμημα» (376). Αυτό σημαίνει ότι ἔμεινε τυφλός και ασυγκίνητος από τη φαινομενικά ταπεινωτική, αλλά ουσιαστικά μετανοτική ενέργεια της πόρνης. Η απόσταση είναι ἀγεφύρωτη: «Ἠπλωσεν ἡ πόρνη τὰς χεῖράς σοι τῷ Δεσπότῃ· ἠπλωσεν Ἰούδας τὰς χεῖρας τοῖς παρανόμοις» (376). Η πόρνη απλώνει τα χέρια για να προσφέρει μετάνοια και ἀγάπη. Ο Ιούδας απλώνει και αὐτός τα χέρια, αλλά για να εισπράξει χρήματα («ἡ μὲν λαβεῖν τὴν ἄφροσιν, ὁ δέ λαβεῖν ἀργύρια»). Είναι γεγονός ότι «μόνον δύο ἄνθρωποι εκτός από τον Ἰησοῦ ξέρουν πως ο δρόμος του Ἰησοῦ μετά από αὐτό το δέιπνο θα τον φέρει στο θάνατο, ἑνας μαθητῆς Του, ο Ιούδας, που θα Τον προδώσει και θα Τον παραδώσει, και μία γυναίκα ἀμαρτωλή, που, παρά τις ἁμαρτίες της, η ἀγάπη για τον Ἰησοῦ την οδήγησε διαισθητικά να καταλάβει το μυστήριο της πορείας των βημάτων του Ἰησοῦ προς το σταυρό»¹⁸.

Ο ΙΟΥΔΑΣ και η πόρνη φανερώνουν, ο καθένας με τον τρόπο του, μία πλευρά της ἀνθρώπινης ψυχῆς στη σχέση της με τον Θεό. Η πόρνη δείχνει τη δύναμη της μετάνοιας, που μεταβάλλει τον ἄνθρωπο σε μέλος της βασιλείας του Θεοῦ. Ο Ιούδας, ἐπαναλαμβάνοντας ιστορικά την πτώση του Αδάμ, ἐπιβεβαιώνει την ἀβεβαιότητα των ἀνθρώπινων πραγμάτων. Ο μόνος βέβαιος, «πιστός» (Α΄ Κορ. 1, 9) και ἀμετάβλητος είναι ο Θεός. Ἐτσι η σωτηρία μας είναι δυνατή, διότι δεν την ἀξίζουμε, ἀλλ' οὐτε και ἔχουμε δύναμη γι' αὐτήν χωρίς τη Χάρη του Θεοῦ (πρβλ. Λουκ. 18, 27)¹⁹.

ΥΠΑΡΧΕΙ ὁμως και μια ἄλλη ἀντίθεση, που δεν ἀναπτύσσεται ιδιαίτερα στους ὕμνους, διότι η προσοχή ἐστιάζεται σ' ἐκείνη μεταξύ Ιούδα και ἀμαρτωλής. Και ὁμως: Ὀπως ἐκείνη, ἔτσι και ο ληστής καίει το ἀμαρτωλό παρελθόν του με τη φλόγα της ὁμολογίας του για τον Χριστό, παράλληλη και ἰσοδύναμη με την ὁμολογητική δύναμη της ἐνέργειας της γυναίκας. Και των δύο οι ἐνέργειες είναι ὁμολογίες ἀναγνώρισης και ἀποδοχῆς του

Η σκηνή του απαγχονισμού απεικονίζεται στον κύκλο των Παθών μαζί με την παράσταση της μεταμέλειας και της επιστροφής των τριάκοντα αργυρίων (Αγιον Ορος, Μονή Διονυσίου).

Χριστού ως Σωτήρα και δεν μπορούν να γίνουν χωρίς καρδιακή καθαρότητα, που επιτρέπει την επενέργεια της άκτιστης θεϊκής Χάρης. Αυτής της Χάρης που απέρριψε και έχασε ο Ιούδας. Ο ληστής είχε σώσει την ανθρωπιά και την καθαρότητα της καρδιάς του, πράγματα που είχε χάσει ο Ιούδας. Ο Ιούδας, μολοντί μαθητής του Χριστού, είχε μια καρδιά πετρωμένη, χωρίς ευγενή συναισθήματα και δύναμη αγάπης. Σε σημείο που να μεταβάλλει το θάνατο του Διδασκάλου του σε πηγή κέρδους. Η περίπτωση του Ιούδα θυμίζει έναν ωραίο στίχο του μακαρίτη χριστιανού ποιητή Στέφανου Μπολέτση: «Είναι κάτι καρδιές κλειστές / κάτι καρδιές, λες με βαριές αμπάρες κι είναι σφαλιστές!» Ο Ιούδας έμεινε στην Ιστορία ως τραγικό πρότυπο ανθρώπου, που δεν άφησε να αγγίξει την καρδιά του η θεϊκή Χάρη ή, καλύτερα, με τη σκληρότητα και μισανθρωπία του κατέστησε ανενεργό τη Χάρη του Θεού, που κάθε άνθρωπος έχει μέσα του και γι' αυτό υπάρχει.

Η ΠΟΡΕΙΑ του Πάθους του Χριστού αποκαλύπτει μια δραματική εξέλιξη στη στάση των δύο προσώπων απέναντί του: «Ιούδας ήρνήσατο, ό ληστής

ώμολόγησε»²⁰ (την αγάπη του προς τον Χριστό). Ενώ ο Ιούδας έχει χάσει τη θέση του κοντά στον Χριστό, ο ληστής, κατά το εύγλωττο δίστιχο του Συναξαρίου της Ακολουθίας των Αγίων Παθών: «Κεκλεισμένες ἤνοιξε τῆς Ἐδέμ πύλας / βαλὼν ὁ ληστής κλεῖδα τό Μνήσθητί μου» [396: Ἀνοιξε τις κλειστές (γι' αυτόν) πύλες του παραδείσου / ο ληστής, χρησιμοποιώντας για κλειδί το «Μνήσθητί μου»]. Αλλωστε, ο ληστής δεν αναδείχθηκε μόνο αντίποδας του Ιούδα, αλλά ως ένα σημείο και του Πέτρου, διότι υπάρχει ριζική αντίθεση ανάμεσα στην ομολογία του ληστή και την άρνηση του Πέτρου: «Ὁ μαθητής (ο Πέτρος) ἠρνήσατο (τον Χριστό), ὁ ληστής εβόησε “Μνήσθητί μου, Κύριε, ἐν τῇ βασιλείᾳ σου”» (393).

ΟΛΑ τα πρόσωπα αυτά, που άθελά τους έγιναν δομικά στοιχεία της εικόνας του Θείου Δράματος, τεκμηριώνουν την αβεβαιότητα των ανθρωπίνων, αλλά και την απατηλότητα κάθε επιφανειακής κρίσης. Τα πρόσωπα αυτά και κυρίως ο Ιούδας, ο «Εφιάλτης» έκτοτε της Εκκλησίας, είναι η άμεση επιβεβαίωση ότι στο θέμα της πίστης και της σωτηρίας έρχονται συχνά «τα πάνω-κάτω». Όταν

Εικόνα (15ος αιώνας) του αιογράφου Ανδρέα Παβία, στην οποία απεικονίζεται η Σταύρωση του Χριστού. Ο ληστής, όντας πάνω στο σταυρό, ομολογεί την αγάπη του προς τον Χριστό.

λείπει η Χάρη, κάθε κρίση χάνει την ασφάλειά της, κατά το λόγο του Χριστού: «Μὴν κρίνετε κατ' ὄψιν, ἀλλὰ τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνατε» (Ιω. 7, 24). Ιδιαίτερα, μάλιστα, είναι εύκολη η αυταπάτη σε περιπτώσεις, όπως αυτή του κοινωνικού αγωνιστή κατά το πρότυπο του Ιούδα. Ο κοινωνισμός είναι δυνατό να καλύπτει συχνά τη θρασύτερη ιδιοτέλεια. Ο αληθινός κοινωνισμός προϋποθέτει αγιότητα, που αναδεικνύεται **με την αυτοπαράιτηση από κάθε απαίτηση**. Η σοσιαλιστική κοινοκτημοσύνη προϋποθέτει αμετάκλητα **την εκούσια ακτημοσύνη**. Αυτό είναι το παραμύθιο

ιδανικό της ορθόδοξης κοινωνικότητας, όπως αναπτύχθηκε στην αγιοπατερική παράδοση, που σώζεται στο κοινοβιακό ορθόδοξο μοναστήρι. Αυτός ο τρόπος υπάρξεως και αυτό το κοινωνικό μοντέλο θεμελιώνονται στο ιδανικό του εκκλησιαστικού σώματος που παρέδωσε ο Απ. Παύλος: «Τό ὑμῶν περίσσευμα εἰς τό ἐκείνων ὑστέρημα, ἵνα και τό ἐκείνων περίσσευμα γένηται εἰς τό ἡμῶν ὑστέρημα, ὅπως γένηται ἸΣΟΤΗΣ» (Β΄ Κορ. 8, 13-14). Η πραγμάτωση όμως αυτής της μορφής κοινωνίας είναι αδύνατη, όταν πρότυπό της είναι ο κοινωνιστής «με το αζημίωτο», όπως ο Ιούδας.

Σημειώσεις

1. Για την «εν χρήσει» υμνογραφία χρησιμοποιείται εδώ ως πηγή το «Τριώδιον Κατανυκτικόν, περιέχον ἅπασαν τὴν ἀνήκουσαν αὐτῷ Ἀκολουθίαν τῆς ἀγίας καί Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς...», εκδόσεις. Αποστολικῆς Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Εν Αθήναις 1960.
2. Για τη θέση της υμνογραφίας στην ορθόδοξη λατρεία βλ. **π. Γεωργίου Δ. Μεταλληνού**, «Η Θεολογική Μαρτυρία της Εκκλησιαστικῆς Λατρείας», Δόμος, Αθήνα 1996², σ. 140 επ.
3. **Νικολάου Β. Τωμαδάκη**, «Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καὶ Ποίησις», Ἀθῆναι 1965, σ. 18.
4. Για τη μουσική της ορθόδοξης λατρείας ως ἔνδυμα του ὕμνου, βλ. **π. Γ. Δ. Μεταλληνού**, «Η Θεολογική Μαρτυρία...», ὁπ.π., σ. 155 επ.
5. Τροπάριον γ' Ὦδῆς Ἰαμβικοῦ Κανόνος τῶν Θεοφανείων.
6. Περί Οὐρανίου Ἱεραρχίας Β΄, IV. PG 3,144.
7. Ο πουχαστής Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος (14ος αι.) δίνει τον «κανόνα των Ἀγίων - Ὑμνογράφων, Θεολόγων της Εκκλησίας ἐν ὕμνοις». PG 145, 554.
8. Οι αριθμοὶ αναφέρονται στις σελίδες της πηγῆς.
9. Για το θέμα βλ. **π. Γ. Δ. Μεταλληνού**, «Η Θεολογική Μαρτυρία...», ὁπ.π., σ. 148 επ.
10. Βλ. πρόχειρα το λήμμα Ιούδας ο Ἰσκαριώτης στο Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό (Εκδοτικῆς Αθηνῶν), τ. 4 (1991), σ. 129/130.
11. Κατὰ το Λουκ. 22, 3: «Εἰσῆλθε δέ «ο σατανάς εἰς Ἰούδαν, τὸν ἐπικαλούμενον Ἰσκαριώτην». Καὶ σὸ Ἰωάνν. 13,2:

«... τοῦ διαβόλου ἤδη βεβληκὸς εἰς τὴν καρδίαν Ἰούδα Σίμωνος Ἰσκαριώτου, ἵνα αὐτὸν παραδῶ».

12. Η συνέχεια του παύλειου χωρίου εφαρμόζει με ακρίβεια στην περίπτωση του Ιούδα: «...ἤς τινές ὀρεγόμενοι ἀπεπλανήθησαν ἀπὸ τῆς πίστεως καὶ ἑαυτοὺς περιέπειραν (εσοῦβλισαν τον εαυτό τους) ὀδύναις πολλαῖς».

13. «Εἶπε δέ τοῦτο οὐκ ὅτι περὶ τῶν πτωχῶν ἔμελεν αὐτῷ, ἀλλ' ὅτι κλέπτης ἦν, καὶ τό γλωσσόκομον εἶχε καὶ τά βαλλόμενα ἐβάσταζεν».

14. Ματθ. 26, 48΄ Μαρκ. 14, 44΄ Λουκ. 22, 4.

15. Δεν είναι σπάνιο στο Λειτουργικό Εικονογραφικό Κύκλο, ο Ιούδας να δέχεται ἀπὸ τον Χριστὸ τη θεία Μετάληψη και να τη φτύνει, στρέφοντας το κεφάλι.

16. Βλ. ἄρθρο του **Θεοδώρου Τζεδάκη** στη ΘΗΕ, τ. 7 (1965), στ. 385-389.

17. Βλ. **Παναγιώτου Ν. Τρεμπέλα**, «Εκλογή Ελληνικῆς Ορθοδόξου Ὑμνογραφίας», Αθῆναι 1949, σ. 246-249.

18. **Σάββα Αγουρίδου**, «Απ' τη φάτην ως το μνημεῖο το κενό», τ. Α΄, Αθήνα 1973 (Τήνος), σ. 85-86.

19. Παρατηρεῖ σχετικά ο Ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος: «Τό πλέον (στη σωτηρία), σχεδόν δέ καὶ τό πᾶν τοῦ Θεοῦ ἐστιν, ἡμῖν δέ μικρόν τι ἀφῆκεν», (Εἰς Ψαλμ. 115,2 . PG 55, 322).

20. Σύμφωνα με αρχαῖο Κοντάκιο. Βλ. **Π. Ν. Τρεμπέλα**, ὁπ.π., σ. 75. Κατὰ το Συναξάριον της Ακολουθίας των Ἀγίων Παθῶν, τη Μ. Παρασκευῆ εορτάζουμε «καὶ τὴν τοῦ εὐγνώμονος ληστοῦ σωτήριον ἐν τῷ Σταυρῷ ὁμολογίαν» (396).

Πίνακας (14ος αιώνας) ανώνυμου ζωγράφου από το Ρίμινι, στον οποίο απεικονίζεται το φιλί του Ιούδα (Ακαδημία της Βενετίας).

Ιησούς Χριστός και Ιούδας Ή πώς ήθελε τον Διδάσκαλό του ο Ιούδας ως Μεσσία

*Τις γαρ ούτός εστιν;**

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΤΡΩΝΟΣ

Ομότιμος καθηγητής του Τμήματος Θεολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών

Ο Ιούδας, το σύμβολο της αποστασίας, ως ζηλωτής και συντηρητικός ιδεολόγος. Γιατί ο παραδοσιακός αυτός θεολόγος πρόδωσε το Δάσκαλό του; Οι προβληματισμοί του Ιούδα για τη μεσσιανική αποστολή του Ιησού και η απόφασή του για την προδοσία ως «ιερό χρέος». Η μεταμέλεια και η αυτοκτονία.

Ηερμηνεία και η κατανόηση της εκλογής και της κλήσης των μαθητών του Ιησού, όπως και αυτής του Ιούδα, προϋποθέτουν μερικές βασικές αρχές. Ποιο ήταν το νόημα της αποστολής του Κυρίου και ποιος ο τελικός σκοπός της εκλογής των μαθητών; Προτού αρχίσει το δημόσιο έργο και την ιεραποστολική δραστηριότητα προς τον κόσμο των εθνών, έπρεπε να διευκρινισθεί με κάθε σαφήνεια τι είδους Μεσσίας θα είναι ο Ιησούς και ποίας φύσεως βασιλεία επρόκειτο να κηρύξει. Αναγκαία ήταν, λοιπόν, μια αδιαμφισβήτητη απάντηση στο καιρία ερωτήματα: «Τις γαρ ούτός εστιν;» και «Εν

ποία εξουσία ταύτα ποιεί;».

ΓΝΩΡΙΖΟΥΜΕ ότι ο παραδοσιακός Ιουδαϊσμός, είτε στην προφητική του έκφραση είτε στη Μωσαϊκή του διάσταση, ανέμενε ένα Μεσσία που να ανταποκρίνεται στις ιστορικές προσδοκίες του λαού. Ένα Μεσσία δαβίδειο, με βασιλικές ιδιότητες, εξουσία και δύναμη, ή ένα Μεσσία Ααρωνικής προέλευσης, με αρχιερατική θρησκευτική αυθεντία. Η έννοια ενός πνευματικού Μεσσία που να αποστέλλεται άνωθεν, υπό τη μορφή μάλιστα του «υιού του ανθρώπου», για να κηρύξει μετάνοια και να εγκαιनिάσει μια βασιλεία του Θεού διάφορη από τα βασίλεια του κόσμου τούτου, δεν θα έθελγε σχεδόν κανέναν κατά την περίοδο αυτή της ενανθρώπισης του Θεού Λόγου.

Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ η «καλή λίαν» της καθόλου κτίσεως και του ανθρώπου ήταν στο σχέδιο της θείας Οικονομίας. Η τελείωση της δημιουργίας, όπως και η θέωση του ανθρώπου, ήταν επίσης στο σχέδιο της θείας Οικονομίας. Η πτώση, η φθορά και ο θάνατος δεν συνιστούν πτυχές της λειτουργικής προοπτικής της δημιουργίας, αλλά εισβάλλουν εκ των έξω και αποτελούν ιστορικά φαινόμενα παραφθοράς, αλλοίωσης και αλλοτρίωσης. Κατά

Το φιλί του Ιούδα σε εκκλησιαστική νωπογραφία από το Urisiu της Ρουμανίας.

συνέπεια, η έλευση του Μεσσία και η ενανθρώπιση του Χριστού, το σωτηριολογικό έργο και η αποστολική διακονία εντάσσονται ως βασικές παράμετροι του σχεδίου της θείας Οικονομίας.

ΟΙ ΜΑΘΗΤΕΣ και κατ' επέκταση η κλήση του Ιούδα ως μαθητή του Ιησού πρέπει να κατανοηθούν στο πλαίσιο αυτής της σωτηριολογικής και εσχατολογικής προοπτικής. Ο Ιούδας δεν εκλήθη για να δοκιμαστεί η πιστότητά του ούτε πολύ περισσότερο για να προδώσει τον Διδάσκαλό του. Εκλήθη και αυτός, όπως όλοι οι μαθητές, για να διακονήσει με συνέπεια στο σχέδιο αυτό της θείας Οικονομίας για την πραγμάτωση της λύτρωσης και της σωτηρίας των ανθρώπων της αποστασίας και της πτώσης. Να γίνει και αυτός, όπως και οι άλλοι, όχι μόνο μαθητής αλλά και Απόστολος, να γίνει συνεχιστής του έργου και της αποστολής του Κυρίου. Και αν δεν συνέβαινε η προδοσία, πιθανώς να ήταν ο Ιούδας ο αξιολογότερος μεταξύ των Αποστόλων.

1. Ο Ιούδας ζηλωτής και συντηρητικός ιδεολόγος

ΔΟΓΙΚΟ, επομένως, είναι το ερώτημα που τίθεται: Γιατί ο Ιούδας πρόδωσε τελικά τον Ιησού και τι ο ίδιος προσδοκούσε από τη συμμετοχή του στα μεσσιανικά «κινήματα» της εποχής εκείνης;

Ο ΙΟΥΔΑΣ, σύμφωνα με τα Ευαγγέλια, αποτελούσε μια ιδιάζουσα περίπτωση ζηλωτού ανθρώπου περί τα θρησκευτικά και ιδεολογικά πράγματα του παλαιστινιακού χώρου. Ο Ιούδας φαίνεται ότι ήταν ένας καθαρόαιμος Ιουδαίος ζηλωτής. Πιθανώς να ανήκε πριν από την κλήση του στη μαθητεία του Ιησού σε ζηλωτικά κινήματα, όπως εκείνο των Σικαρίων. Χωρίς αμφιβολία, ήταν ένας παραδοσιακός θεολόγος με μια βαθιά γνώση της ιουδαϊκής μεσσιανολογίας και ίσως οπαδός συντηρητικών θρησκευτικών τάσεων των Ιεροσολύμων, αφού η καταγωγή του ήταν από την Ιουδαία, σε διάκριση από όλους τους άλλους μαθητές που κατάγονταν από τη Γαλιλαία.

ΕΠΙΣΗΣ, ως ένθερμος εθνικιστής, οι αποφάσεις του και οι ενέργειές του εμπνέονταν από το σύγχρονο συντηρητικό πνεύμα ενός εγκοσμοκρατικού μεσσιανισμού και κοινωνικού ιδεαλισμού. Ήταν οικείος προς τα επαναστατικά μεσσιανικά κινήματα της εποχής του και αισθανόταν αποστροφή σε ειρηνιστικά και συμφιλιωτικά μηνύματα, όπως περί μετανοίας, περί καταλλαγής και αγάπης, όχι μόνο των φίλων, αλλά και των εχθρών ακόμη. Ο Ιούδας ήθελε τον Μεσσία, όπως εξάλλου συνέβαινε και με τους περισσότερους Ιουδαίους των χρόνων εκείνων, ένα βασιλέα δαβίδειο, ισχυρό και δυναμικό, κοινωνικό επαναστάτη και θρησκευτικό μεταρρυθμιστή.

ΜΕΣΑ σε αυτό το ιδεολογικό και κοινωνιστικό σχήμα ήθελε ο Ιούδας να εντάξει και το έργο του Ιησού. Γ' αυτό και κατά τα πρώτα στάδια της δημόσιας δράσης του Ιησού ο Ιούδας φαινόταν ενθουσιασμένος από τη δυναμική παρουσία του Διδασκάλου του, από το επαναστατικό κήρυγμά του και την ενθουσιώδη υποδοχή του από τα λαϊκά στρώματα. Το κάθε θαύμα το έβλεπε ως μια δυναμική παρέμβαση για την επίλυση ζωτικών, ιστορικών και κοινωνικών προβλημάτων και προσέβλεπε στο θαύμα ως μια λειτουργία ζωής για την απελευθέρωση του ανθρώπου από την απειλή της φτώχειας, της ασθένειας και του καθημερινού θανάτου.

ΟΤΑΝ Ο ΙΟΥΔΑΣ έβλεπε τον Διδάσκαλο Ιησού να θεραπεύει τις ασθένειες, να ευλογεί και να αυξάνει την τροφή, να ανιστά νεκρούς και να ανταποκρίνεται άμεσα και αποτελεσματικά στις ποικίλες ανάγκες των μικρών και αδυνάτων του κόσμου τούτου και παράλληλα να ακολουθείται με ενθουσιασμό και ελπίδες από τον απλό λαό, που ως τότε αδικείτο κατάφωρα από την πλουτοκρατία και την κοσμική εξουσία, όλα αυτά έκαναν τον ίδιο ακόμη πιο ένθερμο οπαδό και ζηλωτή του νέου «μεσσιανικού» κινήματος.

Ο ΙΗΣΟΥΣ, με το ποικίλο έργο Του και τις θαυμαστές παρεμβάσεις Του, φάνταζε στη συνείδηση του Ιούδα και στις προσδοκίες ενός λαού, απερ-

Οι επικρίσεις του Ιησού εις βάρος των Γραμματέων και των Φαρισαίων εξέπληξαν τον Ιούδα, ο οποίος τους θεωρούσε ως θεματοφύλακες των ιερών και των οσίων. Λεπτομέρεια νωπογραφίας του Duccio di Buoninsegna.

ριμμένου πθικά, πνευματικά και κοινωνικά, ως η ενσάρκωση των αιώνιων πόθων και ελπίδων του έθνους. Ιδιαίτερα, μάλιστα, σε μια περίοδο στυγνής και απόλυτης άσκησης της εξουσίας από τη ρωμαϊκή κυριαρχία και από την ιουδαϊκή ολιγαρχία, το κήρυγμα και το έργο του Ιησού αναπτέρωναν έντονες ενθουσιαστικές προσδοκίες.

2. Προβληματισμός από τη μεσσιανικότητα του Ιησού

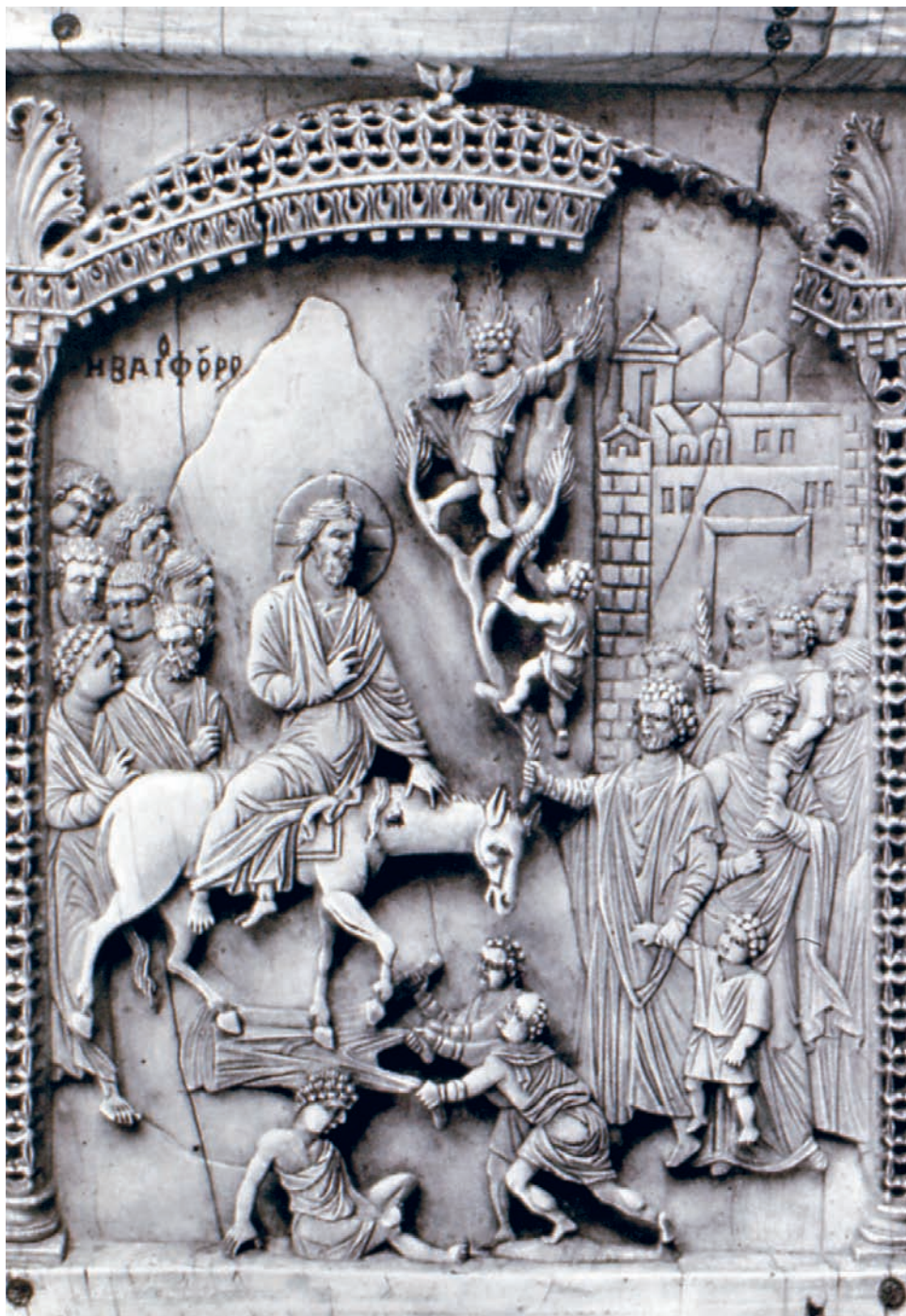
ΜΟΝΟ ΑΡΓΟΤΕΡΑ και προς το τέλος της δημόσιας δράσης, ο Ιησούς αρχίζει να παρουσιάζει μια άλλη προσέγγιση των εσχατολογικών θεμάτων και μια εντελώς διάφορη μεσσιανολογία από την κοινώς επικρατούσα την εποχή εκείνη.

Ακόμη, και πάλι κατά τις εκτιμήσεις του Ιούδα, ο Διδάσκαλος Ιησούς αρχίζει πριν από το τέλος να παρουσιάζει ένα άλλο πρόσωπο, εντελώς ισχνό και αδύναμο, έναντι του αρχικού και δυνατού που είχε εντυπωσιάσει τους πάντες και που με ελπίδες, ενθουσιασμό και αισιοδοξία ο λαός ακολουθούσε, γεμάτος προσδοκίες για το μέλλον. Ολοι φαίνεται πως περίμεναν ένα Μεσσία κυρίαρχο της ιστορίας, που να καλλιεργεί συνεχώς τις υπάρχουσες ενθουσιαστικές τάσεις. Ο Ιησούς όμως, αντίθετα, δεν προχωρεί σε μια αναμενόμενη ρήξη και σύγκρουση με την πολιτική εξουσία και την πλουτοκρατία των ολίγων.

Ο ΙΟΥΔΑΣ βλέπει έκπληκτος τώρα το νέο Διδάσκαλο και Προφήτη όχι μόνο να μην προχωρεί σε μια δυναμική αντιπαράθεση με τις εξουσιαστικές

*Η προδοσία
τον Ιούδα
από
μεσαιωνική
μικρογραφία.*

*Η θριαμβευτική
είσοδος του
Ιησού στα
Ιεροσόλυμα.
Ελεφαντοστέινο
πλακίδιο (10ος
αιώνας) με
παράσταση
Βαϊοφόρου.*

Μωσαϊκό (500 μ.Χ.), στο οποίο απεικονίζεται η πράξη προδοσίας, το φιλί του Ιούδα προς το Δάσκαλό του (Ραβέννα).

δυνάμεις, αλλά και να διαφοροποιείται πλήρως από την κυρίαρχη μεσσιανολογική παράδοση. Ακόμη, ενώ θα περίμενε κανείς τον Ιησού να καλέσει το λαό σε επαναστατικές κινήσεις, ο ίδιος αρχίζει να επικρίνει έντονα τη θρησκευτική ηγεσία και ιδιαίτερα τους Γραμματείς, Φαρισαίους και τους Αρχιερείς, τους οποίους ο Ιούδας και ο λαός θεωρούσαν ως θεματοφύλακες των ιερών και των οσίων της εθνικής και θρησκευτικής τους παράδοσης.

ΔΙΑΠΙΣΤΩΝΕΤΑΙ τώρα δημοσίως (και αυτό αποτελεί έκπληξη για τον Ιούδα και τους ζηλωτές) ότι ο Ιησούς εμμένει στη διδασκαλία και την προβολή ενός Μεσσία και μιας βασιλείας του Θεού, που να μην έχουν καμιά σχέση με την παράδοση και με τα πράγματα του κόσμου τούτου. Αυτή η άλλη μεσσιανικότητα του Ιησού και η πίστη σ' ένα Μεσσία ουσιαστικά αδύναμο και γυμνό από κοσμική εξουσία, που μάλιστα αναμένεται να διωχθεί και να απορριφθεί από τον ίδιο το λαό και τη

θρησκευτική ηγεσία, αρχίζουν να εξοργίζουν τον Ιούδα. Ενας Μεσσίας πνευματικός, που έρχεται να συγχωρήσει τις αμαρτίες των ανθρώπων και να εγκαινιάσει μια ουράνια βασιλεία επί της γης, προβάλλοντας παράλληλα ένα άλλο ήθος και μια άλλη ποιότητα ζωής, δεν εκφράζει το φαρισαϊκό ζηλωτισμό του Ιούδα.

Ο ΙΟΥΔΑΣ, ως εκπρόσωπος και εκφραστής μιας καθαρά δαβίδειας και βασιλικής μεσσιανικότητας, είναι έτοιμος να ριχτεί στη μάχη μιας ιδεολογικής και επαναστατικής διαδικασίας, με όλες τις συνέπειες της σκληρής αντιπαράθεσης. Ο λαός και ο Ιούδας απαιτούν τον αναμενόμενο Μεσσία κυρίαρχο στο θρόνο Δαβίδ. Πιθανώς και πολλοί από τους μαθητές και τους ακολούθους του Ιησού έτσι να αντιλαμβάνονταν την έλευση του Μεσσία. Είναι ενδεικτική η έντονα μεσσιανική φόρτιση που υπήρξε κατά τη «θριαμβευτική είσοδο» στα Ιεροσόλυμα. Πολλοί από τον «όχλον έστρωσαν εαυτών τα ιμάτια εν τη οδώ». Μετά «βαΐων», λοιπόν, και

«Το φιλί του
Ιούδα» ή «Η
σύλληψη
του Ιησού».
Ελαιογραφία
(1618-1620)
του Anthony
Van Dyck.
(Μουσείο
Πράντο,
Μαδρίτη).

«φοινίκων» ο λαός κραυγάζει «ωσαννά, ευλογημένος ο ερχόμενος εν ονόματι Κυρίου». Μια εικόνα τόσο επιθυμητή και δελεαστική για τον Ιούδα.

3. Η προδοσία ως «ιερό χρέος» του Ιούδα

ΓΙ' ΑΥΤΟ ο Ιούδας θεωρεί πως το κήρυγμα του Διδασκάλου του για τα μεσσιανικά και εσατολογικά θέματα αποκόπτεται ουσιαστικά από τις εθνικοθρησκευτικές ρίζες της φυλής και αρχίζει να εκτρέπεται προς ένα δρόμο ολισθηρό και επικίνδυνο. Ο ίδιος αρχίζει να αισθάνεται συνυπεύθυνος σ' αυτή την εκτροπή. Μπροστά του δεν βλέπει καμιά άλλη δυνατότητα, παρά μόνο να παρέμβει ο ίδιος δυναμικά και να αναλάβει το βαρύ χρέος έναντι της Ιστορίας και της παράδοσης του έθνους, να ανακόψει τον επικίνδυνο αυτό κατήφορο του Ιησού!

ΕΤΣΙ ΚΑΤΑΝΟΕΙΤΑΙ η όλη του ως τότε στάση. Γνωρίζουμε πολύ καλά ότι υπήρξαν πολλές φορές έντονα προβλήματα επικοινωνίας του Ιούδα με την ομάδα των Δώδεκα. Ως ταμίας που ήταν και έχοντας την ευθύνη της οργάνωσης των διαφόρων εκδηλώσεων και της προώθησης του κηρύγματος του Ιησού, ερχόταν συχνά σε αντιπαράθεση είτε με τους άλλους μαθητές είτε με τις διάφορες πράξεις αβροφροσύνης και αγάπης του λαού προς το πρόσωπο του Κυρίου, όπως στην περίπτωση της «κατασπατάλησης» του πολύτιμου μύρου από μέρους της Μαρίας, της αδελφής του Λαζάρου. Ο Ιούδας προέβαλλε πάντα το κοινωνικό στοιχείο ως ύψιστο κριτήριο επικοινωνίας και συμπεριφοράς. Και ο ίδιος αναγορεύεται ως θιασώτης ενός έντονου κοινωνισμού. Και τώρα, την κρίσιμη στιγμή, «βούλεται» να προχωρήσει σε μυστική συμφωνία με τη θρησκευτική ηγεσία και ιδιαίτερα με τους Αρχιερείς για την ανατροπή της κατά τη γνώμη του επαπειλούμενης εκτροπής. Αναπόφευκτα, λοιπόν, προβάλλουν μπροστά στον Ιούδα η απόφαση και η πράξη της «προδοσίας» ως ένα οδυνηρό, αλλά υψηλό και ιερό γι' αυτόν ιστορικό χρέος.

«Το φιλί του Ιούδα». Λεπτομέρεια από πίνακα του Hans Holbein του νεότερου (Μουσείο Ιστορίας της Τέχνης, Βασιλεία).

ΤΟ ΟΤΙ ο Ιούδας κινήθηκε στην απόφασή του αυτή από καθαρά ιδεολογικά κίνητρα φάνηκε από την όλη εξέλιξη των γεγονότων. Δεν νομίζω ότι πρόκειται για μια φθνή πράξη φιλοχρηματίας από ένα φτωχό και ταλαιπώρο μαθητή, που θα ήταν εύκολο να ερμηνευθεί και να κατανοηθεί από τον κάθε ιστορικό με τα δεδομένα της εποχής εκείνης και στο τέλος να συγχωρεθεί. Αλλά επρόκειτο για μια ενσυνείδητη τοποθέτηση και υπεύθυνη πράξη ενός ζηλωτή, σύμφωνα με την ιδεολογική και τη θρησκευτική του παράδοση. Αυτό που ενδιέφερε τον Ιούδα τώρα ήταν η άμεση σύλληψη και η ηθική εξόντωση του Ιησού και του ανανεωτικού μεσσιανικού «κινήματός» Του.

Ο ΧΡΗΜΑΤΙΣΜΟΣ του με τα τριάκοντα αργύρια, όπου επικεντρώνεται συνήθως η προσοχή όλων, ήταν απλώς ένα είδος επιβεβαίωσης και εγγύ-

πης της μουσικής συμφωνίας και σύμπραξης του Ιούδα με τον Αρχιερέα Καϊάφα. Γι' αυτό και όταν στη συνέχεια διαπίστωσε ότι παγιδεύτηκε σ' ένα σκληρό παιχνίδι εξουσίας μεταξύ των Φαρισαίων και των Σαδδουκαίων και ότι αυτό που ενδιέφερε τον Αρχιερέα και το ιερατείο δεν ήταν η πνευματική και θεολογική πιστότητα στην παράδοση, αλλά η βίαιη βιολογική εξόντωση του Ιησού, τότε μεταμελείται ο ίδιος για την πράξη του και ρίχνει κατά πρόσωπο του Αρχιερέα τα τριάκοντα αργύρια της συμφωνίας. Τέλος, δε, ο Ιούδας οδηγείται και στην απέλπιδα απόφαση της αυτοκτονίας, σύμφωνα με το βιβλίο των Πράξεων των Αποστόλων.

ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ της αυτοκτονίας οδηγείται, συνήθως, μόνο ένας απελπισμένος ιδεολόγος. Η προσήλωση και η αγκύλωση σε ζηλωτικά κινήματα είναι αδιέξοδες. Ή επιβάλλεις την ιδεολογική σου πίστη ή αυτοκτονείς. Ο Ιούδας δεν μετανοεί για τα λάθη του και τις αδυναμίες του. Απλά μεταμελείται για τις λανθασμένες εκτιμήσεις και τις άστοχες ενέργειές του. Εάν αντί της μεταμέλειας είχαμε μετάνοια και ο Ιούδας παρέμενε μέσα στην κοινότητα των Δώδεκα και κατ' επέκταση στην κοινότητα της Εκκλησίας, τότε ασφαλώς θα είχαμε την εμφάνιση του Αναστάντος Κυρίου και προς αυτόν και οπωσδήποτε την πλήρη εκκλησιαστική του αποκατάσταση. Ο ίδιος όμως επέλεξε την οδό της απώλειας. Ο Ιούδας αποστασιοποιείται και αυτονομείται. Ουσιαστικά αποκόπτει και απορρίπτει εαυτόν από την κοινότητα των Δώδεκα και αναγορεύεται ο ίδιος «τύπος» στην ιστορία της άρνησης, της απόρριψης και της προδοσίας.

4. Η προδοσία ως αποστασία

ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΑΞΗ του αυτή ο Ιούδας δεν έθεσε εαυτόν μόνο εκτός των Δώδεκα, αλλά και αυτοαναγορεύθηκε με την εκκλησιολογική έννοια «υιός απωλείας». Τέθηκε, όπως θα λέγαμε σήμερα, εκτός του Σώματος της Εκκλησίας, που την ενότητά της ουσιαστικά συνιστά η αποστολική συνοχή των Δώδεκα.

ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ της Εκκλησίας παρατηρήθηκε ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον φαινόμενο που σχετίζει την περίπτωση του Ιούδα με όλους εκείνους που απαρνούνται την εκκλησιολογική ενότητα. Όταν έχουμε άρνηση και προδοσία, τότε απαραίτητα έχουμε την αντικατάστασή του και την πλήρωση του «κενού» που άφησε με την αποστασιοποίησή του κάθε «υιός απωλείας». Ενώ στην περίπτωση μαρτυρίου και θανάτου δεν έχουμε παρόμοια ενέργεια της Εκκλησίας, πλήρωσης κάποιου «κενού».

Ο ΜΑΡΤΥΡΑΣ συνεχίζει να ζει εντός της Εκκλησίας και είναι εκκλησιολογικά παρών και ενωμένος με την ευχαριστιακή κοινότητα. Το μαρτύριο και ο θάνατος ενός μάρτυρα θεωρούνται οδός ζωής σε μια εσχατολογική πορεία, ενώ η προδοσία καταλήγει στον πνευματικό θάνατο και στην εκκλησιολογική «απώλεια». Ετσι, ο Ιούδας ως «υιός απωλείας» είναι ανάγκη να αντικατασταθεί από τον Ματθία, ενώ ο Ιάκωβος, ο αδελφός του Ιωάννη, μετά το μαρτυρικό θάνατό του δεν αντικαθίσταται, γιατί ο μάρτυρας δεν αφήνει εκκλησιαστικό κενό, αφού ουσιαστικά και με το μαρτύριό του συμβάλλει και αυτός στην επιδιωκόμενη ενότητα της Εκκλησίας.

ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΤΥΧΑΙΟ που κάθε πράξη αντίθετη και αντίχριστη, κάθε ενέργεια προσβολής της ενότητας της Εκκλησίας και άρνησης της αλήθειας, χαρακτηρίζεται από τα ιερά κείμενα ως «αποστασία» και αίρεση. Η πράξη του Ιούδα δεν θεωρείται από την ερμηνευτική θεολογία ως μια απλή προσωπική επιλογή, αλλά αναγορεύεται σε «τύπο» άρνησης και αποστασίας, γι' αυτό και δεν συνοδεύεται από τη μετάνοια. Στην περίπτωση του Ιούδα δεν έχουμε τη διαδικασία της αποκατάστασης στο Αποστολικό Σώμα από τον Αναστάντα Κύριο, όπως στις περιπτώσεις άρνησης του Πέτρου και απιστίας του Θωμά. Ο Ιούδας, πράγματι, γι' αυτό το λόγο αναγορεύεται εις «τύπον» και σύμβολο αποστασίας.

ΜΠΟΡΟΥΜΕ να υποθέσουμε ότι και ο Ιούδας, παρά την πτώση του και την ανίερη απόφασή του

Βυζαντινή τοιχογραφία (1072) στη Βασιλική του Σαν Αντζελο στο Φόρμις της Καπούας, στην οποία απεικονίζεται ο Ιούδας, το σύμβολο της αποστασίας, να προδίδει το Δάσκαλό του.

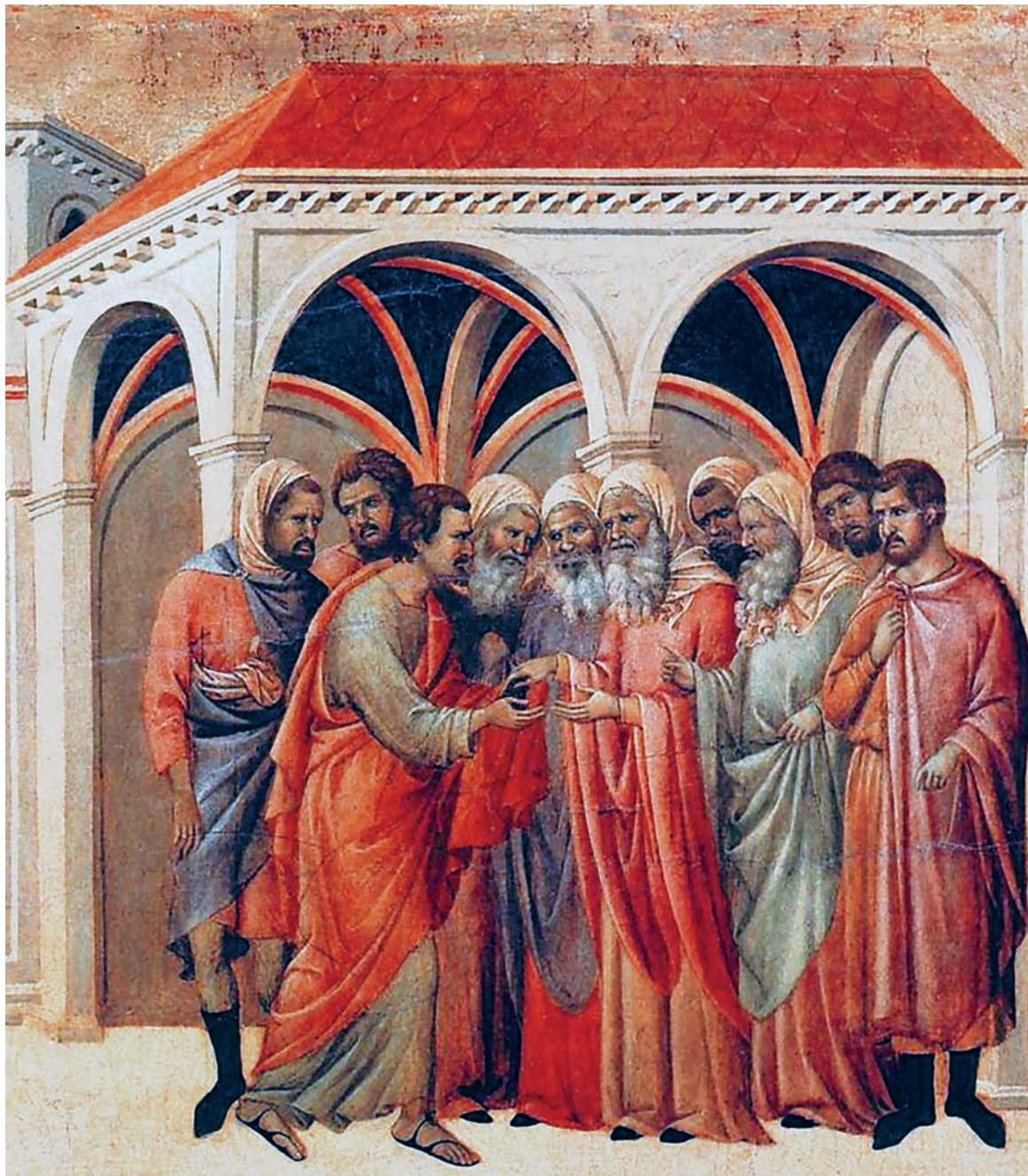
να προδώσει τον Διδάσκαλο, εάν έμενε ταπεινά και εν μετανοία στην κοινότητα των Δώδεκα, δηλαδή στο Αποστολικό Σώμα της Εκκλησίας, ασφαλώς θα είχαμε από μέρους του Κυρίου την κίνηση της αποκατάστασής του. Όπως ακριβώς είχαμε την «αποκατάσταση» του Πέτρου, παρά την τριπλή άρνησή του, και την «αποκατάσταση» του Θωμά, παρά την απιστία του και την αμφισβήτηση της Ανάστασης του Χριστού. Ο Ιούδας ως μαθητής - προδότης αυτονομείται και τραβάει το δικό του δρόμο, της αποστασίας και της «απωλείας». Ενώ οι άλλοι, έστω προς στιγμήν «αρνητές» και «ολιγόπιστοι» μαθητές, εμμένουν στην κοινότητα, ομολογούν και μαρτυρούν τη νέα πίστη και συμβάλλουν στην ιστορική ενότητα της Εκκλησίας.

Η ΑΠΟΡΡΙΨΗ της αποστολικής ενότητας και η άρνηση της καθολικότητας της Εκκλησίας ση-

μαίνουν από τότε και διά μέσου των αιώνων πάντοτε «προδοσία» και «αποστασία». Η εμμονή στην ευχαριστιακή κοινωνία με τον Αναστάνα Χριστό και στην εκκλησιολογική ενότητα των πιστών είναι μια πράξη αποστολικής μαρτυρίας, που συχνά οδηγεί και στο μαρτυρικό θάνατο. Με αυτή την έννοια το μαρτύριο ενός αποστόλου ή ο θάνατος ενός αγίου δεν σημαίνει απώλεια και ούτε αποστερεί την Εκκλησία από την ολότητα και την καθολικότητά της. Αντίθετα, συμβάλλει ουσιαστικά και αγιαστικά στην εσχατολογική της πληρότητα.

Σημείωση

(*) Το άρθρο αποτελεί αναδημοσίευση από το βιβλίο του Γ. Πατρώνου, «Θεολογία και Κοινωνία» (2007), Αθήνα, Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος

Εικ. 1: Duccio di Buoninsegna, «Η συμφωνία του Ιούδα», 1308-11, τέμπρα σε ξύλο, Σιένα, Museo dell'Opera del Duomo.

Από τη δωροδοκία στον απαγχονισμό: Απεικονίσεις της μορφής του Ιούδα στην Τέχνη

ΕΛΕΝΗ ΜΑΡΓΑΡΗ

δρ Ιστορίας της Τέχνης

Η καλλιτεχνική απεικόνιση της αμφιλεγόμενης προσωπικότητας του Ιούδα σε Ανατολή και Δύση. Η τραγική πορεία του συμβόλου της προδοσίας, του Ισκαριώτη -ο χρηματισμός, η μεταμέλεια, η αυτοκτονία- αποτελεί την αφορμή για τη δημιουργία σπουδαίων έργων Τέχνης.

«**C**πίτι και εν αυτώ τράπεζα με ψωμιά και σκουτέλια με φαγητά, και κανάτι με κρασί και ποτήρι, και ο Χριστός καθήμενος εν αυτή μετά των Αποστόλων· [...] και από το δεξιόν [μέρος] ο Ιούδας, απλώνων το χέρι του εις το σκουτέλι και βλέπων εις τον Χριστόν». Ο Διονύσιος εκ Φουρνά στην *Ερμηνείαν της Ζωγραφικής Τέχνης* περιγράφει με λεπτομέρειες την ενδεδειγμένη θέση και τις κινήσεις που θα πρέπει να πραγματοποιεί ο Ιούδας στις σκηνές του Πάθους του Ιησού, στις οποίες συμμετέχει και πρωταγωνιστεί. Η απεικόνιση, ωστόσο, της μυστηριώδους και αμφιλε-

γόμενης προσωπικότητας του Ιούδα Ισκαριώτη απασχόλησε ιδιαίτερα τους καλλιτέχνες σε Δύση και Ανατολή, καθώς η απεχθής πράξη του, ο χρηματισμός για την παράδοση του Δασκάλου του, τον κατέστησε πρόσωπο μισητό και το όνομά του έγινε συνώνυμο της προδοσίας. Πώς λοιπόν όφειλαν να τον απεικονίσουν εκείνον που συνέδεσε το όνομά του με τη φιλαργυρία, την απιστία και στο τέλος τον απαγχονισμό; Η δημιουργική καλλιτεχνική φαντασία και η απαίτηση της Εκκλησίας, Δυτικής και Ανατολικής, να διδάξει στους πιστούς της την αντίθεση ανάμεσα στον ακάριστο μαθητή και τον Ιησού που θυσιάστηκε για τη σωτηρία των ανθρώπων οδήγησαν στην παραγωγή σπουδαίων έργων Τέχνης, στα οποία απεικονίζεται κάθε βήμα της τραγικής πορείας του Ισκαριώτη: από τη δωροδοκία στο φιλί της προδοσίας και από εκεί στη μεταμέλεια και την αυτοκτονία.

Η συμφωνία του Ιούδα με τους Αρχιερείς

ΣΤΟ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ του ο Λουκάς (22:3) αναφέρει ότι ο Σατανάς κατέλαβε τον Ιούδα και τον έσπρωξε να συνεργαστεί με τους Ιουδαίους Αρχιερείς

Εικ. 2: *Andrea del Castagno*, «Ο Μυστικός Δείπνος», 1447, νωπογραφία, Φλωρεντία, *Cenacolo di Sant' Apollonia*.

για την παράδοση του Ιησού. Τη στιγμή ακριβώς της συμφωνίας ανάμεσα στους Αρχιερείς και τον Ιούδα απεικόνισε ο Duccio di Buoninsegna (1255-1319) σε ένα από τα διάχωρα στο πίσω μέρος του βωμού του καθεδρικού ναού της Σιένας, που απεικονίζει τη *Maestà*, την Παρθένο σε Δόξα (εικ. 1). Μπροστά από μια τοξοστοιχία που επιστέφεται από διασταυρούμενους θόλους, σε εξωτερικό χώρο, οι Αρχιερείς συναντούν τον Ιούδα και του δίνουν το πουγκί με τα 30 αργύρια για να τους οδηγήσει στο Δάσκαλό του. Ο βωμός του Καθεδρικού Ναού της Σιένας, όπως σώζεται σήμερα, απεικονίζει από τη μία όψη του την ορατή στο ποίμνιο, Παναγία Βρεφοκρατούσα σε Δόξα, ανάμεσα σε αγγέλους και αγίους, ενώ το πίσω μέρος, το οποίο αντίκριζαν μόνον οι ιερείς, αποτελείται από 26 σκηνές, πρόκειται για σκηνές από τη ζωή του Ιησού.

Ο ΒΙΟΣ και η σταδιοδρομία του Duccio, ενός από τους σπουδαιότερους καλλιτέχνες της πρώιμης Αναγέννησης, καλύπτεται από ένα πυκνό πέπλο μυστηρίου. Σώζεται, όμως, το συμβόλαιο, το οποίο ο καλλιτέχνης υπέγραψε με τους υπευ-

θύνους του Καθεδρικού της Σιένας και το οποίο όριζε ότι ο Duccio θα αναλάμβανε τη φιλοτέχνηση του βωμού. Εως ότου τον ολοκλήρωνε, δεν του επιτρεπόταν να ασχοληθεί με καμία άλλη παραγγελία. Το έργο θεωρήθηκε ένα από τα σπουδαιότερα και πιο περίτεχνα της εποχής του και όταν ολοκληρώθηκε, το 1311, πραγματοποιήθηκε λαμπρή λιτανεία του στους δρόμους της Σιένας. Δημιουργός ανάμεσα στη βυζαντινή καλλιτεχνική παράδοση και τη χαραυγή των πρώτων επιτευγμάτων και ανακαλύψεων της Αναγέννησης, ο Duccio αναμφισβήτητα έβαλε τις βάσεις για την εικονογραφική εξέλιξη της Παρθένου εν Δόξη στην ιταλική Τέχνη σχεδόν για έναν αιώνα αργότερα. Το 1506 ο βωμός απομακρύνθηκε από τη θέση του και για περίπου δύο αιώνες τα ίχνη του είχαν χαθεί. Εως το 1771. Τότε το έργο χωρίστηκε στα δύο, στο μπροστινό και το πίσω τμήμα και από αυτά αποκόπηκαν με πρίονι και άλλες παραστάσεις, προκειμένου να πωληθούν σε συλλέκτες ανά τον κόσμο. Ο άγνωστος αρχειοκόπτης, σπρωγμένος από τη φιλαργυρία και την απληστία, όπως ο Ιούδας, σκόρπισε σε μουσεία και ιδιωτικές συλλογές ανά τον κόσμο

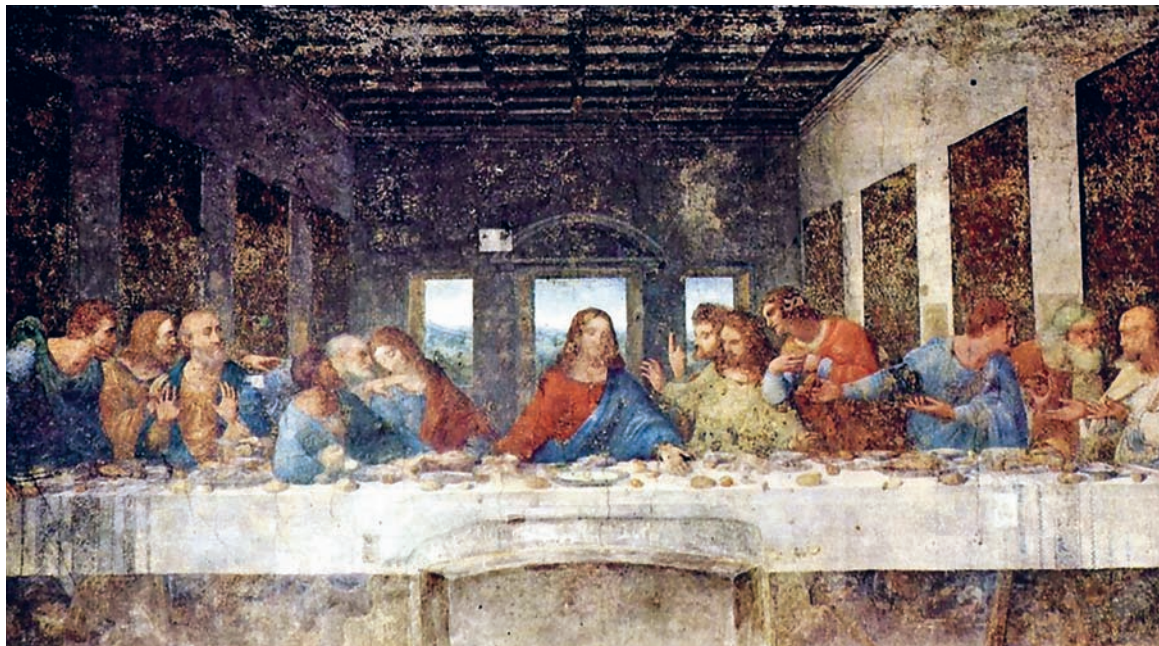
πολλές από τις παραστάσεις που κοσμούσαν τη Maestà του Duccio, όσες βέβαια από αυτές έχουν έως σήμερα εντοπιστεί.

Ο Μυστικός Δείπνος

ΟΙ 12 ΑΠΟΣΤΟΛΟΙ κάθονται κατά μήκος του μακρόστενου τραπεζιού, γύρω από το οποίο μαζεύτηκαν για να γιορτάσουν το Πάσχα. Το τελευταίο κοινό δείπνο τους απεικονίζει στην τοιχογραφία της τραπεζαρίας της μονής Sant' Apollonia της Φλωρεντίας (**εικ. 2**) ο Andrea del Castagno (περ. 1419-1457). Η σκηνή διαδραματίζεται μπροστά από έναν τοίχο με ορθομαρμάρωση και κάτω από μια κεραμωτή στέγη, για να δώσει την ψευδαίσθηση του πραγματικού, τρισδιάστατου σκηνικού. Οι 11 εκ των Αποστόλων, μαζί με τον Ιησού, βρίσκονται από τη μια πλευρά του τραπεζιού. Ο Ιησούς, μάλιστα, είναι καθισμένος μπροστά από ένα βαθυκόκκινο κομμάτι μαρμάρου που μοιάζει σαν λεκιασμένο από αίμα, παραπέμποντας στην επερχόμενη θυσία Του. Όλοι οι Απόστολοι έχουν φωτιστέφανο, όλοι έχουν την πλάτη προς τον τοίχο του δωματίου, όλοι είναι με το μέρος του Ιησού. Μόνον ένας κάθεται απέναντί τους, δεν θεωρείται άγιος και συνεπώς δεν φέρει φωτιστέφανο. Πρόκειται για τον Ιούδα, ήδη ξεκομμένο από την ομάδα των Αποστόλων, που στρέφει το χέρι προς το στήθος του διερωτώμενος: «Μήπως είμαι εγώ, Δάσκαλε, εκείνος που θα Σε προδώσει»; Για να λάβει την απάντηση του Ιησού: «Συ είπας». Η στιγμή που απεικονίζεται στη σύνθεση του Μυστικού Δείπνου είναι γεμάτη ένταση και δυνατά συναισθήματα. Ο Ιησούς αποκαλύπτει τα μελλούμενα, οι μαθητές Του δεν μπορούν να πιστέψουν στ' αφτιά τους, ενώ ο Ιούδας είναι ήδη απόκληρος της ομάδας των μαθητών. Στο έργο του Castagno, ωστόσο, όλα αυτά τα συναισθήματα μένουν εκτός της ζωγραφικής επιφάνειας. Τα μουντά χρώματα και οι συγκρατημένες κινήσεις των Αποστόλων υπονοούν απλώς τη σοβαρότητα της στιγμής σε μια σύνθεση που ανταποκρίνεται πλήρως στις προσδοκίες των παραγγελιοδοτών εκείνης της εποχής, του 1447-49.

ΠΕΝΗΝΤΑ μόλις χρόνια αργότερα, όμως, ένας σπουδαίος καλλιτέχνης φιλοτέχνησε ένα Μυστικό Δείπνο που έμελλε να μείνει στην Ιστορία της Τέχνης σαν ένα από τα σημαντικότερα και πιο μυστηριώδη έργα όλων των εποχών. Ο Leonardo da Vinci (1452-1519) ζωγράφησε το *Μυστικό Δείπνο* (1495-98, **εικ. 3**) για την τραπεζαρία του μοναστηριού της Santa Maria delle Grazie στο Μιλάνο. Το έργο θεωρείται σημαντικό όχι μόνο για την πρωτοτυπία της απεικόνισης του τελευταίου δείπνου του Ιησού με τους μαθητές Του, αλλά κυρίως για την ένταση που διαπερνά ολόκληρη τη σκηνή από τη συνταρακτική αποκάλυψη του Δασκάλου. Στο άκουσμά της, μάλιστα, οι μαθητές κινούνται και χειρονομούν ο καθένας με διαφορετικό τρόπο, αποκαλύπτοντας την ξεχωριστή τους προσωπικότητα και ψυχοσύνθεση. Σε αντίθεση με την εικονογραφική παράδοση του 15ου αιώνα, ο Da Vinci τοποθετεί τον Ιούδα μαζί με τους υπόλοιπους Αποστόλους στην ίδια πλευρά του τραπεζιού, τέταρτο από αριστερά. Τα πρόσωπα όλων τους είναι ευδιάκριτα, η μορφή του Ιησού είναι ελαφρώς μεγαλύτερη από τις υπόλοιπες και λουσμένη στο φως από το παράθυρο πίσω του. Το πρόσωπο του Ιούδα, όμως, είναι κρυμμένο στη σκιά, σκοτεινό και αγριωπό. Εκπληκτος και εκείνος από τα λόγια του Χριστού, γέρνει απότομα προς τα πίσω και με το χέρι του ρίχνει την αλατιέρα που είναι πάνω στο τραπέζι χύνοντας όλο το αλάτι.

ΑΣΦΑΛΩΣ, η πτώση της αλατιέρας υπογραμμίζει τη δραματικότητα της σκηνής και τη νευρικήτητα του Ιούδα στο άκουσμα των λόγων του Δασκάλου του. Η αντίληψη, ωστόσο, ότι το χύσιμο του αλατιού έφερνε γρουσουζιά ήταν διαδεδομένη στην Ευρώπη ήδη από τον Μεσαίωνα. Κατά συνέπεια η «απροσεξία» αυτή του Ιούδα υποδηλώνει ότι το μέλλον του δεν θα είναι ρόδινο. Για εκείνον δεν θα ισχύσει η υπόσχεση της λύτρωσης από το θάνατο, την οποία θα εκπληρώσει ο Ιησούς προσφέροντας το ίδιο Του το αίμα και το σώμα. Η απόφαση του Ιούδα να προδώσει τον Χριστό, η οποία επιβεβαιώνεται από το πουγκί που σφίγγει στο δεξί του χέρι, επρόκειτο να τον οδηγήσει στην απαξίωση και την καταδίκη. Η κακή κατάσταση της

Εικ. 3: *Leonardo da Vinci, «Ο Μυστικός Δείπνος», 1495-98, τοιχογραφία, Μιλάνο, τραπεζαρία του μοναστηριού Santa Maria delle Grazie.*

τοιχογραφίας, όμως, δεν επιτρέπει την πλήρη και ολοκληρωμένη μελέτη και ερμηνεία της. Η επιλογή του Da Vinci να χρησιμοποιήσει μια διαφορετική τεχνική για τη φιλοτέχνησή της, σε ξηρό τοίχο με ένα συνδυασμό τέμπερας και λαδιού, προκάλεσε το ξεφλούδισμα της ζωγραφικής επιφάνειας ήδη λίγα χρόνια έπειτα από την ολοκλήρωσή της. Η μικρή πεσμένη αλατιέρα, λοιπόν, καθώς και πολλά ακόμη στοιχεία της σύνθεσης καλύπτονται από μια αχλύ μυστηρίου που αναγκάζει τους μελετητές και τους φιλότεχνους να επανέρχονται ξανά και ξανά προσπαθώντας να προσεγγίσουν τα μυστικά του Δείπνου αυτού.

ΑΡΚΕΤΕΣ δεκαετίες αργότερα, την παράδοση του Leonardo εξέλιξε στο δικό του *Μυστικό Δείπνο* (1546-48, **εικ. 4**) ο Jacopo Bassano (1510-1592). Ο Ιησούς βρίσκεται στο κέντρο της σύνθεσης, γαλήνιος, φωτισμένος από ένα διακριτικό φωτιστόφανο, με το βλέμμα στραμμένο προς το θεατή. Αντίθετα, ανάμεσα στους μαθητές Του επικρατεί αναταραχή.

Οι περισσότεροι στρέφονται αναστατωμένοι ο ένας προς τον άλλον διερωτώμενοι ποιος είναι ανάμεσά τους ο προδότης. Αλήθεια, όμως, ποιος είναι; Οι ερευνητές δεν έχουν ομόφωνα καταλήξει ποιος από τους Αποστόλους, που οι περισσότεροι από αυτούς έχουν την άζεστη όψη του ψαρά, είναι ο Ιούδας. Είναι, υποστηρίζουν κάποιοι, εκείνος που κάθεται στα δεξιά, στην εξωτερική πλευρά του τραπέζιου. Με το ένα του χέρι μοιάζει να γνέφει ερωτηματικά προς τον Χριστό, ενώ με το άλλο κρατά, πιθανώς, ένα πουγκί, εκείνο με τα τριάντα αργύρια, σύμβολο της προδοσίας αλλά και της υποκρισίας του. Ίσως, όμως, να είναι ο Απόστολος στη δεξιά γωνία του τραπέζιου εκείνος που είναι κρυμμένος πίσω από άλλες μορφές και διακρίνεται μόνο τμήμα του σκυμμένου, φαλακρού του κεφαλιού. Απόμακρος και εσωστρεφής, ίσως είναι εκείνος που προσπαθεί να περάσει απαρατήρητος, ώστε να μην αποκαλυφθεί το σχέδιο που έχει κατά νου να υλοποιήσει. Οπως πέρασε για αιώνες στην αφάνεια και ο δημιουργός του, ο Bassano,

Εικ. 4: Jacopo Bassano, «Ο Μυστικός Δείπνος», 1546-48, λάδι σε μουσαμά, Ρώμη, Galleria Borghese.

αν και το 16ο αιώνα υπήρξε και εθεωρείτο ένας από τους σπουδαιότερους Ενετούς καλλιτέχνες. Το γεγονός ότι επέλεξε να ζήσει και να εργαστεί στον τόπο καταγωγής του, το Bassano del Grappa, στα βορειοδυτικά της Βενετίας, και να διευθύνει ένα οικογενειακό εργαστήριο παραγωγής πινάκων έκανε τους ιστορικούς της Τέχνης να τον χαρακτηρίσουν «επαρχιώτη» και να τον αγνοήσουν στις μελέτες τους.

Η προδοσία

Ο ΙΟΥΔΑΣ βρήκε την κατάλληλη στιγμή να παραδώσει τον Ιησού στα χέρια των διωκτών Του, ακριβώς μετά την προσευχή του Δασκάλου του στον κήπο της Γεθσημανή. Αυτήν ακριβώς τη στιγμή απεικονίζει το γαλλικό γοτθικό ανάγλυφο (1264-1288), το οποίο σήμερα εκτίθεται στο Metropolitan Museum of Art στη Νέα Υόρκη (**Εικ. 5**) και προέρχεται από θωράκιο που χώριζε το

χορό του καθηδρικού της Amiens από τον κυρίως ναό. Στην πραγματικότητα στο έργο απεικονίζονται τρεις διαδοχικές ιστορίες: η προδοσία του Ιούδα, η σύλληψη του Ιησού και ο Πέτρος που κόβει το αφτί του Μάλχου. Στο κέντρο της δραματικής σύνθεσης βρίσκονται ο Χριστός και ο Ιούδας. Ο δεύτερος, μάλιστα, στέκεται με την πλάτη προς το θεατή και το πρόσωπο στραμμένο προς το Δάσκαλό του για να του δώσει το πικρό φιλί της προδοσίας. Γύρω τους επικρατούν ένταση, θυμός και βία. Ένας στρατιώτης αρπάζει βίαια τον Ιησού από το ένδυμά Του προκειμένου να Τον συλλάβει, ενώ πιο δίπλα ο εξοργισμένος Πέτρος έχει μόλις κόψει το αφτί του δούλου του Αρχιερέα και τοποθετεί το σπαθί στη θήκη του. Όμως η πρόθεση του άγνωστου καλλιτέχνη δεν είναι να αναδείξει την προδοτική πράξη του Ιούδα. Το κρυμμένο πρόσωπό του, οι άγριες φυσιογνωμίες των στρατιωτών αλλά και του Πέτρου, καθώς και οι βίαιες κινήσεις εκατέρωθεν του Ιησού έχουν ως μόνο στόχο τους να προβάλουν τη δική Του σπλαχνικότητα έναντι

του μίσους και του θυμού που Τον περιβάλλουν. Διότι, μέσα στον κίνδυνο και την αναστάτωση, Εκείνος χαμπλώνει το βλέμμα Του με ηρεμία και αγγίζει με το χέρι Του το ακρωτηριασμένο αφτί του δούλου, επουλώνοντάς το.

Η ΙΔΙΑ ΕΝΤΑΣΗ και η δραματικότητα χαρακτηρίζουν την πιο διάσημη ίσως απεικόνιση της σκηνής της *Προδοσίας του Ιησού* από το μαθητή Του, Ιούδα. Πρόκειται για μία από τις σκηνές της ζωής του Χριστού (1304-06, **εικ. 6**) που κοσμούν το παρεκκλήσιο των Scrovegni στην Padua της Ιταλίας, δημιούργημα του Giotto di Bondone (περ. 1266-1337). Στο κέντρο της τοιογραφίας βρίσκονται οι δύο πρωταγωνιστές: ο Ιούδας που αγκαλιάζει και καλύπτει με το κίτρινο ένδυμά του τον Χριστό. Γύρω τους ένα πλήθος από στρατιώτες με δόρατα και πυρσούς, αριστερά ο Πέτρος που κόβει το αφτί του Μάλχου και δεξιά ο Καϊάφας, ο οποίος υποδεικνύει τον Ιησού στους διώκτες Του. Η σύνθεση του Giotto, όμως, επικεντρώνεται στα δύο βασικά πρόσωπα και τη συναισθηματική φόρτιση ανάμεσά τους. Ο Ιούδας καρφώνει τα μάτια του στο πρόσωπο του Ιησού καθώς Τον αγκαλιάζει και Τον φιλά, ο Δάσκαλός του, ωστόσο, τον αντικρίζει με ένα ατρόμητο βλέμμα, που δεν μαρτυρά ούτε απέχθεια ούτε αδιαφορία για τον προδότη Του. Μόνο ταπεινότητα και συμπόνια.

ΣΤΗΝ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΑ της Ανατολής τη στιγμή της προδοσίας ο Ιούδας έρχεται ορμητικός προς τον Ιησού από τα αριστερά της σύνθεσης. Συνήθως ο Χριστός συνοδεύεται από Αποστόλους, ενώ οι Ιουδαίοι που ετοιμάζονται να Τον συλλάβουν κρατούν πυρσούς, ξίφη και ρόπαλα. Παρά την υπερβατικότητα και την ηρεμία που συνήθως χαρακτηρίζουν τις εικόνες της βυζαντινής Τέχνης, η σκηνή της προδοσίας πάλλεται από ένταση και βία, όπως και στη δυτική εικονογραφία. Η αναστάτωση αυτή είναι εμφανής και στο έργο του Θεοφάνη Στρελίτζα (τέλη 15ου αιώνα-1545), ένα τμήμα επιστυλίου τέμπλου που περιλαμβάνει τρεις σκηνές από το Πάθος του Χριστού (**εικ. 7**). Με ορμή, όπως φανερώνει το κυματιστό ρούχο του, έρχεται ο Ιούδας και δίνει στον Δάσκαλό του το

φιλί της προδοσίας κοιτάζοντάς Τον στα μάτια. Οι υπηρέτες των Αρχιερέων και των Φαρισαίων ετοιμάζονται για τη σύλληψη κρατώντας ξίφη, ρόπαλα και πυρσούς, ενώ στο κάτω δεξιά μέρος της σύνθεσης απεικονίζεται ο Πέτρος στο βίαιο ξέσπασμά του. Ο ζωγράφος Θεοφάνης Στρελίτζας καταγόταν από το Ηράκλειο της Κρήτης, μόνασε στα Μετέωρα και το Άγιον Όρος και θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της κρητικής Τέχνης, όπως αυτή καλλιεργήθηκε στο νησί τον καιρό της ενετικής κυριαρχίας. Η ζωγραφική του είναι υψηλής ποιότητας, με κεντρικό της άξονα την ανθρώπινη μορφή, το φροντισμένο φυσικό περιβάλλον και την κλασικότητα των μορφών στην απόδοση του σώματος, αλλά και της έκφρασης. Πράγματι, η κομβική μορφή του Ιησού τραβά πάνω της το βλέμμα του θεατή με τη στιβαρότητα και την ηρεμία της, μέσα στη δίνη των κινήσεων και των συναισθημάτων που Τον περιβάλλουν. Με εγκαρτέρηση δέχεται τον ασπασμό του Ιούδα, με το ένα Του χέρι κρατά τυλιγμένο ειλητήριο, ενώ με το άλλο ευλογεί.

Η ΙΔΙΑ ΣΙΩΠΗΛΗ εγκαρτέρηση παρατηρείται και στο έργο *Η σύλληψη του Ιησού* (1602, **εικ. 8**) του Caravaggio (1571-1610). Αν και οι μορφές της σύνθεσης είναι μόλις επτά, εντούτοις καταφέρνουν να αποδώσουν με εξαιρετική θεατρικότητα και δραματικότητα τη στιγμή της προδοσίας. Ο Ιούδας αρπάζει τον Δάσκαλό του από τους ώμους και Τον φιλά στο μάγουλο, ενώ ακολουθείται από τρεις στρατιώτες έτοιμους να Τον συλλάβουν, ενώ ένας από τους Αποστόλους, πίσω από τη μορφή του Χριστού, απομακρύνεται από τη σκηνή βιάζοντας μια σπαρακτική κραυγή, όπως φανερώνει η δραματική σύσπαση του προσώπου του. Ο Caravaggio καταφέρνει με τον έντονο σκιοφωτισμό, τη σωματικότητα και την εκφραστικότητα των μορφών να απεικονίσει μια έντονα συναισθηματική σκηνή.

ΣΥΜΦΩΝΑ με μελέτες, ο Caravaggio χρησιμοποίησε πραγματικά μοντέλα για να αποδώσει τις μορφές των έργων του. Ο άνδρας, μάλιστα, που χρησιμοποίησε για να απεικονίσει τον Ιούδα εμ-

Εικ. 5: «Σύλληψη του Χριστού», 1264-88, ασβεστόλιθος, Νέα Υόρκη, Metropolitan Museum of Art.

φανίζεται σε αυτόν τον πίνακα για πρώτη φορά στη ζωγραφική του. Ήταν, πράγματι, ιδανική η άγρια μορφή του για το ρόλο που επιλέχθηκε και ο ζωγράφος την αποτύπωσε με εξαιρετική ακρίβεια, χωρίς υπερβολές. Η εκφραστικότητα του προσώπου του Ιησού, ωστόσο, συνιστά κορυφαίο σημείο στη δημιουργία του Caravaggio. Και τούτο διότι είναι πράγματι απορίας άξιον πώς ένας τόσο δυναμικός, άξεστος, επιθετικός και βίαιος άνδρας, όπως ήταν ο ζωγράφος, κατόρθωσε να κατανοήσει και να αποδώσει τη σιωπηλή καρτερικότητα του

Ιησού, την ηρεμία των χαμηλωμένων ματιών Του, το σώμα Του που υποχωρεί ενώ δέχεται τη βία των διωκτών Του και το φιλί της προδοσίας. Και είναι επίσης αξιοθαύμαστο πώς αποδίδει τα χέρια Του, ενωμένα σε μια κίνηση πίστης και προσευχής.

Η μετάνοια του Ιούδα

ΣΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ της ιστορίας, όμως, συνέβη μια μεγάλη ανατροπή. Ο Ιούδας, διαπιστώνοντας

Εικ. 6: Giotto, «Η προδοσία του Ιησού», 1304-06, νωπογραφία, Padua, Cappella degli Scrovegni.

ότι ο Ιησούς καταδικάστηκε σε θάνατο, μετάνοησε και, καταβεβλημένος από τις τύψεις για την πράξη του, έσπευσε πίσω στο ναό για να επιστρέψει τα αργύρια στους Αρχιερείς και να δηλώσει την αθωότητα του Δασκάλου του. Εκείνοι, όμως, τον έδωξαν. Η στιγμή της περιφρόνησης του προδότη, ακόμη και από εκείνους που εκμεταλλεύτηκαν την πράξη του, απεικονίζεται στο

Τετραευαγγέλιο του Rossano της Καλαβρίας (6ος αιώνας), εικονογραφημένο χειρόγραφο σε πορφύρα περγαμνή και με ασπόμενα γράμματα, ένα από τα σπάνια αντίστοιχα παραδείγματα (Εικ. 9). Στο κάτω μέρος της ολοσέλιδης μικρογραφίας, ο Ιούδας επιστρέφει τα αργύρια, ενώ οι Ιουδαίοι, κάτω από ένα κιβώριο που συμβολίζει το ναό, αρνούνται να τα δεχτούν καθώς προκάλεσαν το

Εικ. 7: Θεοφάνης Στρελίτζας, «Προδοσία του Ιούδα», τμήμα επιστυλίου τέμπλου, περ. 1535-45, αβγοτέμπερα σε ξύλο, Αθως, Μονή Ιβήρων.

θάνατο ενός ανθρώπου. Η σαφήνεια της σκηνής ήταν η βασική επιδίωξη του άγνωστου ζωγράφου των μικρογραφιών. Οι αναγνώστες έπρεπε να αντιληφθούν με τον πιο ξεκάθαρο τρόπο το περιεχόμενο των σκηνών που κοσμούσαν τις περιμαγμένες του βιβλίου. Γι' αυτόν το λόγο αποφάσισε να τοποθετήσει τον έναν Αρχιερέα μπροστά από τον ένα κίονα του κιβωρίου, ώστε η κίνηση της

απόρριψης να είναι ευδιάκριτη.

Η ΛΙΤΗ αφηγηματικότητα και η σαφής ιστορική απεικόνιση των γεγονότων της ζωής του Χριστού χαρακτηρίζουν και τα ψηφιδωτά του Αγίου Απολλιναρίου του Νέου στη Ραβέννα, φιλοτεχνημένα την περίοδο της βασιλείας του Γότθου Θεοδώριχου (454-526 μ.Χ.). Στους τοίχους του

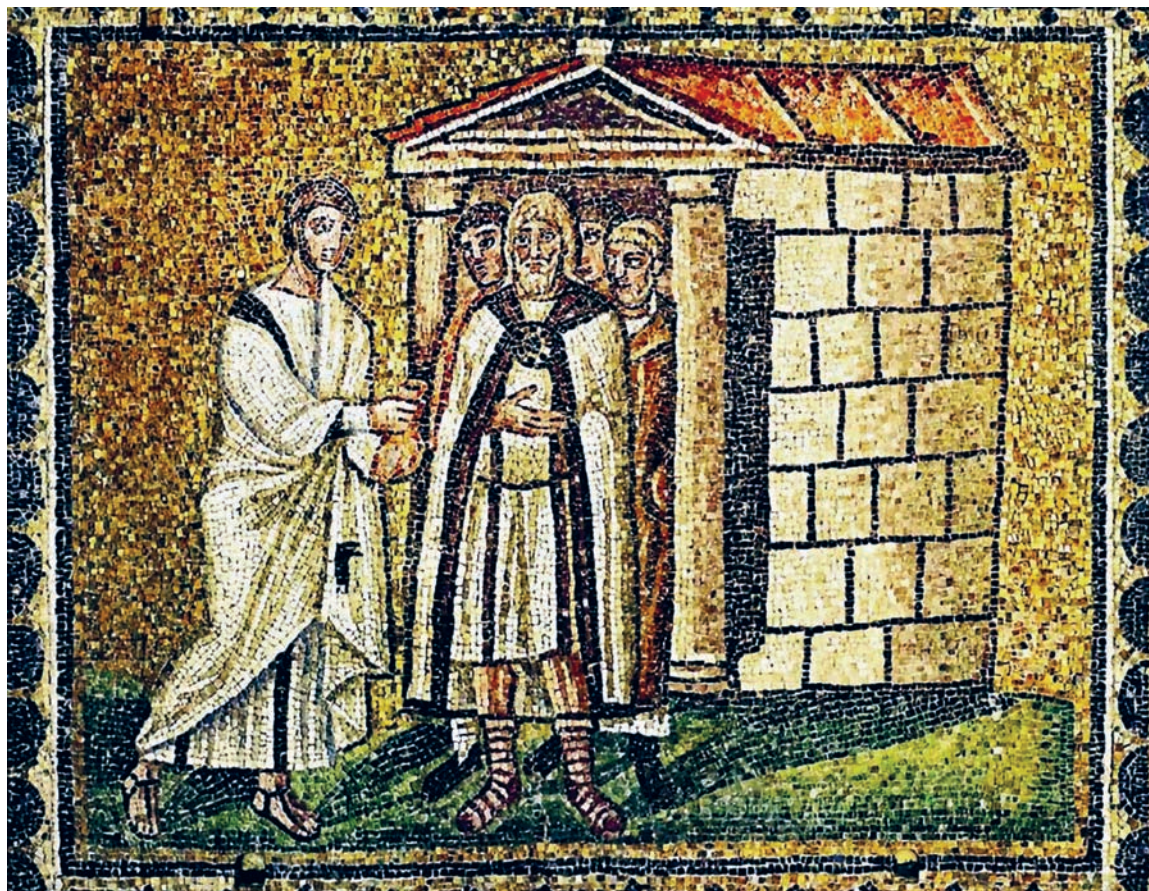
Εικ. 8: Caravaggio, «Η σύλληψη του Χριστού», 1602, λάδι σε μουσαμά, Δουβλίνο, National Gallery of Ireland.

ναού ιστορείται η ζωή του Χριστού, η παλαιότερη απεικόνιση του χριστολογικού κύκλου στη μνημειακή Τέχνη, αλλά και ένα από τα σπάνια δείγματα της Τέχνης των Αρείων Χριστιανών, αίρεση στην οποία ανήκε ο Θεοδώριχος. Στο νότιο τοίχο του ναού, ανάμεσα στα διαδοχικά επεισόδια της ζωής του Χριστού, απεικονίζεται και η *Μετάνοια του Ιούδα* (εικ. 10). Πάνω σε χρυσό βάθος, ο Ιούδας πλησιάζει το μικρό

οικοδόμημα από το οποίο βγαίνουν οι Αρχιερείς και τους δίνει πίσω τα 30 αργύρια. Με τα αρχαιοπρεπή ενδύματά τους, τόσο ο Ιούδας όσο και οι Ιουδαίοι θυμίζουν αγάλματα της ύστερης αρχαιότητας, με την ακινησία και τη μνημειακότητα τους. Η αδράνεια αυτή των Αρχιερέων, όμως, δεν αποτελεί καλλιτεχνικό τέχνασμα, για να παρουσιαστεί πιο μεγαλόπρεπο και στιβαρό το ανάστημά τους. Δηλώνει με σαφήνεια στον

Εικ. 9: «Η μετάνοια του Ιούδα», Τετραεγγέλιο του Rossano, 6ος αιώνας, τέμπερα σε πορφυρή περγαμινή, Rossano, Museo Diocesano d' Arte Sacra.

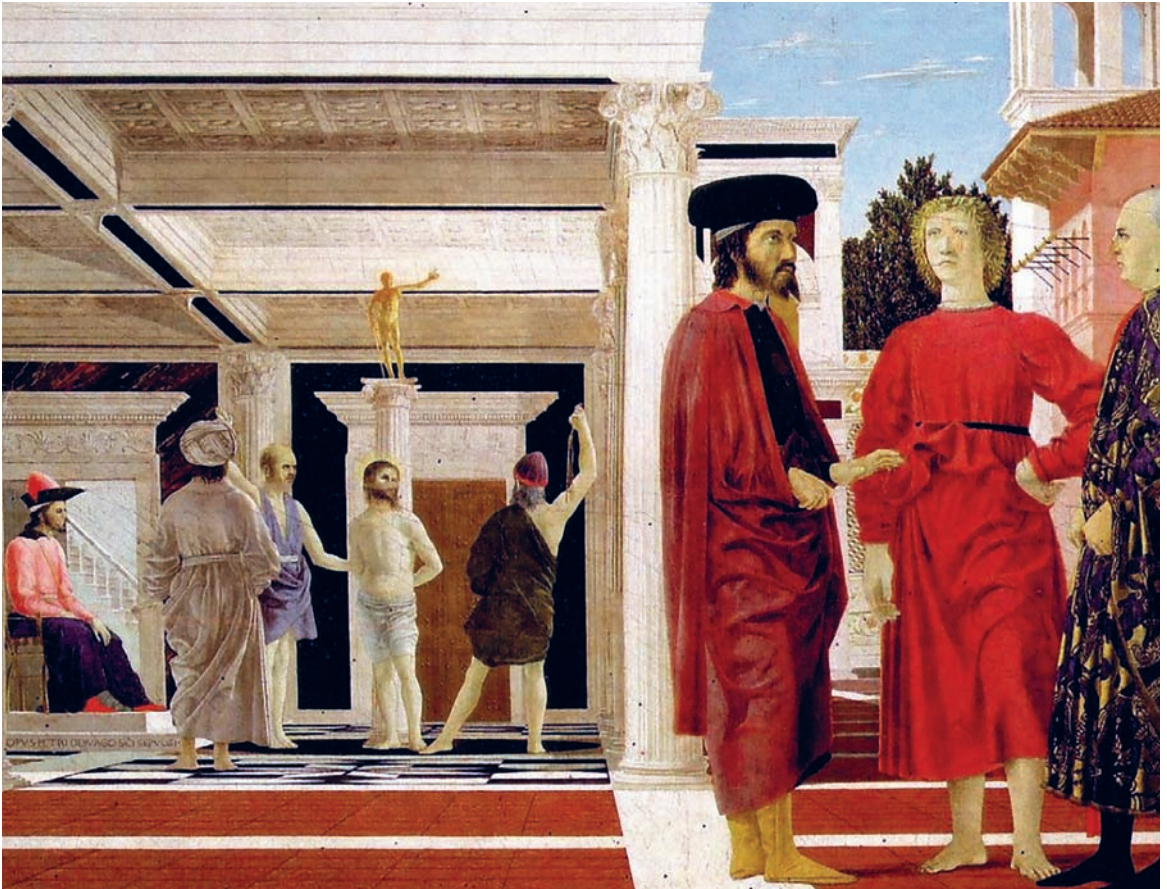

Εικ. 10: «Η μετάνοια του Ιούδα», 493-526, ψηφιδωτό, Ραβέννα, Άγιος Απολλινάριος ο Νέος.

πιστό που ατενίζει το ψηφιδωτό ότι απορρίπτουν την προσφορά του Ιούδα.

ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ, όμως, εξίσου σαφή και ξεκάθαρα όλα τα έργα που απεικονίζουν, ή πιστεύεται ότι απεικονίζουν, τη Μετάνοια του Ιούδα. Το έργο που τιτλοφορείται *Η Μαστίγωση του Χριστού* (εικ. 11) φιλοτεχνήθηκε μεταξύ του 1465-79 από τον Piero della Francesca (1415-1492). Το αριστερό τμήμα της σύνθεσης είναι το πιο ευανάγνωστο. Κάτω από μια αρχαιοπρεπή στοά, σε ένα στύλο που επιστέφεται από το άγαλμα του θεού Ηλιου είναι δεμένος ο Ιησούς,

τον οποίο μαστιγώνουν δύο στρατιώτες. Στα αριστερά, καθισμένος σε ένα θρόνο, ο Πιλάτος παρακολουθεί το βασανιστήριό Του, ενώ άλλη μία άγνωστη μορφή, με την πλάτη γυρισμένη στο θεατή, παρακολουθεί τη σκηνή. Στα δεξιά, ωστόσο, τρεις άνδρες, απομακρυσμένοι από τους βασανιστές του Ιησού, συνομιλούν μεταξύ τους. Ο ένας φορά ανατολίτικο κεφαλόδεσμο, ο δεύτερος, ξανθός και νέος, έχει τα πόδια του γυμνά και μια στάση αρχαιοελληνικού γλυπτού, ενώ ο ηλικιωμένος τρίτος άνδρας είναι ντυμένος με ένα πολυτελές μεταξωτό ένδυμα. Ποιοι είναι αυτοί οι άνδρες, λοιπόν, που στέκονται αμέτοχοι

Εικ. 11: Piero della Francesca, «Η μαστίγωση του Χριστού», 1465-79, λάδι και τέμπρα σε ξύλο, Urbino, Galleria Nazionale delle Marche.

στη Μαστίγωση του Χριστού; Πολλοί μελετητές έχουν καταθέσει τις απόψεις τους σχετικά με την ταυτότητά τους. Άλλοι υποστηρίζουν πως πρόκειται για τον Δούκα του Urbino και τους συμβούλους του που σχεδίασαν τη δολοφονία του. Σύμφωνα με άλλους, πρόκειται για μια αλληγορική απεικόνιση του οθωμανικού κινδύνου που, μετά την Κωνσταντινούπολη, πλησίαζε και την υπόλοιπη χριστιανική Ευρώπη. Διατυπώθηκε και η άποψη, όμως, ότι ο άνδρας με το μούσι και το ανατολίτικο καπέλο είναι ο Ιούδας, ο οποίος επιστρέφει τα 30 αργύρια στους Αρχιερείς. Ενώ ο Ιησούς μαστιγώνεται πριν από τη

Σταύρωση, εκείνος μετανιωμένος σπεύδει να δηλώσει τη μετάνοιά του και την αθωότητα του Δασκάλου του. Οι Ιουδαίοι, όμως, τον αγνοούν. Γι' αυτό τα βλέμματα των τριών ανδρών δεν διασταυρώνονται. Πρόκειται ίσως για τη μοναδική περίπτωση έργου που, πιθανώς, απεικονίζει τον Ιούδα, στο οποίο το μυστήριο δεν είναι ο ίδιος ο μαθητής του Χριστού και η προδοτική πράξη του αλλά ολόκληρη η σύνθεση.

ΟΙ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΕΙΣ του Ιούδα, όμως, το 17ο αιώνα στην ευρωπαϊκή θρησκευτική Τέχνη ήταν εξαιρετικά σπάνιες. Κι αυτό διότι η προσωπι-

Εικ. 12: Rembrandt, «Ο μετανοημένος Ιούδας επιστρέφει τα αργύρια», 1629, λάδι σε ξύλο, Αγγλία, ιδιωτική συλλογή.

κόττητα και η πράξη του θεωρούνταν απολύτως καταδικαστέες. Ο Rembrandt (1606-1669), ωστόσο, αποφάσισε να φιλοτεχνήσει ένα έργο με θέμα τον *Μετανοημένο Ιούδα που επιστρέφει τα αργύρια* (εικ. 12), το οποίο, μάλιστα, υπήρξε ιδιαίτερως σημαντικό για την εξέλιξη της καριέρας του. Ο καλλιτέχνης απεικονίζει τη στιγμή, όταν ο Ιούδας επιστρέφει μετανοημένος τα 30 αργύρια στους Αρχιερείς. Ο έντονος σκιοφωτισμός τονίζει τη βασιανιστική αγωνία και την αξιοθρήνητη κατάσταση του μετανοημένου μαθητή με το σκυμμένο κεφάλι

και τα ξεσκισμένα ρούχα. Μπροστά του, όμως, οι πολυτελώς ενδεδυμένοι Αρχιερείς αρνούνται με αποτροπιασμό τα νομίσματα που έχουν πέσει στο έδαφος, τον κοιτούν με έκπληξη, ενώ ένας από αυτούς πραγματοποιεί μια κίνηση απόλυτης απόρριψης. Η απεικόνιση αυτής της σπάνιας, για τα δεδομένα της εποχής, βιβλικής σκηνής με την τόλμη και την πρωτοτυπία της κέρδισε το ενδιαφέρον των φιλότεχνων και οδήγησε τον Rembrandt, λίγα χρόνια αργότερα, από την πατρίδα του το Leyden στο Amsterdam.

Εικ. 13: «Η Σταύρωση του Ιησού και ο Απαγχονισμός του Ιούδα», 420-430 μ.Χ., ελεφαντόδοντο, Λονδίνο, British Museum.

Ο απαγχονισμός του Ιούδα

ΣΤΟ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟ χειρόγραφο του Rossano, δίπλα από τη Μετάνοια του Ιούδα απεικονίζεται ο Απαγχονισμός του (εικ. 9). Σε ένα ακόμη παλαιότερο του Τετραευαγγελίου έργο Τέχνης, ένα τμήμα ελεφαντοστέινης πυξίδας του 420-430, δίπλα στη Σταύρωση του Χριστού παρουσιάζεται ο Απαγχονισμός του Ιούδα (εικ. 13). Το άψυχο σώμα του κρέμεται άκαμπτο από τα κλαδιά του δέντρου, ενώ τα αργύρια έχουν πέσει στο έδα-

φος, υπενθυμίζοντας την προδοτική του πράξη. Δίπλα του, ο Εσταυρωμένος, ίσως η παλαιότερη απεικόνισή Του στη χριστιανική Τέχνη, μοιάζει ρωμαλέος και ακόμη ζωντανός, όπως κοιτάζει το θεατή, θριαμβευτής επί του θανάτου.

Η ΑΥΤΟΚΤΟΝΙΑ δεν είναι αποδεκτή από τη χριστιανική θρησκεία, καθώς αποτελεί ένα αμάρτημα που εναντιώνεται στο θέλημα του Θεού. Στην περίπτωση του Ιούδα, μάλιστα, η αυτοκτονία ήταν μια πράξη απελπισίας, η οποία επίσης αντιβαίνει

Εικ. 14: James Tissot, «Ο απαγχονισμός του Ιούδα», 1886-1894, υδατογραφία σε χαρτί, Νέα Υόρκη, Brooklyn Museum.

στην ελπίδα και την πίστη, που πρεσβεύει ο Χριστιανισμός. Κατά συνέπεια, κάθε ενέργεια του Ιούδα, ο χρηματισμός, η προδοσία, αλλά και η αυτοκτονία υπήρξαν αντίθετες προς τον Θεό, δήλωναν την άρνησή Του και αποτέλεσαν σύμβολα και συνώνυμα της αίρεσης.

ΟΜΩΣ ΤΟ ΚΟΙΝΟ δεν έπαυε να επιθυμεί να δει την παραδειγματική τιμωρία του Ιούδα και την τελική απαξίωσή του. Τον *Απαγχονισμό του* (εικ. 14), μέσα στο πλαίσιο μιας ιδιαίτερας φροντισμένης εικονογραφικής παρουσίασης της ζωής του Ιησού, απεικόνισε και ο πολύ αγαπητός και γνωστός ζωγράφος της Belle Époque, James Tissot (1836-1902). Επειτα από μια λαμπρή καριέρα στο Λονδίνο, όπου διακρίθηκε για τις απεικονίσεις ανδρών, αλλά κυρίως γυναικών, ντυμένων με τα ρούχα της εποχής, ο Tissot επέστρεψε το 1882 στο Παρίσι. Σύμφωνα με τη δική του μαρτυρία, ενώ σχεδίαζε μέσα στο ναό του Αγίου Σουλπικίου είδε ένα όραμα: τον αιμόφυρτο Χριστό να περιθάλλει φτωχά παιδιά. Επειτα από αυτή του την εμπειρία, ο ζωγράφος αναθέρμανε την πίστη του στον Καθολικισμό και αφιέρωσε την Τέχνη του στην απεικόνιση της ζωής του Χριστού. Ταξίδεψε στην Αίγυπτο, στη Συρία και το Πακιστάν κρατώντας ζωγραφικές σημειώσεις από αρχιτεκτονήματα, ενδύματα και πρόσωπα για να ανασυνθέσει τις σκηνές και να αναπαραστήσει τους πρωταγωνιστές των επεισοδίων της ζωής του Θεανθρώπου. Στον *Απαγχονισμό του Ιούδα* το σώμα του άνδρα κρέμεται άψυχο, αποτρόπαιο, με το ένδυμα να το καλύπτει σαν σάκος και τα κοράκια να το πλησιάζουν. Η τιμωρία του προδότη απεικονισμένη σε όλη της τη φρίκη μαζί με τα υπόλοιπα έργα της σειράς παρουσιάστηκαν στο επίσημο Salon του Παρισιού το 1894 και κέρδισαν το θαυμασμό του φιλότεχνου κοινού.

Η ΜΟΡΦΗ του Ιούδα προβλημάτισε ιδιαίτερα τους καλλιτέχνες, καθώς οι διαδοχικές κακές, ανέντιμες του πράξεις τον κατέστησαν πρόσωπο απεχθές. Στις διάφορες συνθέσεις αναδεικνύεται η εγκληματικότητα των πράξεών του, η μορφή του, όμως, διαδραματίζει ρόλο συμπληρωματικό, με

στόχο κυρίως να αναδείξει όλα όσα ο Δάσκαλός του ενσαρκώνει: την πίστη, το θάρρος, την αυτοθυσία, την αγάπη. Να απεικονίσουν το πορτρέτο του οι καλλιτέχνες σπάνια το επέλεξαν. Ο Tissot φιλοτέχνησε τη μορφή του σύμφωνα με τα προσέδια πορτρέτων ιθαγενών που πραγματοποίησε στα ταξίδια του στη Μέση Ανατολή. Ο *Ιούδας* του είναι ένας αποστεωμένος, αγριωπός άνδρας (**εικ. 15**) του οποίου η ασχήμια αντανακλά τον κακό του χαρακτήρα. Κάποιοι καλλιτέχνες, ωστόσο, έπραξαν διαφορετικά. Στο Μουσείο του Prado στη Μαδρίτη βρίσκονται σήμερα οι προσωπογραφίες των 12 Αποστόλων φιλοτεχνημένες το 1611 από τον Peter Paul Rubens (1577-1640). Πρόκειται για μεγάλες, δυναμικές μορφές, αποδοσμένες με έντονη σωματικότητα και σκιοφωτισμό, σύμφωνα με το πρώιμο ύφος του δημιουργού τους. Ανάμεσά τους συμπεριλαμβάνεται ο Απόστολος Παύλος, ο οποίος διακρίνεται από το ξίφος και την Αγία Γραφή που κρατά, σύμβολα της μάχης του για τη διάδοση της πίστης. Ο Rubens αντικατέστησε τον Ιούδα με τον Παύλο στην ομάδα των Αποστόλων. Και αυτή είναι, ίσως, η μεγαλύτερη εκδίκηση ενός καλλιτέχνη για τις πράξεις του Ιούδα: να τον αποδιώξει από τις δημιουργίες του.

Επιλεγμένη βιβλιογραφία

Giuseppe Bovini, «*Mosaici di S. Apollinare Nuovo di Ravenna. Il ciclo cristologico*», Firenze 1958.

Γιώργος Γαλάβαρης, «*Ζωγραφική βυζαντινών χειρογράφων*», Αθήνα 1995.

Carlo Ginzburg, «*The enigma of Piero. Piero della Francesca*», London/ New York 2000.

Gabriel Millet, «*Recherches sur l' iconographie de l' Évangile aux XIVe, Xve et XVIe siècles*», Paris 1960.

Dorothy Gillerman, «The arrest of Christ. A gothic relief in the Metropolitan Museum of Art», περ. «*The Metropolitan Museum Journal*», τχ. 15 (1981).

Jack Wasserman, «Leonardo da Vinci's Last Supper: The case of the overturned saltcellar», περ. *Artibus et Historiae*, τχ. 48 (2003).

Εικ. 15: James Tissot, «Ο Ιούδας», 1886-1894, υδατογραφία σε χαρτί, Νέα Υόρκη, Brooklyn Museum.

«Ο Νιπήρ». Εικόνα του Θεοφάνους του Κρητός.

Ιούδας «ο φίλος και διάβολος» στην παράδοση της Εκκλησίας και τη λογοτεχνία

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΣΜΟΠΟΥΛΟΣ

Ποιητής-δοκιμιογράφος

Η προδοσία του Ιούδα στην Αγία Γραφή και την υμνογραφία της Μεγάλης Εβδομάδας. Οι δύο τρόποι διαχείρισης του Ιούδα -ως «δόλιου και προδότη» και ως «ζηλωτή και κοινωνικού αναμορφωτή»- στην πεζογραφία και την ποίηση. Τα αντιπροσωπευτικότερα ελληνικά λογοτεχνικά έργα που πραγματεύονται την προδοσία.

A. Ο Ιούδας και η προδοσία του στην Αγία Γραφή και την υμνογραφία

Η ποίηση της υμνογραφίας, η υψηλότερη πραγμάτωση της ποιητικής έκφρασης του ανθρώπου, συναιρεί τις λέξεις και τα πράγματα μ' έναν τρόπο οντολογικό σε τέτοια ενδελέχεια μορφών, ώστε να μπορούμε να μιλάμε κυριολεκτικώς για την απόλυτη ταύτιση - στα όρια της ποιητικής γλώσσας, των λέξεων

και των βιωμάτων. Η εκκλησιαστική υμνογραφική ποίηση, η οποία διασώζει το βίωμα του εκκλησιαστικού σώματος μέσα από τη θαυμαστή ένταση των ποιητικών μορφών, αποτέλεσε και αποτελεί εις το διηνεκές την πληρέστερη διατύπωση της θεολογικής εμπειρίας της Εκκλησίας. Θα θυμίσουμε εδώ την ποσώς υπερβολική διατύπωση του χαρακτηρισμού του Αλεξάνδρου Παπαδιαμάντη: Η εκκλησιαστική υμνογραφία είναι «τα τραγούδια του Θεού» και «η μουσική των αγγέλων». Για την Εκκλησία η ποίηση και τα τραγούδια της δεν είναι ανθρώπινα επιτεύγματα. Είναι θεανθρώπινη σάρκωση της ζωής της, όπως κάθε έκφραση λειτουργικής Τέχνης. Προϋποτίθεται η ζείδωρη αύρα του Αγίου Πνεύματος, η οποία, ως δωρεά άνωθεν, διαβρέχει και εξαγιάζει το ταλάντο του ποιητή. Ετσι, η ποιητική τέχνη της υμνογραφίας γίνεται λειτουργική έκφραση, δηλαδή έκφραση του έργου του λαού και της πίστης του λαϊκού εκκλησιαστικού σώματος. Η πλουσιότερη εκδοχή αγιοπνευματικής καλλιτεχνικής δημιουργίας, στην υμνογραφία, είναι αυτή της Αγίας και Μεγάλης Εβδομάδος. Κατά το εσπέρας της Μεγάλης Τετάρτης, μετά το Μηνολόγιο, δηλαδή την αναφορά στους Αγίους που η Εκκλησία τιμά εκείνη τη μέρα, και μετά την έκτη ωδή του Κανόνος, αναγινώσκεται από τους

Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης. Η αναφορά του στην υμνογραφική πανδαισία της Μεγάλης Πέμπτης συμπυκνώνεται στους στίχους που αναφέρονται στις φρικτές στιγμές του Αγίου Πάθους (Νιπητήρ, Δείπνος, Προσευχή, Προδοσία).

ψάλτες το υπόμνημα του Τριωδίου:

«ΤΗ ΑΓΙΑ καὶ Μεγάλη Πέμπτη, οἱ τὰ πάντα καλῶς διαταξάμενοι θεῖοι Πατέρες, ἀλληλοδιαδόχως ἔκτε τῶν θεῶν Ἀποστόλων, καὶ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων, παραδεδώκασιν ἡμῖν τέσσαρά τινα ἑορτάζειν, τὸν ἱερὸν Νιπητήρα, τὸν μυστικὸν Δείπνον (δηλαδὴ τὴν παράδοσιν τῶν καθ' ἡμᾶς φρικτῶν Μυστηρίων), τὴν ὑπερφυὰ Προσευχὴν, καὶ τὴν Προδοσίαν αὐτήν».

ΣΤΗΝ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ «Εφημερίς» στο διάστημα ἀπὸ 6 ἕως 12 Ἀπριλίου τοῦ 1881, με τὴν ἐπιγραφὴ «Π», ὁ Παπαδιαμάντης δημοσιεύει μίαν ἐνόητα ἐπτὰ κειμένων ὑπὸ τὸ γενικὸν τίτλον «Ἡ Ἁγία καὶ Μεγάλη Εβδομάς». Αναφερόμενος στα Μυστήρια ποὺ ἑορτάζονται τὴ Μεγάλη Τετάρτη γράφει ἐπιμένοντας στὴν προδοσίαν ἐνεκα φιλαργυρίας:

«Ῥάβετε, φάγετε, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου. Πίετε

ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου. Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν». Αὐταὶ εἰσὶν αἱ λέξεις δι' ὧν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς συνέστησε τὴν Πέμπτην τὸ Μυστήριον τῆς Εὐχαριστίας. Παράδειγμα δὲ μεγίστης ταπεινώσεως ἀφῆκεν ἡμῖν πρὸ τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου νίψας τοὺς πόδας τῶν Μαθητῶν ὅλων, καὶ αὐτοῦ τοῦ Προδότου. Μετὰ τὸν Δείπνον ἔρχεται εἰς Γεθσημανῆ, καὶ κατ' ἰδίαν παραλαβὼν Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην ἤρchiσε λυπεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν· «περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχὴ μου ἕως θανάτου» λέγει μὲ πόνον. Ἀπομακρύνεται ὀλίγον, γονυπετεῖ καὶ ἡ ἀγωνία τοῦ αὐξάνει καὶ ἰδρῶς τὸ πρόσωπόν του περιρρέει· πίπτει κατὰ πρόσωπον ἐπὶ τῆς γῆς καὶ προσεύχεται. «Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον». Ἡ ἀδυναμία τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως νικᾷ κατὰ τὴν στιγμὴν αὐτήν. Ἐπανέρχεται καὶ εὐρίσκει κοιμωμένους τοὺς Μαθητάς· μετὰ πραότητος ἐλέγχει αὐτούς: «Σεῖς οἱ καυχώμενοι ὅτι εἴσθε ἔτοιμοι καὶ νὰ ἀποθάνετε χάριν ἐμοῦ, οὐδ' ἐπὶ μίαν ὥραν ἰσχύσατε νὰ ἀγρυπνήσητε;». Ἄλλ' ἰδοὺ ἔφθασεν ὁ Προδότης, ὁ δοῦλος καὶ δόλιος, ὁ μαθητὴς καὶ ἐπίβουλος, ὁ φίλος καὶ διάβολος· ἀπέδωκεν ἀσπασμόν, παρέδωκε τὸν Χριστόν· καὶ ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν οὗτος ἠκολούθει. Δεδεμένος φέρεται εἰς τὸν ἀρχιερέα Ἄνναν. Ἐνταῦθα μετ' ὀλίγον ἐρωτῶσι τὸν Πέτρον περὶ Ἐκείνου. Τρὶς οὗτος τὸν ἀρνεῖται! Μετανοεῖ ὅμως καὶ κλαίει. Ἀπὸ τοῦ Ἄννα φέρεται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς τὸν Καϊάφαν, ὅπου ἀνακρίνεται καὶ περιφρονεῖται. Τέσσαρα λοιπὸν ἑορτάζομεν τὴν αὐριον Πέμπτην, ἧς ὁ Ὁρθρος ἀπόψε ψάλλεται· Νιπητήρα, Μ. Δείπνον, Προσευχὴν καὶ Προδοσίαν. Ἀντὶ τοῦ

"Ἴδου ὁ Νυμφίος ἔρχεται" ἀπόψε καὶ αὐριον ψάλλεται τὸ ἐξῆς εἰς ἧχον σοβαρόν. "Ὅτε οἱ ἔνδοξοι μαθηταὶ ἐν τῷ νιπτῆρι τοῦ δείπνου ἐφωτίζοντο, τότε Ἰούδας ὁ δυσσεβής, φιλαργυρίαν νοσήσας ἐσκοτίζετο" κ.λπ.
 Ὁ Κανὼν εἶναι ἔργον τοῦ ἐπιφανοῦς ὑμνογράφου Κοσμᾶ τοῦ μοναχοῦ, περιέχων ὑψηλὰς δογματικὰς ἐννοίας, περιστρεφόμενας ἰδίως εἰς τὸ Μυστήριον τῆς Εὐχαριστίας. Τὴν πρωίαν τῆς αὐριον μετὰ τοῦ ἔσπερινου συνάπτεται ἡ Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου· τὸ δὲ ἐκ τοῦ Ματθαίου μακρὸν Εὐαγγέλιον περιέχει τὰ συμβάντα ἀπὸ τοῦ Μ. Δείπνου μέχρι τῆς παραδόσεως τοῦ Ἰησοῦ. Κοινωνοῦντες οἱ χριστιανοὶ ὀφείλουσι νὰ προσεύχωνται:
 "Τοῦ Δείπνου σου τοῦ Μυστικοῦ σήμερον, Ὡς Θεοῦ, κοινωνῶν με παράλαβε. Οὐ μὴ γὰρ τοῖς ἐχθροῖς σου τὸ μυστήριον εἶπω· οὐ φίλημα σοὶ δώσω, καθάπερ ὁ Ἰούδας· ἀλλ' ὡς ὁ ληστὴς ὁμολογῶ σοι, Μνήσθητί μου, Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου". Ἄριστα διαγράφουσι τὰ ἄνω γεγονότα τὰ ἐξῆς τροπάρια ψαλλόμενα ἀπόψε:
 Μυσταγωγῶν σου, Κύριε, τοὺς μαθητάς, ἐδίδασκας λέγων· ὦ φίλοι, ὁρᾶτε, μηδεὶς ὑμᾶς χωρίσῃ μου φόβος· εἰ γὰρ πάσχω, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ κόσμου.
 Μὴ οὖν σκανδαλίζεσθε ἐν ἐμοί· οὐ γὰρ ἦλθον διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι, καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν μου λύτρον ὑπὲρ τοῦ κόσμου· εἰ οὖν ὑμεῖς φίλοι μου ἐστέ, ἐμὲ μιμεῖσθε· ὁ θέλων πρῶτος εἶναι, ἔστω ἔσχατος· ὁ δεσπότης ὡς ὁ διάκονος· μέναιτε ἐν ἐμοί, ἵνα βότρυν φέρητε.
 Ὁ τρόπος σου δολιότητος γέμει, παράνομε Ἰούδα· νοσῶν γὰρ φιλαργυρίαν, ἐκέρδησας μισανθρωπίαν. Εἰ γὰρ πλοῦτον ἠγάπας, τί τῷ περὶ πτωχείας διδάσκοντι ἐφοίτας; εἰ δὲ καὶ ἐφίλεις,

ἵνα τί ἐπώλεις τὸν Ἀτίμπτον προδιδούς εἰς μισοφονίαν; Φρῖξον, ἦλιε, στέναξον ἢ γῆ καὶ κλονουμένη βόψσον· Ἀνεξίκακε Κύριε, δόξα σοι.
 "Ὁν ἐκέρυξεν ἄμνον Ἡσαΐας, ἔρχεται ἐπὶ σφαγὴν ἐκούσιον, καὶ τὸν νῶτον δίδωσιν εἰς μάστιγας, τὰς σιαγόνας εἰς ῥαπίσματα, τὸ δὲ πρόσωπον οὐκ ἀπεστράφη ἀπὸ αἰσχύνῃς ἐμπυτυμάτων· θανάτῳ δὲ ἀσχήμονι καταδικάζεται· πάντα ὁ Ἄναμάρτητος ἐκούσιως καταδέχεται, ἵνα πᾶσι δωρήσεται τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν».¹

ΤΗΝ ΑΝΑΛΥΣΗ καὶ τὴν αναφορά τοῦ Αλεξάνδρου Παπαδιαμάντη στὴ λειτουργικὴ τάξη καὶ τὴν ὑμνογραφικὴ πανδαισία τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλῃς Πέμπτῃς συμπυκνῶνουν οἱ στίχοι γιὰ τὶς τέσσερις φρικτὲς στιγμὲς τοῦ Ἁγίου Πάθους ποὺ εορτάζονται τὴ Μεγάλῃ Πέμπτῃ, τῆς ὁποίας ὁ ὄρθρος ψάλλεται τὸ εσπέρας τῆς Μεγάλῃς Τετάρτης:

«Νίπτει Μαθητῶν εσπέρας Θεὸς πόδας, Οὐ πους πατῶν νῦν εἰς Εδέμ δειλῆς πάλαι». Εἰς τὸν Μυστικὸν Δείπνον:
 «Διπλούς ο Δείπνος· πάσχα γὰρ νόμου φέρει Καὶ πάσχα καινόν, Αἷμα, Σῶμα Δεσπότου». Εἰς τὴν υπερφυᾶ Προσευχήν:
 «Προσεύχῃ· καὶ φόβητρα, θρόμβοι αἱμάτων, Χριστέ, προσώπου· παραιτούμενος δῆθεν Θάνατον, ἐχθρόν ἐν τούτοις φενακίζων». Εἰς τὴν Προδοσίαν:
 «Τὶ δει μαχαιρῶν, τὶ ξύλων, λαοπλάνοι, Πρὸς τὸν θανεῖν πρόθυμον εἰς κόσμου λύτρον;». «Τὴ ἀφάτῳ σου ευσπλαγχνία, Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐλέησον ἡμᾶς. Ἀμήν».

ΔΕΝ ΘΑ ΠΡΕΠΕΙ νὰ μας διαφεύγει ὅτι ἡ ποίηση τῆς ὑμνογραφίας αναβλύζει ὡς ποιητικὴ ἐκδοχὴ τῶν Εὐαγγελίων, εἰδικῶς ὅταν πρόκειται γιὰ τὰ πάνσεπτα Πάθη τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ καὶ γιὰ τὴ ζωηφόρο Του Ανάστασι. Στὸν ψαλλόμενον το βράδυ τῆς Μεγάλῃς Τετάρτης Ὁρθροῦ τῆς Μεγάλῃς Πέμπτῃς, ἀμέσως μετὰ τοὺς προοιμιακοὺς ψαλμούς καὶ τὸν ἐξάψαλμο ποὺ προτυπῶνουν τὸ

Πάθος και την Ανάσταση ακολουθεί το τροπάριο σε ήχο πλάγιο του Τετάρτου: «Ότε οι ένδοξοι μαθηταί εν τω νηπιήρι του Δείπνου εφωτίζοντο, τότε Ιούδας ο δυσσεβής φυλαργυριαν νοσήσας εσκοτιζετο και ανόμοις κριταίς σε τον δίκαιον Κριτήν παραδίδωσι. Βλέπε χρημάτων εραστά τον διά ταύτα αγχόνη χρυσάμενον φεύγε ακόρεστον ψυχήν την Διδασκάλω τοιαύτα τολμήσασαν. Ο περί πάντας Αγαθός, Κύριε, δόξα σοι».

Ο ΙΟΥΔΑΣ, λοιπόν, της υμνογραφίας είναι ο Ιούδας των Ευαγγελίων. Στο Ευαγγέλιο που διαβάζει αμέσως μετά ο ιερέας (εκ του κατά Λουκάν, κβ' 1-39) διαβάζουμε:

«Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ἤγγιζεν ἡ ἑορτὴ τῶν ἀζύμων ἡ λεγομένη πάσχα, καὶ ἐζήτουν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς τὸ πῶς ἀνέλωσιν αὐτόν· ἐφοβοῦντο γὰρ τὸν λαόν. Εἰσιπῆθε δὲ ὁ σατανᾶς εἰς Ἰούδαν τὸν ἐπικαλούμενον Ἰσκαριώτην, ὄντα ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δώδεκα, καὶ ἀπελθὼν συνελάλησε τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ γραμματεῦσι καὶ στρατηγοῖς τὸ πῶς αὐτόν παραδῶ αὐτοῖς, καὶ ἐχάρησαν, καὶ συνέθετο αὐτῷ ἀργύρια δοῦναι· καὶ ἐξωμολόγησε, καὶ ἐζήτηε εὐκαιρίαν τοῦ παραδοῦναι αὐτόν αὐτοῖς ἄτερ ὄχλου. Ἦλθε δὲ ἡ ἡμέρα τῶν ἀζύμων, ἐν ἧ ἔδει θύεσθαι τὸ πάσχα, καὶ ἀπέστειλε Πέτρον καὶ Ἰωάννην εἰπών· Πορευθέντες ἐτοιμάσατε ἡμῖν τὸ πάσχα ἵνα φάγωμεν, οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ· Ποῦ θέλεις ἐτοιμάσωμεν; ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· Ἰδοὺ εἰσελθόντων ὑμῶν εἰς τὴν πόλιν συναντήσῃ ὑμῖν ἄνθρωπος κεράμιον ὕδατος βαστάζων· ἀκολουθήσατε αὐτῷ εἰς τὴν οἰκίαν οὗ εἰσπορεύεται, καὶ ἔρεῖτε τῷ οἰκοδεσπότῃ τῆς οἰκίας· λέγει σοι ὁ διδάσκαλος, ποῦ ἔστι τὸ κατάλυμα ὅπου τὸ πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν μου φάγω; κακεῖνος ὑμῖν δείξει ἀνώγειον μέγα ἐστρωμένον· ἐκεῖ ἐτοιμάσατε. ἀπελθόντες δὲ εὔρον καθὼς εἶρηκεν αὐτοῖς, καὶ ἠτοίμασαν τὸ πάσχα. Καὶ ὅτε ἐγένετο ἡ ὥρα, ἀνέπεσε, καὶ οἱ δώδεκα ἀπόστολοι σὺν αὐτῷ, καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς· Ἐπιθυμίᾳ ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν πρὸ τοῦ με παθεῖν· λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι οὐκέτι οὐ μὴ φάγω ἐξ αὐτοῦ ἕως ὅτου πληρωθῆ ἔν τῃ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ. καὶ δεξάμενος τὸ ποτήριον εὐχαριστίας εἶπε· Λάβετε τοῦτο καὶ διαμερίσατε

ἑαυτοῖς· λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι οὐ μὴ πῖω ἀπὸ τοῦ γενήματος τῆς ἀμπέλου ἕως ὅτου ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἔλθῃ, καὶ λαβὼν ἄρτον εὐχαριστήσας ἔκλασε καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς λέγων· Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν διδόμενον· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν, ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λέγων· Τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἵματί μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον, πλὴν ἰδοὺ ἡ κεῖρ τοῦ παραδιδόντος με μετ' ἐμοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης, καὶ ὁ μὲν υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου πορεύεται κατὰ τὸ ὀρισμένον· πλὴν οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ δι' οὗ παραδίδοται, καὶ αὐτοὶ ἤρξαντο συζητεῖν πρὸς ἑαυτοὺς τὸ τίς ἄρα εἶη ἐξ αὐτῶν ὁ τοῦτο μέλλων πράσσειν. Ἐγένετο δὲ καὶ φιλονεικία ἐν αὐτοῖς, τὸ τίς αὐτῶν δοκεῖ εἶναι μείζων, ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· Οἱ βασιλεῖς τῶν ἐθνῶν κυριεύουσιν αὐτῶν, καὶ οἱ ἐξουσιάζοντες αὐτῶν εὐεργέται καλοῦνται· ὑμεῖς δὲ οὐκ οὕτως, ἀλλ' ὁ μείζων ἐν ὑμῖν γινέσθω ὡς ὁ νεώτερος, καὶ ὁ ἡγούμενος ὡς ὁ διακονῶν, τίς γὰρ μείζων, ὁ ἀνακείμενος ἢ ὁ διακονῶν; οὐκ ὁ ἀνακείμενος; ἐγὼ δὲ εἶμι ἐν μέσῳ ὑμῶν ὡς ὁ διακονῶν, ὑμεῖς δὲ ἔστε οἱ διαμεμενηκότες μετ' ἐμοῦ ἐν τοῖς πειρασμοῖς μου· καγὼ διατίθεμαι ὑμῖν καθὼς διέθετό μοι ὁ πατήρ μου βασιλείαν, ἵνα ἐσθίητε καὶ πίνητε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου ἐν τῇ βασιλείᾳ μου, καὶ καθήσθε ἐπὶ θρόνων κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ. Εἶπε δὲ ὁ Κύριος· Σίμων Σίμων, ἰδοὺ ὁ σατανᾶς ἐξητήσατο ὑμᾶς τοῦ σιναῖσαι ὡς τὸν σῖτον· ἐγὼ δὲ ἐδεήθην περὶ σοῦ ἵνα μὴ ἐκλίπῃ ἡ πίστις σου· καὶ σύ ποτε ἐπιστρέψας στήριξον τοὺς ἀδελφούς σου, ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ· Κύριε, μετὰ σοῦ ἔτοιμός εἶμι καὶ εἰς φυλακὴν καὶ εἰς θάνατον πορεύεσθαι, ὁ δὲ εἶπε· Λέγω σοι, Πέτρε, οὐ φωνήσῃ σήμερον ἀλέκτωρ πρὶν ἢ τρεῖς ἀπαρνήσῃ μὴ εἰδέναί με. Καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Ὅτε ἀπέστειλα ὑμᾶς ἄτερ βαλαντίου καὶ πῆρας καὶ ὑποδημάτων, μὴ τινος ὑστερήθητε; οἱ δὲ εἶπον· Οὐθενός, εἶπεν οὖν αὐτοῖς· Ἀλλὰ νῦν ὁ ἔχων βαλάντιον ἀράτω, ὁμοίως καὶ πῆραν, καὶ ὁ μὴ ἔχων πωλήσει τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ καὶ ἀγοράσει μάχαιραν, ἐλέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι ἔτι τοῦτο τὸ γεγραμμένον δεῖ τελεσθῆναι ἐν ἐμοί, τὸ καὶ μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθῃ· καὶ γὰρ τὰ περὶ ἐμοῦ τέλος ἔχει, οἱ δὲ εἶπον· Κύριε, ἰδοὺ μάχαιραι ὡδε δύο, ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· Ἰκανόν ἐστι.

Καὶ ἐξελθὼν ἐπορεύθη κατὰ τὸ ἔθος εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν· ἠκολούθησαν δὲ αὐτῷ καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ».

Η ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑ, λοιπόν, ακρογωνιαίο λίθο της έχει τα βιβλικά κείμενα. Οχι όμως αυτόνομα ως λογοτεχνικά αναγνώσματα, αλλά ενταταγμένα μέσα στη λατρευτική και τη μυστηριακή ζωή της ευχαριστιακής κοινότητας, που κέντρο αναφοράς της έχει το τραπέζι της Ευχαριστίας, το τραπέζι που παραδόθηκε στον κόσμο με τον Μυστικό Δείπνο, στον οποίο, όπως αναφέρει ο Ευαγγελιστής Λουκάς αλλά και οι άλλοι συνοπτικοί Ευαγγελιστές, συμμετείχε και ο υποκινούμενος από τον διάβολο, που εξήψε τη φιλαργυρία και την επιθυμία της ανθρωπίνης φύσης του και τον οδήγησε στην προδοσία.

ΑΛΛΑ ΚΑΙ τα ερμηνευτικά κείμενα των Πατέρων, όπως για όλα τα στάδια της Θείας Οικονομίας, προκειμένου για τα πανάχραντα Πάθη του Θεανθρώπου και την Ανάσταση, πηγάζουν από τα Ευαγγέλια και την ευχαριστιακή ζωή. Η κατά χάριν μετοχή στη Σταυροαναστάσιμη ζωή του Χριστού, μυστικό σώμα του οποίου είναι τα μέλη της Εκκλησίας, με τα υλικά της εκκλησιαστικής ποίησης, του μέλους, της εικονογραφίας, που συκοινωνούν μεταξύ τους.

ΓΡΑΦΕΙ ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος για τον Ιούδα, στην ομιλία του που εκφωνήθηκε κατά την Αγία και Μεγάλη Πέμπτη. ²

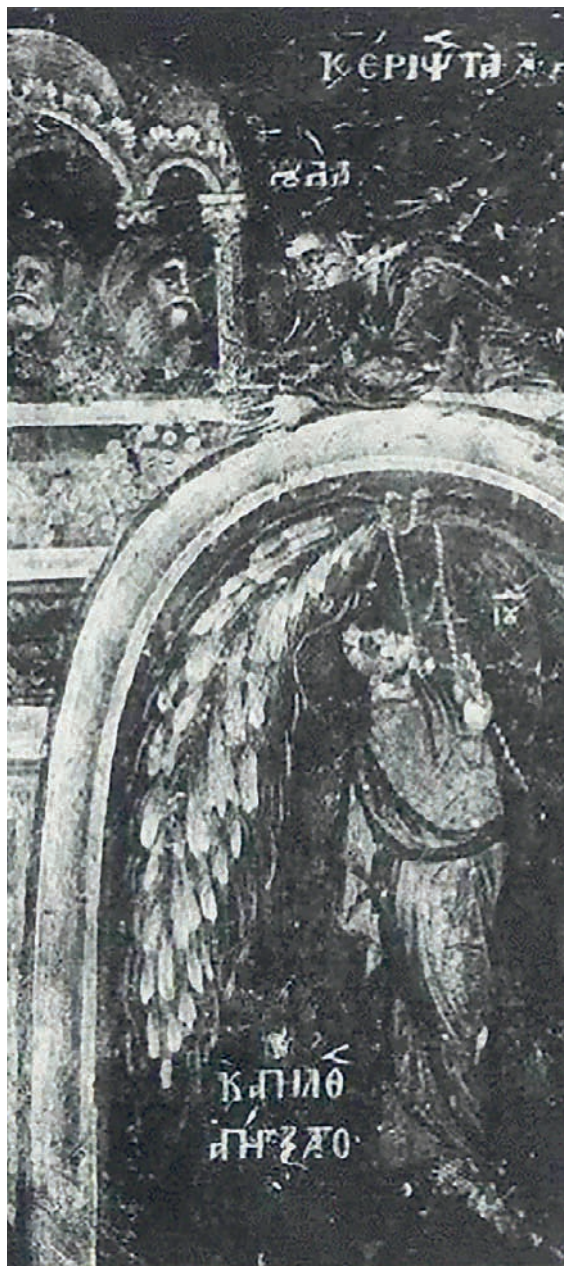
«**ΤΙ ΛΟΙΠΟΝ**, λέγει, εκείνος που προσέλκυσε κοντά του πόρνες, δεν μπόρεσε να προσελκύσει και να κρατήσει κοντά του το μαθητή; Μπορούσε να κρατήσει κοντά του το μαθητή, αλλά δεν ήθελε να τον κάνει καλό αναγκαστικά, ούτε να τον φέρει κοντά του με τη βία. “Τότε πήγε”. Και αυτό το “πήγε” έχει κάποιο νόημα και μάλιστα όχι μικρό· διότι δεν καλέσθηκε από τους αρχιερείς, δεν εξαναγκάσθηκε, δεν εκβιάσθηκε, αλλ’ ο ίδιος από μόνος του και με τη θέλησή του γέννησε το δόλο, και πήρε την απόφαση αυτή, μη έχοντας κανένα σύμβουλο στην πονηρή αυτή πράξη του».

Χειρόγραφο ευαγγελιστάριο από περγαμηνή (11ος αιώνας, Τραπεζούντα) με μικρογραφία του Ευαγγελιστή Λουκά (Βυζαντινό Μουσείο, Αθήνα).

Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος. Ψηφιδωτό από την Αγία Σοφία.

Κρεμασμένος σε δένδρο που λυγίζει από το βάρος του κορμιού του, ο Ιούδας φέρνει τα χέρια στο λαιμό για να απαλλαγεί από το βρόχο (Ναός Αγίου Νικήτα στο Cucer).

«ΤΟΤΕ ΠΗΓΕ ένας από τους δώδεκα»; Τι σημαίνει, «ένας από τους δώδεκα»; Και αυτό δείχνει το μέγεθος της κατηγορίας εναντίον του, το να πει δηλαδή «Ένας από τους δώδεκα». Καθόσον υπήρχαν και άλλοι μαθητές του Ιησού, ανερχόμενοι σε εβδομήντα, αλλ' εκείνοι κατείχαν τη δεύτερη θέση, δεν απολάμβαναν τόση μεγάλη τιμή, δεν είχαν τόση παρρησία απέναντι στον Κύριο ούτε γνώρισαν τόσα απόρρητα, όπως οι δώδεκα. Αυτοί κατ' εξοχήν ήταν οι εκλεκτοί και αυτός ήταν ο χορός γύρω από το βασιλιά. Αυτή ήταν η γύρω από το Δάσκαλο ομάδα και απ' αυτήν ξεπήδησε ο Ιούδας. Για να μάθεις λοιπόν ότι δεν τον πρόδωσε απλώς μαθητής Του, αλλ' ένας από την πιο εκλεκτή ομάδα Του, γι' αυτό λέγει «Ένας από τους δώδεκα». Και δεν ντρέπεται ο Ματθαίος που έγραψε αυτά. Και για ποιο λόγο δεν ντρέπεται; Για να μάθεις ότι παντού στη Γραφή όλα λέγονται με μεγάλη αλήθεια και τίποτε δεν κρύβεται, ούτε εκείνα που φαίνονται ότι είναι δυσάρεστα. Διότι αυτά που φαίνονται ότι είναι δυσάρεστα αυτά δείχνουν τη φιλανθρωπία του Κυρίου· διότι τον προδότη, το ληστή, τον κλέφτη, τον κατέστησε άξιο τόσων μεγάλων αγαθών και μέχρι την τελευταία στιγμή εξακολουθούσε να τον έχει κοντά Του· καθόσον τον νουθετούσε και τον συμβούλευε και έδειχνε κάθε φροντίδα γι' αυτόν. Εάν όμως δεν πρόσεχε εκείνος, δεν είναι αίτιος ο Κύριος και μάρτυρας, γι' αυτό είναι η πόρνη· διότι αυτή προσέχοντας τον Κύριο, έσωσε τον εαυτό της.

ΜΗ ΛΟΙΠΟΝ απογοητευθείς βλέποντας προς την πόρνη ούτε να πάρεις θάρρος βλέποντας προς τον Ιούδα. Καθόσον και τα δύο αυτά είναι καταστρεπτικά, και το θάρρος και η απελπισία. Διότι το θάρρος οδηγεί στην πτώση εκείνου που στέκεται όρθιος, ενώ η απελπισία δεν αφήνει να σηκωθεί εκείνον που είναι πεσμένος. Γι' αυτό ο Παύλος συμβούλευε και έλεγε: «Εκείνος που νομίζει ότι στέκεται, ας προσέχει μήπως πέσει». Εχεις τα παραδείγματα και των δύο, πώς δηλαδή ο μαθητής, νομίζοντας ότι στέκεται πνευματικά όρθιος, έπεσε, και πώς η πόρνη, ενώ ήταν πεσμένη πνευματικά και ηθικά, σηκώθηκε. Εύκολα η γνώμη μας γλιστράει και πέφτει, εύκολα η προαίρεσή μας

πέφτει από εκεί όπου στέκεται. Γι' αυτό πρέπει από παντού ν' ασφαλίζουμε και να... περιτειχίζουμε τον εαυτό μας.

«ΤΟΤΕ ΠΗΓΕ στους αρχιερείς ένας από τους δώδεκα, που ονομαζόταν Ιούδας Ισκαριώτης». Βλέπεις από ποιο χορό εξέπεσε; Βλέπεις ποια διδασκαλία περιφρόνησε; Βλέπεις πόσο μεγάλο κακό είναι η αδιαφορία και η απροσεξία; «Ο Ιούδας, που ονομαζόταν Ισκαριώτης». Για ποιο λόγο μού ονομάζεις την πόλη του; Υπήρχε και άλλος μαθητής Ιούδας, που ονομαζόταν Ζηλωτής. Για να μη γίνει λοιπόν με τη συνωνυμία κάποιο λάθος, ξεχώρισε αυτόν από εκείνον και εκείνον τον ονόμασε από την αρετή του Ιούδα Ζηλωτή, ενώ αυτόν δεν τον ονόμασε από την κακία του· διότι δεν είπε «Ιούδας ο προδότης». Αν και βέβαια έπρεπε, όπως ακριβώς ονόμασε εκείνον από την αρετή του, έτσι να ονομάσει και αυτόν από την κακία του και να πει «Ιούδας ο προδότης». Αλλά για να σε διδάξει να έχεις καθαρή τη γλώσσα σου από την κατηγορία, αποφεύγει και τον ίδιο τον προδότη να θίξει.

«ΠΗΓΕ», λοιπόν, λέγει, «ένας από τους δώδεκα, ο Ιούδας ο Ισκαριώτης, στους αρχιερείς και τους είπε: “Τι θα μου δώσετε για να σας παραδώσω Αυτόν;”». Πω, πω φωνή γεμάτη από απδία. Και πώς βγήκε από το στόμα του, πώς κίνησε τη γλώσσα του; Πώς δεν νεκρώθηκε όλο το σώμα του; Πώς δεν σαλεύθηκαν τα μυαλά του; «Τι θέλετε να μου δώσετε για να σας παραδώσω Αυτόν;». Αυτά, πες μου, σε δίδαξε ο Χριστός; Δεν έλεγε γι' αυτό: «Μην πάρετε στη ζώνη σας ούτε χρυσά ούτε ασημένια ούτε και χάλκινα νομίσματα», περιορίζοντας από την αρχή τη ρίζα της φιλαργυρίας; Δεν συμβούλευε αυτά συνέχεια και μαζί με αυτά έλεγε: «Εάν κάποιος σε χτυπήσει στο δεξί σαγόκι, στρέψε του και το άλλο»; «Τι θέλετε να μου δώσετε, για να σας παραδώσω Αυτόν;». Πω, πω παραλογισμός! Πες μου, για ποιο λόγο; Ποια μικρή ή μεγάλη κατηγορία έχεις εναντίον Του και παραδίνεις τον Δάσκαλο; Επειδή σου παρέδωσε την εξουσία εναντίον των δαιμόνων; Επειδή σου έδωσε τη δύναμη να θεραπεύεις ασθένειες; Επειδή σου έδωσε τη δύναμη να καθαρίζεις λεπρούς; Επειδή σου έδωσε τη δύναμη

ν' ανασταίνεις νεκρούς; Επειδή σε απάλλαξε από την τυραννική εξουσία του θανάτου; Αντί αυτών των ευεργεσιών Του, δίνεις αυτές τις αμοιβές;

«ΤΙ ΘΕΛΕΤΕ να μου δώσετε για να σας παραδώσω Αυτόν;». Πω, πω παραφροσύνη! Ή, καλύτερα, πω, πω φιλαργυρία· διότι όλα εκείνη τα γέννησε· εκείνη επιθύμησε αυτός και πρόδωσε τον Δάσκαλο. Διότι τέτοιο πράγμα είναι η πονηρή εκείνη ρίζα· καθιστά τις ψυχές που συλλαμβάνει μανιακές χειρότερα από το δαίμονα και τις κάνει για όλα να αδιαφορούν, και για τον εαυτό τους και για το συνάνθρωπό τους και για τους νόμους της φύσεως, τις απομακρύνει από τα λογικά τους και τις καθιστά παράφρονες. Διότι πρόσεχε πόσα πράγματα απομάκρυνε μέσα από την ψυχή του Ιούδα: τη συναναστροφή, την οικειότητα, τη συμμετοχή στο ίδιο τραπέζι, τα θαύματα, τη διδασκαλία, τις συμβουλές, τις νουθεσίες, όλα αυτά τότε η φιλαργυρία έκανε να ξεχασθούν. Γι' αυτό πολύ σωστά ο Παύλος έλεγε: «Ρίζα όλων των κακών είναι η φιλαργυρία».

«ΤΙ ΘΕΛΕΤΕ να μου δώσετε για να σας παραδώσω Αυτόν;». Μεγάλη παραφροσύνη δείχνουν τα λόγια αυτά. Πες μου, παραδίνεις Εκείνον που εξουσιάζει τα πάντα, που εξουσιάζει τους δαίμονες, που προστάζει τη θάλασσα και υπακούει, τον Κύριο όλων των δημιουργημάτων της φύσεως; Για να περιορίσει λοιπόν τον παραλογισμό Του και να δείξει ότι, εάν δεν ήθελε δεν θα παραδινόταν, άκουσε τι κάνει. Κατά τη στιγμή της προδοσίας, όταν ήρθαν εναντίον Του, κρατώντας ξύλα και λαμπάδες και φως, λέγει σ' αυτούς: «Ποιον ζητάτε;». Δεν γνώριζαν δηλαδή Εκείνον που επρόκειτο να συλλάβουν. Τόσο πολύ απείχε ο Ιούδας από τη δυνατότητα να παραδώσει Αυτόν, διότι δεν έβλεπε Εκείνον που επρόκειτο να παραδώσει, αν και βρισκόταν μπροστά του, και όλα αυτά ενώ υπήρχαν λαμπάδες και τόσο φως. Διότι, το ότι ο Ευαγγελιστής υπαινίχθηκε αυτό, λέγει· είχαν λαμπάδες και φως και δεν έβλεπαν Αυτόν. Και καθημερινά υπενθύμιζε σ' αυτόν και με τα έργα Του και με τα λόγια Του, δείχνοντάς του ότι δεν θα μπορούσε να Τον προδώσει κρυφά. Και ούτε

Τάκης Παπατσώνης. Στηριγμένος στην εκκλησιαστική ευαγγελική παράδοση, μεταπλάθει το πρόσωπο του Ιούδα.

Πορτρέτο του Φώτη Κόντογλου. Η προδοσία του Χριστού γίνεται αντικείμενο στο άρθρο «Οι φονείς του Χριστού».

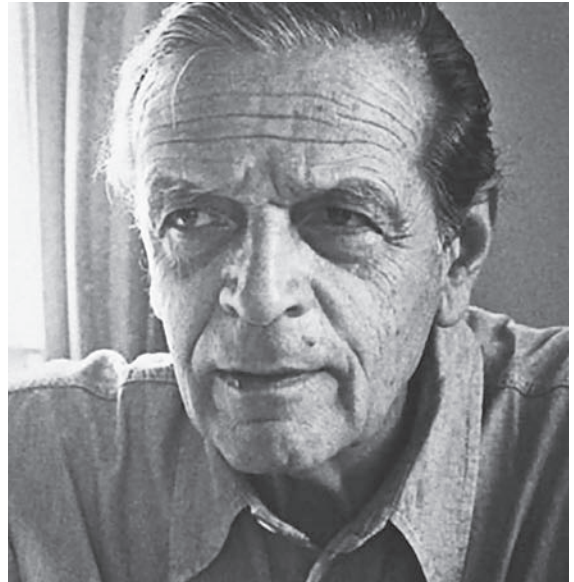
φανερά και παρουσία όλων έλεγχε αυτόν, για να μην τον κάνει περισσότερο αδιάντροπο, ούτε και αποσιωπούσε την προδοσία, για να μη νομίζει ότι του διαφεύγει την προσοχή και επιχειρήσει έτσι άφοβα την προδοσία, αλλά συνέχεια έλεγε: «Ένας από σας θα Με παραδώσει», αλλ' όμως δεν τον φανέρωνε.

ΠΟΛΛΑ ΛΟΓΙΑ είπε και για τη γέννα και για τη βασιλεία των ουρανών και έδειξε τη δύναμή Του και για τα δύο, το να τιμωρεί δηλαδή εκείνους που αμαρτάνουν και να τιμά εκείνους που ασκούν την αρετή. Αλλ' όλα αυτά εκείνος τα απέρριψε, ο δε Θεός δεν τον συγκράτησε με τη βία. Επειδή δηλαδή μας έπλασε και μας έδωσε τη δυνατότητα να εκλέγουμε ελεύθερα τις κακές ή τις καλές πράξεις, θέλει να είμαστε καλοί και με τη θέλησή μας· γι' αυτό, αν δεν θέλουμε, δεν μας βιάζει ούτε και μας εξαναγκάζει· διότι εκείνος που εξαναγκάζεται να είναι καλός δεν είναι δυνατόν να είναι καλός. Επειδή λοιπόν και εκείνος ήταν κύριος των αποφάσεων και ενεργειών του και ήταν ελεύθερος να μην πεισθεί και να μη στραφεί προς τη φιλαργυρία, γι' αυτό αποτυφλώθηκε ο νους του και πρόδωσε τη σωτηρία του. Λέγει λοιπόν: «Τι θέλετε να μου δώσετε για να σας παραδώσω Αυτόν;». Ελέγχοντας λοιπόν ο Ευαγγελιστής την τύφλωση και την παραφροσύνη της διάνοιάς του, λέγει ότι κατά τη στιγμή της εφόδου των Ιουδαίων ο Ιούδας ήταν μαζί τους, εκείνος που είπε: «Τι θέλετε να μου δώσετε για να σας παραδώσω Αυτόν;». Και είναι δυνατό να δούμε τη δύναμη του Χριστού όχι μόνο από εδώ, αλλά και από το ότι, αφήνοντας και μόνο τη φωνή του ν' ακουσθεί, οπισθοχώρησαν και έπεσαν κάτω. Επειδή όμως ούτε και έτσι εγκατέλειπαν την αδιάντροπιά τους, παραδίνει πλέον τον εαυτό Του και είναι σαν να τους έλεγε: «Εγώ έκανα ό,τι εξαρτάται από μένα, φανέρωσα τη δύναμή Μου, έδειξα ότι επιχειρείτε αδύνατα πράγματα. Θέλησα να σταματήσω την κακία σας, επειδή όμως σεις δεν θελήσατε, αλλ' επιμένετε στον παραλογισμό σας, να σας παραδίνω τον εαυτό Μου».

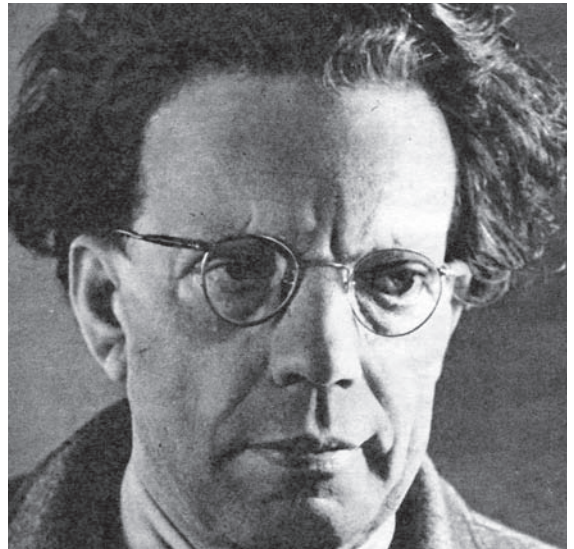
ΑΥΤΑ ΣΑΣ τα είπα για να μην κατηγορήσουν μερικοί τον Χριστό, λέγοντας: Γιατί δεν άλλαξε τον

Ιούδα; Γιατί δεν τον έκανε σώφρονα και λογικό; Και πώς έπρεπε να τον κάνει λογικό; Εξαναγκάζοντάς τον ή αφήνοντάς τον να το αποφασίσει μόνος; Εάν τον εξανάγκαζε, ούτε και έτσι επρόκειτο να γίνει καλύτερος, διότι κανένας δεν θα ήταν δυνατό να γίνει καλός εξαναγκαζόμενος. Εάν πάλι με τη δική του απόφαση και θέληση, όλα εκείνα που μπορούσαν να διορθώσουν τη θέληση και απόφασή του τα πρόσφερε. Εάν δεν θέλησε να δεχθεί το φάρμακο, η κατηγορία δεν είναι του ιατρού, αλλά εκείνου που απέρριψε τη θεραπεία. Πρόσχεχε λοιπόν πόσα έκανε, ώστε να τον ξανακερδίσει και να τον σώσει. Δίδασκε σ' αυτόν όλη την ευσέβεια και με έργα και με λόγια, τον έκανε ανώτερο από τους δαίμονες, του έδωσε τη δύναμη να κάμνει πολλά θαύματα, τον φόβισε με την απειλή της Κολάσεως, τον προέτρεψε με την υπόσχεση της βασιλείας. Επίσης έλεγχε συνέχεια τις απόκρυφες σκέψεις του, αλλά ελέγχοντας αυτές δεν τις αποκάλυπτε. Ενιψε τα πόδια του μαζί με τους άλλους μαθητές και έφαγε μαζί μ' αυτόν στο ίδιο τραπέζι. Τίποτε, ούτε μικρό ούτε μεγάλο, δεν παρέλειψε, αλλά όμως παρέμενε με τη θέλησή του αδιόρθωτος.

ΚΑΙ ΓΙΑ ΝΑ ΜΑΘΕΙΣ ότι, ενώ μπορούσε ν' αλλάξει, όμως δεν θέλησε, αλλά όλα έγιναν εξαιτίας της αδιαφορίας του, άκουσε. Όταν δηλαδή παρέδωσε Αυτόν, έριξε τα τριάντα αργύρια μπροστά τους και είπε: «Αμάρτησα, διότι παρέδωσα αίμα δίκαιο». Τι συνέβη; Όταν Τον είδες να θαυματοουργεί δεν έλεγες «Αμάρτησα, διότι παρέδωσα αίμα αθώο», αλλά έλεγες «Τι θέλετε να μου δώσετε για να σας παραδώσω Αυτόν;». Αφού όμως προχώρησε το κακό, η προδοσία πραγματοποιήθηκε και η αμαρτία ολοκληρώθηκε, τότε αντιλήφθηκαν την αμαρτία. Τι λοιπόν διδασκόμαστε από εδώ; Ότι, όταν δείχνουμε αδιαφορία, ούτε οι συμβουλές μάς ωφελούν, όταν όμως φροντίζουμε, μπορούμε τότε και μόνοι μας να σπκωθούμε από το πέσιμό μας. Καθόσον και αυτός, όταν συμβούλευε ο Δάσκαλος, δεν άκουε, όταν όμως δεν υπήρχε κανένας να τον συμβουλέψει, επαναστάτησε τότε η συνείδησή του, και, ενώ δεν υπήρχε κανένας Δάσκαλος, άλλαξε γνώμη, κατέκρινε εκείνα που τόλμησε να κάνει και έριξε τα τριάντα αργύρια. «Τι θέλετε να μου δώσετε

Ο Ζήσιμος Λορεντζάτος έγραψε πως «ο Ιούδας άνοιξε στο φίλημα νέους ορίζοντες, άγνωστους πριν».

Ο συγγραφέας και ποιητής Giovanni Papini. Στο βιβλίο του «Οι Μάρτυρες του Θείου Πάθους» ένας άγνωστος -ο διάβολος- προσεγγίζει τον Ιούδα και τον παρακινεί στην προδοσία.

για να σας παραδώσω Αυτόν; Και του έδωσαν», λέγει, «τριάντα αργύρια». Κατέβαλαν την τιμή του αίματος, που δεν είχε τιμή. Γιατί, Ιούδα, παίρνεις τα τριάντα αργύρια; Ο Χριστός ήρθε να χύσει το αίμα αυτό για τη σωτηρία του κόσμου δωρεάν, για το οποίο εσύ κάμνεις αισχρές συμφωνίες και συναλλαγές. Διότι τι υπάρχει αισχρότερο από αυτή τη συναλλαγή;

ΓΡΑΦΕΙ ΕΠΙΣΗΜ ο Άγιος Ευσέβιος Εμέσσης, στο λόγο του «Εις την προδοσία του Ιούδα, τη Αγία και Μεγάλη Πεντάδι»³: «Ελα, λοιπόν, αγαπητέ μου γιε, να σου πω λόγο και να περιγράψω την προδοσία του Ιούδα. Παρέμενε ο διάβολος στους Ιουδαίους και δεν έφευγε, αλλά επιτίθεται σ' αυτούς, ώστε να σταυρώσουν τον Κύριο. Και δεν κατάλαβε ο άθλιος ότι, εάν σταυρωθεί ο Χριστός, οπωσδήποτε αυτός θα αφανιστεί. Δεν κατάλαβε ότι ο θάνατος του Κυρίου γίνεται Ανάσταση του κόσμου. Δεν κατάλαβε ότι ο Σταυρός στον οποίο νομίζει ότι θα Τον σταυρώσει στέκεται φυλαχτό του κόσμου. Επειδή οι Ιουδαίοι δεν τολμούσαν να συλλάβουν τον Χριστό, αμέσως βρίσκοντας ο διάβολος είσοδο την απληστία του Ιούδα και τη φιλαργυρία του, άρχισε μέσω εκείνου να ετοιμάζει την προδοσία, άρχισε να τον κάνει να επιθυμεί τα αργύρια».

ΤΑ ΑΜΑΡΑΝΤΑ χείλη του ίδιου του Ιησού Χριστού, την ώρα του μυστηρίου του Μυστικού Δείπνου, είπαν στους μαθητές ότι ένας από αυτούς θα Τον προδώσει. Εμμέσως πλην σαφώς έδειξε τον Ιούδα. Τα ιερά Ευαγγέλια καταγράφουν την τραγωδία της προδοσίας, που εκκινείται από τον διάβολο, ο οποίος καθοδηγεί την πλανεμένη φύση του Ιούδα. Η ερμηνεία των Πατέρων και η εκκλησιαστική ποίηση παρουσιάζουν τον Ιούδα ως «προδότη και δόλιο». Δούλο της φιλαργυρίας και της φιλοχρηματίας. Αθυρμα στα χέρια του αρχεκάκου πονηρού.

B. Ο Ιούδας στη λογοτεχνία

ΔΥΟ ΕΙΝΑΙ οι τρόποι διαχείρισης του Ιούδα στη λογοτεχνική δημιουργία, πεζογραφική και ποιη-

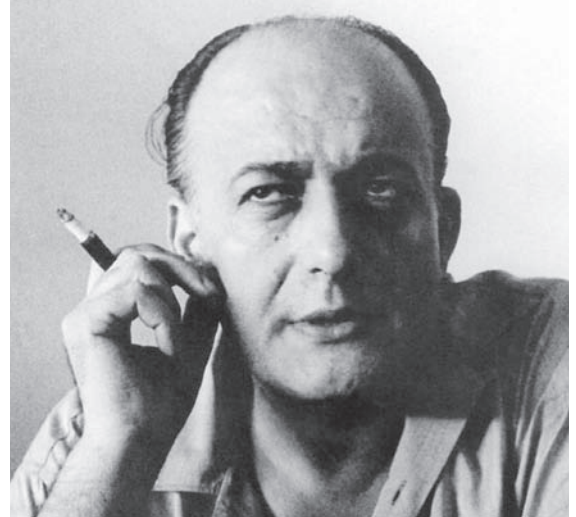
τική. Ο πρώτος στέκεται πιστός στην εκκλησιαστική εμπειρία και παράδοση για τα Πάθη και την Ανάσταση του Χριστού και τους «πρωταγωνιστές» τους. Εδώ οφείλουμε να διακρίνουμε δύο υποπεριπτώσεις: Στην πρώτη ανήκουν εκείνοι οι δημιουργοί που σφραγίζονται από τη ζωντανή μετοχή τους στην παράδοση της χριστιανικής αποκάλυψης, διά της ζωής της Εκκλησίας. Στη δεύτερη ανήκουν εκείνοι οι οποίοι, έστω και ανεπιγνώστως, και παρότι δεν έχουν οργανική σχέση με τη ζωή της Εκκλησίας, εν τούτοις μεταπλάθουν λογοτεχνικά το πρόσωπο του Ιούδα, στηριγμένοι στην εκκλησιαστική ευαγγελική παράδοση.

ΓΡΑΦΕΙ ο Τ.Κ. Παπατσώνης:⁴ «[...] Ή σκέψη μου πάει, καθώς θά καταλάβατε, στο μαγκάλι εκείνο, πού ζεσταινόταν ό Πέτρος, καί στίς παιδίσκες, πού δέν ήταν άμοιρες από κάποια παιχνιδιάρικιαν αυταρέσκεια, όταν πειραχτικά τοῦ λέγαν “καί σύ μετ’ αὐτοῦ εἶ”. Ή σκέψη μου πάει στήν τριπλήν ἄρνηση, πού τί ἄλλο ήταν από προδοσία; Κι ὅμως ἄρκεσε νά κράξει ὁ πειτεινός καί νά τοῦ ρίξει ἕνα βλέμμα ὁ Κατάδικος, γιά νά συνέλθει, νά βγεῖ ἔξω καί νά κλάψει πικρά. Αὐτός ἔχυσε τά δάκρυα τ’ ἀναγεννητικά, ὁ ἄλλος βουτήχτηκε στήν ἀπόγνωση καί κρεμάστηκε στό παλούκι τό ξεραμένο. Δροσιά τῆς Χάριτος ἔλουσε τόν ἕνα, στυγνός θάνατος πῦρε τόν ἄλλον: πόσο ἀνόμοια, ἀλήθεια, ἡ ἔκβαση τῆς ἴδιας προδοσίας [...]. Διαβάζουμε στο κείμενο του Φώτη Κόντογλου με τίτλο «Οι φονείς του Χριστού»⁵ για τους Φαρισαίους και τον Ιούδα: «[...] Ο υποκριτής δεν έχει Θεό και νόμο και καμώνεται ίσια ίσια πως φοβάται τον Θεό και το νόμο Του. Είναι μια ψυχή σαπισμένη και βρωμερή κι αμετανόητη. Ο κάθε αμαρτωλός μπορεί να μετανοιώσει, ο υποκριτής είναι αμετανόητος, σα να 'κανε συμβόλαιο με το διάβολο [...]».

Ο ΖΗΣΙΜΟΣ ΛΟΡΕΝΤΖΑΤΟΣ έγραψε στο έργο ημερολογιακών του καταγραφών «Collectanea» πως «ο Ιούδας άνοιξε στο φίλημα νέους ορίζοντες, άγνωστους πριν». Ποτέ η προδοσία στην ανθρώπινη Ιστορία δεν έλαβε το σχήμα της προβατόσχημης αγάπης, όσο τη στιγμή του φιλιού του Ιούδα προς τον Διδάσκαλό Του.

*Άγγελος Σικελιανός.
Στο έργο του «Πάσχα Ελλήνων»
ο Ιούδας εμφανίζεται ως
«προδότης και δόλιος».*

*Ο ποιητής Νίκος Γκάτσος. Στην ενότητα
ποιημάτων «Μέρες Επιταφίου», οι
στίχοι αποτυπώνουν το δαιμονισμό
της προδοσίας του Ιούδα.*

Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ και ποιητής Giovanni Papini ξεκίνησε ως αρνητής και διώκτης του Χριστιανισμού, αλλά, βλέποντας το τρομακτικό κενό του μηδενισμού να κυριαρχεί στην Ευρώπη μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, στρέφεται προς τη χριστιανική παράδοση, ως απάντηση στα αδιέξοδα του «προοδευμένου» ανθρώπου. Εξίσου διάσημο έργο του με την Ιστορία του Χριστού είναι το βιβλίο του «Οι Μάρτυρες του Θείου Πάθους».⁶ (1938) Στο πρώτο κεφάλαιο αυτής της λογοτεχνικής μετάπλασης των Ευαγγελίων ένας άγνωστος -ο διάβολος- προσεγγίζει τον Ιούδα και τον παρακινεί στην προδοσία. «Μη φοβάσαι καθόλου, λοιπόν. Αυτός είναι άνθρωπος σαν και σένα και τίποτα περισσότερο. Αν Τον προδώσεις, δεν θα μπορέσει να σε εκδικηθεί ούτε τώρα ούτε αργότερα. Θα Τον συλλάβουν και θα αφεθεί να συλληφθεί, θα Τον μαστιγώσουν και θα αφεθεί να μαστιγωθεί, θα Τον καρφώσουν πάνω σ' ένα σταυρό και δεν θ' αντισταθεί καθόλου. Θα αισθανθεί πόνο σαν άνθρωπος, θα ματώσει όπως κάθε άνθρωπος, θα φωνάξει και θα επικαλεστεί τον Θεό όπως κάνουν όλοι οι άνθρωποι. Μη φοβάσαι καθόλου,

Ιούδα, πρόδωσέ Τον και ελευθέρωσε τη γη απ' αυτόν τον εχθρό. Αν κάτι σε κρατάει ακόμη για να μην Τον προδώσεις, σκέψου και θυμήσου ότι Αυτός σε έχει ήδη προδώσει. Αυτός ξέρει ότι το χρήμα είναι φθοροποιό και μολυσμένο, γι' αυτό δεν ήθελε ούτε να αγγίξει το νόμισμα του φόρου, τόσο το τρέμει. Ξέρει ότι το χρήμα μαγαρίζει και διαφθείρει, ότι καίει και δαιμονίζει, και σε ποιον το έδωσε για να το κρατάει, να το αποταμιεύει, να το διαχειρίζεται; Το έδωσε σ' εσένα Ιούδα, σαν να μην ήσουν Απόστολος, αλλά εχθρός. Πρόσεξε λίγο πόσο διαφορετικά φέρεται απέναντι στους συντρόφους Του! Ο Πέτρος είναι ο πρωθυπουργός και ο αναπληρωματικός του, ο Ιάκωβος, είναι ο αγγελιαφόρος του, ο Ιωάννης ο αγαπημένος ακόλουθός του, ο μικρότερος αδερφός του. Εσύ, αντίθετα, τι είσαι; Αυτός που κουβαλά το πουγγί, ο άνθρωπος που μετράει και φυλάει τα χρήματα, δηλαδή αυτός που έχει εκτεθεί στον κίνδυνο της μόλυνσης, το σύμβολο του ποταπού φιλάργυρου, του άπληστου κλέφτη».

ΜΕ ΑΥΤΑ τα επιχειρήματα στο έργο του Παπίνι

ο διάβολος πείθει τον Ιούδα για την προδοσία. Αλλά ο Ιούδας φανερώνεται «προδοτής και δόλιος» και σ' ένα μεγάλο μέρος της ελληνικής λυρικής παράδοσης, σε ποιητές, που ως είπαμε αντλούν την έμπνευσή τους από την εκκλησιαστική λαϊκή ευσέβεια. Στο περίφημο λυρικό ξεδίπλωμα του έργου «Πάσχα Ελλήνων»⁷ (1946), του Αγγελου Σικελιανού, διαβάζουμε: «Περνά διαβάτης βιαστικός κι άλλος κρατεί το ψώνι/για να δειπνήσει σπίτι του, να πιει και να χαρεί./Κι ο Ιησούς γνωρίζοντας το σπίτι του Τελώνη, /μπαίνει ανοιχτόν ως το 'βρηκε που Τονε καρτερεί [...]. Λοξά ο Τελώνης την κοιτά κι ο Ιούδας στη σπατάλη/του μύρου, ως φίδι μέσα του να σουρίξε βαθύ,/μέσ' απ' τα δόντια του μιλεί, κουνώντας το κεφάλι:/Για τους φτωχούς δε δύνονταν αυτό να πουληθεί;"[...]».

ΣΤΑ ΙΔΙΑ μονοπάτια βγαλμένα από τη ριζωμένη μέσα του βίωση της πίστης του κόσμου απ' όπου προήλθε, δηλαδή του κόσμου του δημοτικού τραγουδιού, πορεύεται και ο κορυφαίος ποιητής του μοντερνισμού Νίκος Γκάτσος. Στην ενότητα ποιημάτων του «Μέρες Επιταφίου» (Μεγάλη Δευτέρα-Μεγάλο Σάββατο)⁸, στο ποίημα για τη Μεγάλη Πέμπτη διαβάζουμε τους εξαιρετικούς στίχους για το δαιμονισμό της προδοσίας: «Τα έργα του αληθινά και αι οδοί του ευθείαι. /Αυτός που κρέμασε τον ήλιο/ στο μεσοδόκι τ' ουρανού/κρέμεται σήμερα σε ξύλο-/ ίλεως Κύριε γενού!/Και στ' ασπαλάθια της ερήμου/μια μάνα φώναξε “παιδί μου”!/Διά ξύλου τα τέκνα του Αδάμ Παραδείσου γεγόνασι άποικοι./Με του Απριλιού τ' αρχαία μάγια/με των δαιμόνων το φιλί/μπήκε στο σπίτι κουκουβάγια/μπήκε κοράκι στην αυλή./Κι όλα τ' αγρίμια στο λαγκάδι/πήραν το δρόμο για τον Αδν».

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΟ ποίημα της λυρικής μας γραμματείας, το ποίημα «Ο Μυστικός Δείπνος» του Στέλιου Σπεράντσα⁹ (1881-1962):

«Και λέει ό Ναζωραϊός στούς μαθητάδες:/"Τό αιώνιο είμαι τό φώς και σεΐς λαμπάδες/Φώς άπό φώς, στα σκότη,/έσεΐς πιστοί όδηγοί και οί πρώτοι/ καταλυτές τών γήινων θρήνων,/πού θεΐο μήνυμα θά φέρετε παντού,/κι άκόμα κι ώς τή χώρα τών

Ελλήνων./Του δείπνου μας χαρήτε άπόψε τή χαρά./ Και τήν καρδιά στυλώσετε γερά/μέ τό ψωμί και τό κρασί,/πού αίμα και σωμα είναι δικό μου,/ μήν άποστάσετε κλωμοί/μές τήν άνηφοριά του δρόμου"/.Και λέει στόν Ίσκαριώτη: “Εσύ,/ τούτο τό ξέχωρο όλοκόκκινο κρασί θά πάρης,/τά φλογισμένα χείλη νά δροσίσης,/πριν στού Ραββί ένα φίλημα χαρίσης./Δικός μου έσύ και στέκεις τόσο χώρια!..."/Ο Ιούδας σκύβει,/ πώς τάχα τό ψωμί θέλει νά κόψη./Τά φρούδια κατεβάξει, έτσι πού κρύβει μέ στενοχώρια/ τό φόβο, ώς καθρεφτίζεται στήν όψη./Και λέγει του ξανά ό Χριστός: “Ας γίνη,/ό,τι γραμμένο ύπάρχει νά γενή./Νύχτα εΐν' άκόμη σκοτεινή/και -μη φοβάσαι-εΐναι γεμάτοι καλωσύνη/τΐς Ίουδαΐας οί κρόκοι./ Κι εΐν' όλο άγάπη τό τριφύλλι,/κι άνθει κατάσπρο στήν πλαγιά του Γολγοθά τό χαμομήλι./ Σύρε και μήν άργείς./Χτυπάει έπίμονα ή καρδιά τΐς γΐς./Σύρε πιό γρήγορα, άκουμπώντας στού ραβδί,/πριν βγή και τό φεγγάρι και σεΐ ιδΐ”./Κατάκλωμος ό Ιούδας σαν σουδάρι,/ άπλώνει τό ποτήρι του νά πάρη./Μά τό ποτήρι πέφτει άπό τή φούχτα του και πλέρια/ βάφει μέ τ' άλικο πιστό, τό δυνατό,/του Ναζωραΐου τά θεΐα χέρια./Χαμογελά ό Χριστός. Μά του Ίσκαριώτη/πόσο δονείται άκόμα τό κορμί!/τΐς προδοσίας βαρύ τό κρΐμα... Και μέ όρμη/ τόν σπρώχνει νά καθΐ σκυφτός στα σκότη».

ΜΙΛΗΣΑΜΕ για δύο τρόπους διαχείρισης του Ιούδα κατά τη λογοτεχνική του μετάπλαση. Εχοντας δει έως τώρα ενδεικτικά παραδείγματα, όπου η λογοτεχνία αναφέρεται στον Ιούδα των Ευαγγελίων, αξίζει να αναφερθούμε σ' εκείνη την πλευρά της λογοτεχνικής δημιουργίας του νεωτερικού κόσμου, η οποία, έχοντας αρνηθεί την παραχαραγμένη από τη δυτική χριστιανοσύνη παρουσία του Χριστού ως Θεανθρώπου, καταλήγει στην άρνηση. Μέσα στα όρια αυτής της άρνησης, που έχει να κάνει με την τραγωδία και το μηδενισμό του σύγχρονου πολιτισμού, το πρόσωπο του Χριστού εκπίπτει σε πρόσωπο ενός ανώδυνου κοινωνικού αναμορφωτή και διδασκάλου. Ο Ιούδας, σύντροφος αυτού του κοινωνικού αναμορφωτή, διαφωνεί μαζί Του ως προς τους τρόπους και τη μέθοδο του ξεσηκωμού

των Εβραίων εναντίον της κοινωνικής αδικίας και του κατακτητή. Η αντίληψη αυτή περνάει και στα καθ' ημάς. Εμβληματική φυσιογνωμία αυτών των αντιλήψεων αποτελεί ο τραγικός στην αγωνία και στην αναζήτησή του και κατά τα άλλα ιδιοφυής δημιουργός, Νίκος Καζαντζάκης. Στο πολυσυζητημένο έργο του «Ο τελευταίος πειρασμός» (1955)¹⁰ ο Ιούδας παρουσιάζεται ως εξής:

«[...]Ορκίστηκα στους αδελφούς μου τους Ζηλωτές, ορκίστηκα στη μάνα του σταυρωμένου να σε σκοτώσω. Καλώς ήρθες, σταυρωτή· σουρίξα κι ήρθες.

Πετάχτηκε απάνω, έβαλε το μάνταλο της πόρτας, γύρισε και κουλουριάστηκε πάλι στη γωνιά, με το πρόσωπο γυρισμένο κατά τον Ιησού.

- Άκουσες τι είπα; Μην αρχίσεις τα κλάματα· ετοιμάσου.

- Είμαι έτοιμος.

- Μην βάλεις τις φωνές· γρήγορα! Όσο 'ναι ακόμα νύχτα να φύγω.

- Καλώς σε βρήκα, Ιούδα, αδερφέ μου· είμαι έτοιμος. Δε σουρίξεις εσύ, σουρίξε ο Θεός κι ήρθα· όλα καλά τα βόλεψε η χάρη του, ήρθες την ώρα που έπρεπε, Ιούδα αδερφέ μου· απόψε η καρδιά μου καθάρισε, αλάφρωσε, μπορώ να παρουσιαστώ στο Θεό. Κουράστηκα να ζω και να παλεύω μαζί του. Απλώνω το λαιμό, Ιούδα, είμαι έτοιμος [...].

"Αν δε σε σκοτώσω, είπε τέλος, τι έχεις σκοπό να κάμεις;"

"Δεν ξέρω. Ο,τι αποφασίσει ο Θεός. Λέω να σηκωθώ και να μιλήσω στους ανθρώπους".

"Τι θα τους πεις;"

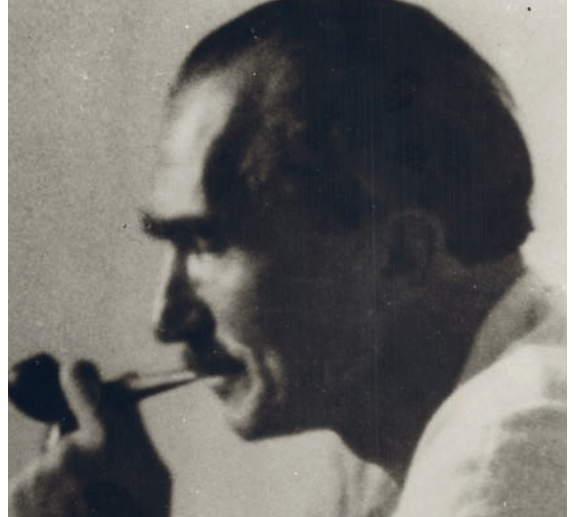
"Πώς θες να ξέρω, Ιούδα, αδερφέ μου; Εγώ θ' ανοίξω το στόμα μου κι ο Θεός θα μιλήσει" [...]. Γιατί το μετάνιωσες, Ιούδα, αδερφέ μου; Εγώ ήμουν έτοιμος.

- Περίμενα.

- Περίμενες τι;

- Να δω αν είσαι Αυτός που περιμένει ο Ισραήλ».

Ο ΧΑΡΙΣΜΑΤΙΚΟΣ ποιητής Κώστας Βάρναλης, φορέας των κοινωνιστικών-μαρξιστικών αντιλήψεων, παρά την πηγαία λαϊκότητά του και ενόσω έχει εξαιτίας της και εξαιτίας της μελέτης της εκ-

Στον «Τελευταίο πειρασμό», ο Καζαντζάκης αρνείται την παρακαραγμένη από τη δυτική χριστιανοσύνη εμφάνιση του Χριστού ως Θεανθρώπου και καταλήγει στην άρνηση.

κλησιαστικής παράδοσης γράψει στίχους γεμάτους σεβασμό προς το πρόσωπο του Χριστού και της Παναγίας μητέρας Του, στους «Σκλάβους πολιτορρημένους» (1927)¹¹, εκλαμβάνοντας τον Ιούδα ως ζηλωτή και κοινωνικό αγωνιστή, γράφει το ποίημα «Η Αγωνία του Ιούδα»:

«Μια από κείνες τις ανοιξιάτικες βραδιές που η κουφόβραση κι η πνιγούρα μαζί με τις μακρινές αστραπές μνάνε καταιγίδα.

Ο Ιούδας ξέκοψε, κατά τη συνήθειά του, από τους άλλους συντρόφους, που κρυμμένοι μέσα σ' ένα αμπέλι, μοιράζονται ό,τι αυτός κατάφερε να τους εύρει για φαγί. Και προσεύχονται.

Ο ορισμένος από τις Γραφές παράνομος μαθητής ανέβηκε πάνου σ' ένα λόφο από άμμο. Μορφή αχαμνή, νέος ακόμα, φαίνεται να 'χει πολύ υποφέρει.

Για πρώτη φορά ο πόνος κι η απελπισιά καθαρίζουν έτσι καλά τη σκέψη του και της δίνουνε μια τραγική στροφή.

Τα χείλη του, καθώς τα σφίγγει, παίρνουνε, θαρρείς, το σκήμα του φιλιού.

Ο ποιητής Κώστας Βάρναλης, δημιουργός των «Σκλάβων πολιορκημένων».

Ευπόλτοι, μ' ένα ραβδί κι ένα ταγάρι σταυρωτά
 τη μέρα να κρυβόμαστε, τη νύχτα να δρομάμε
 - ξυπνούν αλάργα τα σκυλιά και μας γαυγίζουν
 σερπετά,
 πόσες ημέρες νηστικοί, θυμάμαι δε θυμάμαι-
 αχ! δε βασιτώ, καρδούλα μου, κι ό,τι λογιάζεις
 κάμε.
 Αρχισε να κλονίζεται και δεν το κρύβει πια ο Θω-
 μάς.
 Ο Πέτρος κακομίλιτος τα φρύδια του ζαρώνει.
 Και ξαφνικά ξεκόβοντας ο νιος Ιωάννης από
 μας
 παραλαλεί κι αλλόκοτα φαντάσματα ξαμώνει -
 όλους μας καταντήσατε φαντάσματ' άγρια. Πό-
 νοι!
 Καρδιά, πουλί τρεμάμενο, χωρίς φωλιά πάνω στη
 Γη,
 κυνηγημένη πας ομπρός και πίσω δε γυρίζεις.
 Τι να 'ναι τάχα: θέληση, φόβος, συνήθεια, προ-
 σταγή;...
 Μα κάπου θα 'ναι ανάπαψη, κάπου γαλήνια ορ-
 θρίζεις
 σε θάλασσα και σε πλαγιές, Ανοιξη, που μυρί-
 ζεις.
 Μα κείνος τίποτα δε λέει. Διάφανο σώμα κι αδει-
 νό

πάνου απ' το χώμα σπκωτό βαδίζει στον αέρα.
 Στα νοτισμένα μάτια του κοιτάς τον άπατο ου-
 ρανό.
 Λόγος γλυκής, που, κι αν μιλά κι αν δε μιλά, κο-
 φτέρα
 βυθίζει μέσα στις καρδιές σε νύχτα και σε μέρα.
 Στην Αγία Πόλη ως μπήκαμε -βάγια πολλά και
 φοινικίες-,
 και ξένοι αρχόντοι και δικοί κρυμμένοι τρέμαν
 όλοι,
 γιατί' άνεμος ξεσήκωνε τα πλήθη, ελπίδες ξαφ-
 νικές.
 Του πα σιγά: -“Τώρα καιρός για τη Μεγάλη Σκό-
 λη!”.
 -“Ουράνιο το βασίλειό μου κι ουράνια, μάθε, η
 Πόλη”.
 Μ' αρνίεσαι τάφο, Θάνατε, πώς θα με φέρεις στη
 Χαρά;
 Βαθιά στο χώμα, οργιές πολλές, μονάχα κρύα
 σκουλήκια.
 Τούτ' η καρδιά, και που μισεί και δικιοσύνη λα-
 χταρά,
 ζητάει δικά της δω στη Γης δυο πιθαμές χαλί-
 κια,
 απ' τα αγαθά, που δώσε ο Θεός, ζητάει μερίδα
 δίκια!
 Ποιος το φτωχό μου το κορμί και την ψυχή μου
 τη φτωχιά
 απ' τον κρυφό το Φαρισαίο και τον τραχή Λα-
 τίνο,
 από τον ξένο γέρακα θα σώσει κι απ' την ντόπια
 οχιά;
 Αυτούς σ' ατάραγη ζωή κι αράθυμη ν' αφήνω
 κι εγώ ανεμόσκαλα σωμού στο γαλανό να στή-
 νω;
 Δεν είναι μοναχά η δικιά μου μοίρα, που με τυ-
 ραννά,
 μαύροι συντρόφοι της δουλειάς και της απελπι-
 σίας.
 Ηλιος ζεστός και γόνιμος τα χρόνια μας τα σκο-
 τεινά
 για κείνους, που την αρετή μας θέλουν της θυ-
 σίας.
 Ηρθε γι' αυτούς - για μας ακόμ' αργεί ο ωραίος
 Μεσσίας.

Σε λογισμό και σε καρδιάν ανάμεσα όχτρητα πολλή.

Καθάρια το πρεπούμενο στο νου μου λαγαρίζει, μα σίντα πάω να κουνηθώ λίγο, το σώμα παραλεί,

πιότερο σφίγγει τ' άλυτο σκοινί Του, που μ' ορίζει,

ψυχή και σώμ' αντίμαχα σε δυο μου τα χωρίζει. (θυμάται τη μάνα του)

Τα κλάπηματά σου, μάνα μου, φτάνουν εδώ στην ερημιά.

Μες τα λιγνά χεράκια σου νυχτοήμερα δεμένη, ώρες κοιτώντα χαμπλά τελειώνεις με λιγοθυμιά.

Μες τ' άδειο σου θυμητικό άλλο από με δε μένει.

Του ζωντανού θανάτου εμείς χρόνια καταραμένοι!

Για σας, μανάδες κι αδελφοί και τώρα κι ύστερα, σιγά

θα κάνω απόψε, κι ας πονώ, της προδοσίας το κρίμα.

Και ξέρω, τι καταλαλιά τη μνήμη μου θα κυνηγά!

Τ' ανθρώπου ο νους, στον άνεμο φωτιάς ουράνιας τρίμα,

πάνω στη ζάλη του θα πει: "Τον πρόδωσε για χρέμα"!.

ΣΤΗ ΜΟΝΗ ΦΙΛΟΘΕΟΥ του Αγίου Ορους, υπάρ-

χει μια συγκλονιστική τοιχογραφία του Μυστικού Δείπνου. Σ' αυτήν η λατρευτική Τέχνη της εικονογραφίας αποτυπώνει την αδυναμία του Ιούδα να δεχθεί τη χάρη του Θεανθρώπου. Είναι η ώρα που ο Χριστός δίνει στους μαθητές το ψωμί και το κρασί -το Σώμα και το Αίμα Του- και ο Ιούδας στρέφεται, σκύβει στο πλάι του τραπεζιού και εκμέσσει τη Θεία Κοινωνία. Η ασκητική παράδοση της Εκκλησίας μιλά για τους Πατέρες και τους Αγίους, που, νιώθοντας την τραγωδία της ύπαρξης του Ιούδα και του υποκινήτη του διαβόλου, με «καύσιν καρδιάς» προσεύχονται ώστε ο Ιησούς Χριστός να τους ελεήσει. Η λογοτεχνική δημιουργία που γυρεύει νόημα στην ύπαρξη του ανθρώπου δεν μπορεί παρά να συγκλονίζεται και να γονιμοποιείται από το στιχηρό ιδιόμελο της εκκλησιαστικής ποιήσεως που ψάλλεται το βράδυ της Μεγάλης Τετάρτης:

«Ιούδας ὁ δοῦλος καὶ δόλιος, ὁ μαθητὴς καὶ ἐπίβουλος, ὁ φίλος καὶ διάβολος, ἐκ τῶν ἔργων ἀπεφάνθη· ἠκολούθει γὰρ τῷ Διδασκάλῳ, καὶ καθ' ἑαυτὸν ἐμελέτησε τὴν προδοσίαν, ἔλεγεν ἐν ἑαυτῷ· Παραδώσω τοῦτον, καὶ κερδήσω τὰ συναχθέντα χρήματα, ἐπεζήτη δὲ καὶ τὸ μύρον πραθῆναι, καὶ τὸν Ἰησοῦν δόλῳ κρατηθῆναι, ἀπέδωκεν ἀσπασμόν, παρέδωκε τὸν Χριστόν, καὶ ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν, οὕτως ἠκολούθει, ὁ μόνος εὐσπλαγχνος καὶ φιλόφρωνος».

Σημειώσεις

1. Βλ. Αλεξάνδρου Παπαδιαμάντη «Απαντα», Κριτική έκδοση Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Τόμος 5ος Εκδ. Δόμος, 1988, σελ. 84-85.

2. Βλ. Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου, «Στην προδοσία του Ιούδα, ομιλία Α'».

3. Βλ. P.G. 86, 525-5.

4. Βλ. «Όπου ἦν κῆπος», Αθήνα, 1972, Οί'Εκδόσεις τῶν Φίλων.

5. Βλ. Περιοδικό «Κιβωτός» 1952.

6. Βλ. Τζιοβάννι Παπίνι «Οι Μάρτυρες του Θείου Πάθους», Εισαγωγή-Μετάφραση Παναγιώτης Αρ. Υφαντής, Εκδ.

Αρμός, 2009, σελ. 33-34.

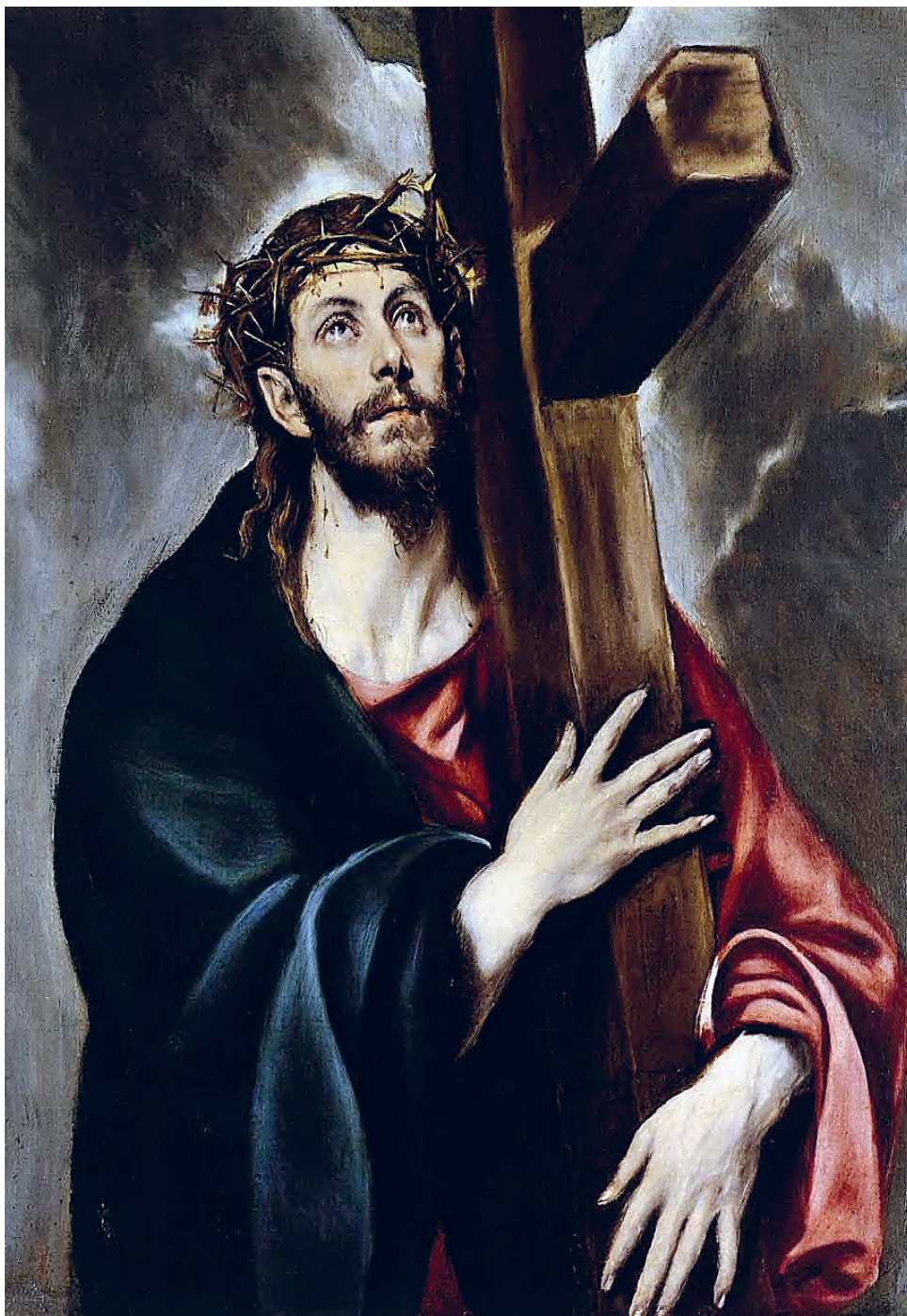
7. Βλ. Αγγελου Σικελιανού, «Λυρικός βίος», τόμ. Δ', εκδ. Ικαρος, 1975, σελ. 136-137.

8. Βλ. Νίκος Γκάτσος «Φύσα αεράκι φύσα με, μη χαμπλώνεις ίσαμε», εκδ. Ικαρος 1992, σελ. 260.

9. Βλ. Στέλιος Σπεράντσας, «Μικρές φωνές», 1928, σελ. 32.

10. Βλ. Νίκου Καζαντζάκη «Ο τελευταίος πειρασμός», εκδ. Καζαντζάκη, 1955, σελ. 203 κ.ε.

11. Βλ. Κώστα Βάρναλη «Σκλάβοι πολιορκημένοι», εκδ. Κέδρος, 1955, σελ. 76 κ.ε.

«Ο Χριστός
κουβαλάει
το σταυρό».
Πίνακας του
Δομήνικου
Θεοτοκόπουλου.

Το Πάθος και η Ανάσταση του Ιησού

ΣΤΑΜΑΤΙΟΣ ΧΑΤΖΗΣΤΑΜΑΤΙΟΥ

Λέκτορας στο Τμήμα Θεολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών

Η στάση της ιουδαϊκής ηγεσίας απέναντι στον Ιησού και οι λόγοι που οδήγησαν στην απόφαση για την εξόντωσή Του. Οι μεσσιανικές προσδοκίες του Ιούδα διαψεύδονται. Η προσέγγιση του Ισκαριώτη με το Μεγάλο Συνέδριο και η συμφωνία για την προδοσία. Ο Ιησούς συλλαμβάνεται και οδηγείται ενώπιον του Συνεδρίου. Η καταδίκη, η Σταύρωση και η Ανάσταση.

Το ιστορικό πλαίσιο

Μετά το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου το 332 π.Χ. και το διαμελισμό του κράτους του στα ελληνιστικά βασίλεια η Παλαιστίνη αρχικά περιέρχεται στο κράτος των Πτολεμαίων της Αιγύπτου, αλλά από το 200 π.Χ. θα περάσει στα χέρια των Σελευκιδών της Συρίας. Το 167 π.Χ. ξεσπάει η μακροβαϊκή επανάσταση, η οποία θα οδηγήσει τους

Ιουδαίους σε πλήρη αυτονομία από το κράτος των Σελευκιδών και από το 104 π.Χ. στη δημιουργία ανεξάρτητου ιουδαϊκού βασιλείου. Το 63 π.Χ. όμως ο Πομπήιος, έχοντας μετατρέψει ήδη το διαλυμένο κράτος των Σελευκιδών σε ρωμαϊκή επαρχία αμαχτί, εισέρχεται θριαμβευτής στην Ιερουσαλήμ. Επειτα από πολλές περιπέτειες και εσωτερικές διαμάχες στην Ιουδαία ο Μάρκος Αντώνιος πείθει τη Σύγκλητο να διορίσει βασιλέα στην Παλαιστίνη το φίλο του, Ηρώδη τον Μέγα (37 - 4 π.Χ.), ως βασιλέα σύμμαχο μεν των Ρωμαίων (*rex socius*), αλλά στην ουσία βεβαίως υποτελής.

ΜΕΤΑ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ του Ηρώδη του Μεγάλου η Ρώμη επικύρωσε τη διαθήκη του και το βασίλειό του διενεμήθη στους τρεις γιους του.¹ Η Ιουδαία, η περιοχή που κυρίως μας ενδιαφέρει, μαζί με την Ιδουμαία στον Νότο και τη Σαμάρεια στον Βορρά περιήλθαν στα χέρια του Ηρώδη του Αρχέλαου. Το 6 μ.Χ. όμως ο Αρχέλαος κατόπιν παρεμβάσεως αντιπροσωπείας Ιουδαίων στη Ρώμη κατηγορήθηκε για σειρά αυθαιρεσιών, σκληρότητα και κακοδιοίκηση και εξορίστηκε στη Γαλιτία (Γαλλία).² Η περιοχή του με τη συγκατάθεση και των Ιουδαίων μετετράπη σε ημιανεξάρτητη ρωμαϊκή επαρχία με το όνομα *Provincia Judaeae*

(Επαρχία Ιουδαίας), αλλά υπαγόμενη διοικητικά στη μείζονα επαρχία της Συρίας. Οι Ρωμαίοι μετέφεραν την πρωτεύουσα από την επικίνδυνη και πολύ ιουδαϊκή Ιερουσαλήμ στην ελληνιστική Καισάρεια της Παλαιστίνης κοντά στο σημερινό Τελ Αβίβ. Την εποχή που μας απασχολεί αυτοκράτωρ της Ρώμης είναι ο Τιβέριος (14-37) και «επίτροπος» (praefectus) της Ιουδαίας ο Πόντιος Πιλάτος (26-36).

Η ιουδαϊκή ηγεσία απέναντι στον Ιησού

ΑΠΟ ΟΛΟΥΣ τους Ευαγγελιστές ο Ιωάννης είναι εκείνος ο οποίος μας δίνει τη σαφέστερη εικόνα για τους λόγους που οδήγησαν την ιουδαϊκή ηγεσία στην απόφαση να απαλλαγεί μια και καλή από την ούτως ή άλλως ενοχλητική παρουσία του Ιησού. «Τί ποιοῦμεν; ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος πολλὰ ποιεῖ σημεῖα· ἐν ἀφῶμεν αὐτὸν οὕτως, πάντες πιστεύουσιν εἰς αὐτόν, καὶ ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ἀροῦσιν ἡμῶν καὶ τὸν τόπον (δηλ. το ιερὸν, τον ναό) καὶ τὸ ἔθνος» (Ιω. 11, 47-48).³ Ασχέτως εάν ο Καϊάφας, στον οποίο αποδίδονται τα λόγια αυτά, αμφισβητούσε ή όχι εκείνα που ένα μέρος τουλάχιστον του λαού θεωρούσε ως «σημεία» του Ιησού, ο Ιησούς θα μπορούσε να καταστεί δημόσιος κίνδυνος και απειλή για την ίδια την υπόσταση του ιουδαϊκού έθνους. Εάν ο λαός παρασυρόταν από έναν Ψευδομεσσία, όπως πίστευε για τον Ιησού ο Καϊάφας, και κήρυσσε την επανάσταση κατά των Ρωμαίων, η τύχη του έθνους θα ήταν σαν αυτή που τελικά δεν απέφυγε, όταν η επανάσταση του 66-70 οδήγησε στην οριστική καταστροφή του ναού, στη σφαγή και στον εξανδραποδισμό χιλιάδων Ιουδαίων.

Ο ΚΑΪΑΦΑΣ ήξερε ότι ήδη υπήρχε κακό προηγούμενο. Όταν το 6 η Ιουδαία έγινε ρωμαϊκή επαρχία, κάποιοι επαναστάτησαν και αρνήθηκαν να υποταχθούν ή να πληρώσουν φόρους στον αυτοκράτορα. Η απόλυτα θεοκρατική τους συνείδηση δεν τους επέτρεπε «μετὰ τὸν Θεὸν» ούτε να δεχθούν, αλλά ούτε και να ανεχθούν άλλους «θνητούς δεσπό-

τας», όπως μας διηγείται ο Ιώσηπος.⁴ Φυσικά, οι Ζηλωτές αυτοί και ο αρχηγός τους ο Ιούδας ο Γαλιλαίος ή Γαυλανίτης (δηλ. από το Γκολάν) είχαν το οικτρό τέλος που επεφύλασσαν οι Ρωμαίοι σε τέτοιου είδους κινήματα. Εν τούτοις το Ζηλωτικό κίνημα όχι μόνο δεν πττήθηκε, αλλά ανδρώθηκε και τελικά οδήγησε στην επανάσταση του 66.

ΥΠΟ ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ αυτό ο Καϊάφας δεν είχε εντελώς άδικο να ανησυχεί. Ο κόσμος είχε αρχίσει να πιστεύει ότι ο Ιησούς είναι ο αναμενόμενος Μεσσίας του Ισραήλ, ο απόγονος του Δαβίδ, που θα αποκαθιστούσε τη βασιλεία. Το λιγότερο που ασφαλώς θα περίμεναν από Αυτόν ήταν να διώξει οριστικά τους Ρωμαίους. Ακόμη και μετά την Ανάσταση οι ίδιοι οι μαθητές εξακολουθούσαν να ρωτούν με χαρακτηριστική αφέλεια: «Κύριε, εἰ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀποκαθιστάνεις τὴν βασιλείαν τῷ Ἰσραὴλ» (Πράξεις 1, 6); Η ιουδαϊκή ηγεσία ανησύχησε ακόμη περισσότερο και από την υποδοχή του πλήθους, που επευφημούσε τον Ιησού, καθώς εκείνος εισερχόταν στην πόλη της Ιερουσαλήμ για την εορτή του Πάσχα, κραυγάζοντας τα λόγια του ψαλμού 117· «ὠσαννὰ· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου· εὐλογημένη ἡ ἐρχομένη βασιλεία τοῦ πατρὸς ἡμῶν Δαυὶδ· ὠσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις» (Μάρκου 11, 9-10). Η ιαχή του πλήθους «ὠσαννὰ⁵ ἐν τοῖς ὑψίστοις», δηλ. «σώσε μας Εσύ που είσαι εκεί ψηλά στα ουράνια», τι άλλο θα μπορούσε να σημαίνει εκείνη τη στιγμή, αν όχι ότι έβλεπαν τον Ιησού ως τον απεσταλμένο από τα ουράνια βασιλέα του Ισραήλ, που θα απαλλάξει το έθνος από την υποτέλεια και τα δεινά αιώνων από τα οποία υπέφερε; Γι' αυτό και απογοητεύτηκαν πλήρως και φώναζαν «ἄρον ἄρον, σταύρωσον αὐτόν» (Ιω. 19, 15), όταν είδαν το ἴνδαλμά τους, τον «ἐν τοῖς ὑψίστοις» υποτιθέμενο βασιλέα τους, να συλλαμβάνεται και να διασύρεται κατά το χειρότερο τρόπο μπροστά στον Πιλάτο.

Ο ΙΗΣΟΥΣ όμως δεν ήταν ούτε Αυτός που περίμενε το πλήθος ούτε Αυτός που φοβόταν ο Καϊάφας. «Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου» (Ιω. 18, 36) ήταν η απάντηση του Ιησού, όταν ο Πιλάτος τού απηύθυνε ειρωνικά το

ερώτημα «σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων»; Ὅπως αργότερα κατάλαβαν και οἱ Ἀπόστολοι, που μετέφεραν και διέδωσαν τὴ δική τους μαρτυρία γιὰ τὸν Ἰησοῦ, ἡ μεσσιανικότητα και ἡ βασιλεία τοῦ Ἰησοῦ ἀφῆναν πολὺ πίσω τὶς ὅποιες πολιτικὲς φιλοδοξίες τοῦ παλαιοῦ Ἰσραὴλ και ἀπλῶνονταν σ' ἓνα νέο εἶδος οἰκουμενικῆς βασιλείας, φορέας και πρόγευση τῆς ὁποίας ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ ἡ κοινωμία τῶν ἀνθρώπων μέσα σ' αὐτὸ που ὀνομάστηκε Ἐκκλησία, ἡ ὁποία δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ὁ νέος λαὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ νέος Ἰσραὴλ «ἕως ἑσχάτου τῆς γῆς» (Πράξεις 1, 8) ἐν πορεία πρὸς τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ με κέντρο τὴν πίστη στὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ νίκη ἐπὶ τοῦ θανάτου και τὴν προσδοκία τῆς ἀναστάσεως ἐκ νεκρῶν.

ἌΛΛΑ ΠΟΙΟΣ ἦταν ὁ Καϊάφας και τὶ ἀκριβῶς ἀντιπροσώπευε; Ὁ Καϊάφας εἶχε διορισθεῖ ἀρχιερεὺς ἤδη ἀπὸ τὸν προκάτοχο τοῦ Πιλάτου, τὸν Βαλέριο Γράτο (Valerius Gratus), τὸ 18 και διατηρήθηκε στο ἀξίωμα αὐτὸ μέχρι τὸ 36. Ὡς μέγας ἀρχιερεὺς ἦταν ὁ πνευματικὸς ἡγέτης τῶν ἀπανταχοῦ Ἰουδαίων και πρόεδρος τοῦ Μεγάλου Συνεδρίου (Sanhedrin), τοῦ ἀνώτατου διοικητικοῦ, δικαστικοῦ, πολιτικοῦ και θρησκευτικοῦ ὀργάνου τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Οἱ ἐκάστοτε ἀρχιερεῖς δὲν ἦταν οὔτε αἵρετοὶ οὔτε λαοπρόβλητοι, ἦταν δοτοὶ τῆς ρωμαϊκῆς ἐξουσίας. Ὁ διορισμὸς ἢ ἡ παύση τους υπαγορευόταν ἀπὸ τὰ ἐκάστοτε συμφέροντα τῶν Ῥωμαίων. Τὸ Μεγάλον Συνέδριον, στο ὁποῖο προῆδρευε ὁ ἀρχιερεὺς, ἀποτελεῖτο ἀπὸ 70 ἀτομᾶ χωρισμένα σὲ τρεῖς ὁμάδες, τοὺς ἀρχιερεῖς, τοὺς πρεσβυτέρους και τοὺς γραμματεῖς. Οἱ γραμματεῖς ἦταν ἐπαγγελματίες δικηγόροι και νομοδιδάσκαλοι, ἐνῶ οἱ πρεσβύτεροι ἐξέχοντα μέλη τῆς ἀριστοκρατίας. Οἱ ἀρχιερεῖς (στον πληθυντικὸ!) ἦταν τὰ μέλη τοῦ ἀρχιερατικοῦ συμβουλίου, δηλ. σύμβουλοι τοῦ ἀρχιερέως προερχόμενοι κυρίως ἀπὸ τὴν τάξη τῶν ἱερέων, πρῶτων ἢ ἐπίδοξοι ἀρχιερεῖς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, οἱ ὁποῖοι ἀσκούσαν και διάφορες ἐξουσίες στο ναὸ. Ὁ μέγας ἀρχιερεὺς ἦταν πάντοτε ἓνας.

Τὴν Ἐποχὴ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ δύο⁷ ἦταν οἱ παρατάξεις που διεκδικούσαν τὴν ἐξουσία σὲ πο-

Γλυπτό (9ος αἰώνας), ὅπου ἀναπαρίσταται ὁ Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστὴς (Ἀαχεν). Ὁ Ἰωάννης μάς πληροφορεῖ γιὰ τοὺς λόγους που ὡδήγησαν τὴν ἐβραϊκὴ ἡγεσία νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Ἰησοῦ.

λιτικὸ και θρησκευτικὸ ἐπίπεδο στο ἐσωτερικὸ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, οἱ Σαδδουκαῖοι και οἱ Φαρισαῖοι. Δὲν πρόκειται γιὰ θεσμικὰ ὄργανα ἐξουσίας, ἀλλὰ γιὰ πολιτικοθρησκευτικὰ κόμματα. Σὲ πολιτικὸ ἐπίπεδο οἱ Σαδδουκαῖοι ἀντιπροσώπευαν κυρίως

Τοιχογραφία του Fra Angelico (1449), όπου απεικονίζονται μέλη του Μεγάλου Συνεδρίου (Sanhedrin), του ανώτατου πολιτικού, θρησκευτικού, δικαστικού και διοικητικού ιουδαϊκού οργάνου, να συζητούν (Cappella Niccolina, Βατικανό).

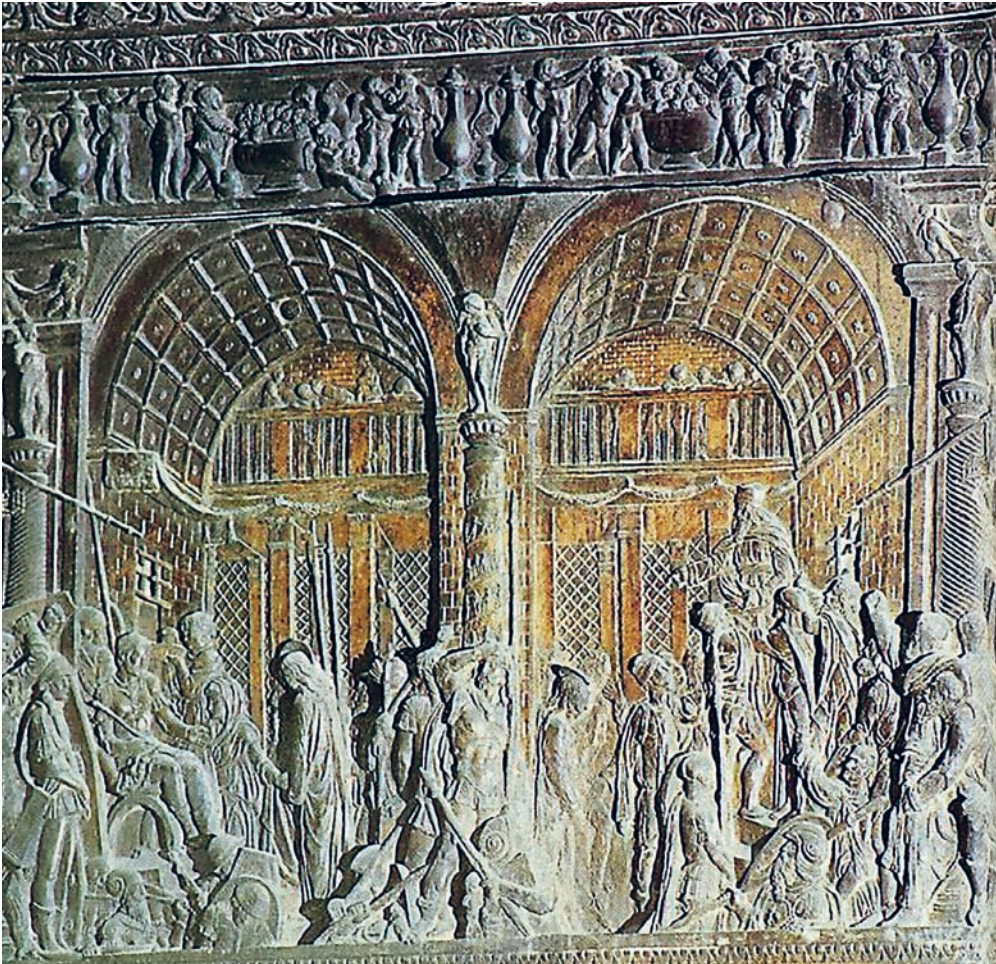
την άρχουσα τάξη και τους γαιοκτήμονες, ενώ οι Φαρισαίοι προέρχονταν κυρίως από τη μεσαία τάξη και διέθεταν μεγαλύτερη επιρροή στο λαό. Σε θρησκευτικό επίπεδο οι διαφορές τους ήταν ακόμη μεγαλύτερες.⁸ Αντίθετα προς την ακαμψία των Σαδδουκαίων ως προς την ερμηνεία του νόμου οι Φαρισαίοι είχαν αναπτύξει μεθόδους ερμηνείας, που επικαιροποιούσαν το νόμο και προσαρμόζαν την εφαρμογή του πολύ καλύτερα στα προβλήματα που ανέκυπταν στην εποχή τους. Οι γραμματείς στην πλειονότητά τους είχαν προσχωρήσει στο κόμμα των Φαρισαίων, γι' αυτό και στο λεξιλόγιο της Καινής Διαθήκης γραμματείς και Φαρισαίοι

πάνε σχεδόν πάντα μαζί. Κατά παράδοση «οι αρχιερείς» συνήθως ήταν προσκείμενοι στο κόμμα των Σαδδουκαίων. Υπό την ιδιότητά τους αυτή δεν ήταν καθόλου παράξενο να μην επιθυμούσαν επαναστατικές κινήσεις, οι οποίες μοιραία θα έθεταν σε κίνδυνο και τη δική τους προνομιακή θέση στην κοινωνία.

ΣΥΜΦΩΝΑ με τα Ευαγγέλια, η αρχική απόφαση για τη σύλληψη και την καταδίκη σε θάνατο του Ιησού ελήφθη σε μια προφανώς άτυπη συνεδρίαση μελών του Συνεδρίου στην κατοικία του Καϊάφα (Ματθ. 26, 3). «Απ' εκείνης οὖν τῆς ἡμέρας», προσθέτει ο Ιωάννης, «ἐβουλευσαντο (πῆραν ἀπόφαση) ἵνα ἀποκτείνωσιν αὐτόν» (11, 53· βλ. Λουκά 22, 2). Εν τούτοις η σύλληψη του δημοφιλούς Ιησού εν μέσω οδῶν μπροστά στα πλήθη του κόσμου που συνέρρεε στην Ιερουσαλήμ για τον εορτασμό του Πάσχα δεν ήταν καλή ιδέα· έτσι αποφασίστηκε η σύλληψη να γίνει «μὴ ἐν τῇ ἑορτῇ, μήποτε ἔσται θόρυβος (εξεγερση) τοῦ λαοῦ» (Μάρκου 14, 2). Τη λύση στο πρόβλημα, όπως θα δούμε, θα τη δώσει τελικά ο Ιούδας και όλα θα εξελιχθούν πολύ σύντομα και μάλιστα ακριβῶς «ἐν τῇ ἑορτῇ».

Η συμφωνία της προδοσίας

ΠΟΙΟΣ ΑΚΡΙΒΩΣ ήταν ο λόγος για τον οποίο ο Ιούδας πρόδωσε τον Ιησού Χριστό δεν γνωρίζουμε. Μόνον υποθέσεις μπορούμε να κάνουμε. Ο Λουκάς και ο Ιωάννης λένε απλώς ότι «μπήκε ο Σατανάς μέσα του» (Λουκ. 22, 3· Ιω. 13, 2). Η φιλαργυρία (βλ. π.χ. Ιω. 12, 6) δεν μπορεί να είναι επαρκής λόγος. Μία πιθανότητα είναι ο Ιούδας να απογοητεύτηκε από τον Ιησού βλέποντας τις μεσσιανικές προσδοκίες του να διαψεύδονται. Ο Ιησούς αποδεικνυόταν ότι δεν είναι ο γιγάντης που θα ανέτρεπε τη ρωμαϊκή κατοχή και θα αποκαθιστούσε τη βασιλεία του Ισραήλ. Δεν αποκλείεται όμως με την πράξη της προδοσίας να ήθελε να εκβιάσει τις εξελίξεις φέρνοντας τον Ιησού προτετελεσμένων γεγονότων και να τον αναγκάσει να εκδηλωθεί ως Μεσσίας του Ισραήλ. Σχετική με όλα

Χάλκινο ανάγλυφο του Ντονατέλο, όπου εμφανίζεται ο Ιησούς ενώπιον του Πιλάτου και του Καϊάφα.

αυτά είναι και η ευρύτητα διαδεδομένη υπόθεση για την ετυμολογία του επιθέτου Ισκαριώτης (ή Ισαριώθ κατ' άλλη γραφή). Με έναν ελαφρό αναγραμματισμό στην αρχή το όνομα γίνεται Σικαριώτης.⁹ «Sica» στα λατινικά σημαίνει «μαχαίρι». Από τον Ιώσηπο¹⁰ γνωρίζουμε ότι οι Σικάριοι, όπως τους έλεγαν οι Ρωμαίοι, ήταν εκτελεστικές ομάδες του κινήματος των Ζηλωτών. Ανακατεύονταν ανάμεσα στο πλήθος που συνέρρεε στην Ιερουσαλήμ για τις εορτές και με ταχυδακτυλουργική ταχύτητα δολοφονούσαν συνεργάτες των Ρωμαίων και πολιτικούς τους αντιπάλους με μαχαίρια (sicae) που έκρυβαν κάτω από τα ρούχα τους. Εφθασαν στο

σημείο κάποια στιγμή να δολοφονήσουν ακόμα και αρχιερέα. Αυτά, βεβαίως, όσο εύλογα κι αν ηχούν, είναι όλα εικασίες και υποθέσεις και πιο πολύ απ' όλες η ετυμολογία που συνδέει το επίθετο του Ιούδα με τους Σικαριούς. Η συνήθης ετυμολογία του ονόματος Ισκαριώτης, υποθετική και αυτή, αλλά πιο αληθοφανής, είναι ish-Qeriyot, «άνδρας (καταγόμενος) από την Κεριγιώτ», μια πόλιν της Ιουδαίας.

ΣΤΟ ΣΗΜΕΙΟ αυτό πρέπει να επιστημόνουμε το γεγονός ότι ο Ιησούς απέφυγε συστηματικά κάθε συσχετισμό Του με τον αναμενόμενο Μεσο-

Εικονογραφημένο χειρόγραφο, στο οποίο απεικονίζεται ο Μωυσής να λαμβάνει τις Δέκα Εντολές.

σία του Ισραήλ, ακριβώς επειδή ήξερε τι σήμαινε και πού οδηγούσε μια τέτοια ταύτιση. Είναι πολύ χαρακτηριστική μια στιχομυθία με τους μαθητές και ειδικά με τον Πέτρο, όπως μας την παραθέτει ο Ευαγγελιστής Μάρκος. «Τίνα με λένε οί άνθρωποι εἶναι;» (Μάρ. 8, 27). Άλλοι Σε βλέπουν ως επανεμφάνιση του Ιωάννη του Βαπτιστή, άλλοι ως επανεμφάνιση του Ηλία, άλλοι ως επανεμφάνιση κάποιου από των προφητών, ήταν η απάντηση. «Υμείς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι;», επιμένει ο Ιησούς, και ο Πέτρος αμέσως: «Σὺ εἶ ὁ χριστός», με ἄλλα λόγια ο «κεχρισμένος» βασιλεὺς του Ισραήλ, ο φορέας ὅλων των ιουδαϊκῶν μεσσιανικῶν προσδοκιῶν. «Καὶ ἐπετίμησεν αὐτοῖς ἵνα μηδενὶ λέγωσιν περὶ αὐτοῦ», να μη μιλάνε σε κανέναν ἔτσι γι' αὐτόν, και συνέχισε προλέγοντας ὅτι θα υποστεί τα πάνδεινα, ὅτι θα αποδοκιμασθεῖ ἀπό

τους πρεσβυτέρους, τους αρχιερεῖς και τους γραμματεῖς, ὅτι θα εκτελεσθεῖ και ὅτι σε τρεις ἡμέρες θα αναστηθεῖ! Η ἀντίδραση του Πέτρος σε ὅλα αὐτά ἔχει πολὺ μεγάλο ενδιαφέρον σε σχέση με την υποτιθέμενη στάση του Ιούδα. «Καὶ προσλαβόμενος ὁ Πέτρος αὐτὸν ἤρξατο ἐπιτιμᾶν αὐτῷ», με ἄλλα λόγια: «Τι εἶναι αὐτά που μας λες; Εἶσαι ἢ δεν εἶσαι ὁ Χριστός που περιμένουμε»; Την ἀπάντηση που πήρε ὁ Πέτρος θα τη θυμόταν για ὅλη του τη ζωή: «ὑπάγε ὀπίσω μου, σατανᾶ, ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων». Δεν εἶναι καθόλου τυχαῖο ὅτι αμέσως μετὰ αὐτὸ ὁ Μάρκος παρουσιάζει τον Ιησὺ να διδάσκει «εἶ¹¹ τις θέλει ὀπίσω μου ἀκολουθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν καὶ ἁράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθεῖτω μοι», λόγια δηλ. εντελῶς ἀκατανόητα τη συγκεκριμένη στιγμή τόσο για τον Πέτρο ὅσο πολὺ περισσότερο και για τον Ιούδα.

ΤΟ ΓΕΓΟΝΟΣ βεβαίως εἶναι ἓνα, ὅτι ὁ Ιούδας προσέγγισε τον ηγετικὸ πυρήνα του Μεγάλου Συνεδρίου, τους «αρχιερεῖς», ὅπως λένε τα Ευαγγέλια, δηλ. τὸ ἀρχιερατικὸ συμβούλιο, με σκοπὸ να τους παραδώσει τον Ιησὺ «ἄτερ ὄχλου» (Λουκά 22, 6), δηλ. χωρὶς την παρουσία του ανεπιθύμητου πλήθους. Οἱ «αρχιερεῖς» προσφέρθηκαν να του δώσουν και κρήματα, προφανῶς για να δεσμεύσουν περισσότερο τον Ιούδα. Ὁ Ματθαῖος (26, 15) εἶναι ὁ μοναδικὸς Ευαγγελιστὴς που παρουσιάζει τον Ιούδα να ζητᾷ πρώτος ἐκεῖνος κρήματα, και μάλιστα προκαταβολικά, προκειμένου να τους παραδώσει τον Ιησὺ. Τότε οἱ «αρχιερεῖς», συνεχίζει ὁ Ματθαῖος, του «ἔστψαν τριάκοντα ἀργύρια».

Η ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ παρέμβαση του Ματθαίου αξίζει ιδιαίτερο σχόλιο. Ὁ Ματθαῖος, ἐδῶ δεν κάνει ἱστορία, ἀλλὰ Θεολογία, σκέπτεται σαν ραββίνος. Τα «τριάκοντα ἀργύρια» εἶναι ευθεῖα ἀναφορά στον προφῆτη Ζαχαρία (11, 12). Μιλώντας ἀλληγορικά ὁ Ζαχαρίας παρουσιάζει τον εαυτό του ως ποιμένα του αιχμαλωτισμένου λαοῦ του. Διαπιστώνει ὅμως ὅτι οἱ υπηρεσίες του δεν εκτιμῶνται ὅπως θα ἔπρεπε και αποφασίζει να εγκαταλείψει τὸ ποιμνιο στην τύχη του· παραιτεῖται. Στην πραγματικότητα βεβαίως μέσω αὐτοῦ μιλάει ὁ ἴδιος ὁ

Θεός. Όπως θα έκανε και ο κάθε κοινός βοσκός στη θέση του, ο Ζαχαρίας, πριν φύγει, ζητάει τουλάχιστον τα δεδουλευμένα του, τους μισθούς του: «εἰ καλὸν ἐνώπιον ὑμῶν ἔστιν», λέει στους εργοδότες που τον προσέλαβαν, «δότε στήσαντες τὸν μισθόν μου ἢ ἀπείπασθε (αρνηθείτε)· καὶ ἔσπασαν τὸν μισθόν μου τριάκοντα ἀργυροῦς» (30 shékel στο εβρ.). Ακριβώς αυτή είναι και η διατύπωση του Ματθαίου. Αλλά τι ακριβώς αντιπροσωπεύει αυτό το ποσό; Όπως ξέρουμε από την Εξοδο 21, 32, τριάντα shékel δεν είναι παρά η ελάχιστη αποζημίωση που καλείται να πληρώσει κάποιος, όταν ο ταύρος του προκαλέσει ατύχημα και σκοτώσει δούλο. Αυτό το ποσό προέβλεπε ο Μωσαϊκός Νόμος. Με άλλα λόγια, ο Ματθαίος γράφοντας «ἔσπασαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια» θέλει να πει ότι όσα λεφτά κι αν είχαν δώσει στον Ιούδα, οποιοδήποτε κι αν ήταν αυτό το ποσό, στην ουσία δεν πήρε απολύτως τίποτα, τον ξεγέλασαν. Εναντι της αξίας εκείνου τον οποίο πρόδωσε οποιοδήποτε ποσό είναι τόσο ευτελές όσο το ποσό που αντιστοιχεί στην απώλεια ενός δούλου. Με την αναφορά αυτή όμως στον Ζαχαρία ο Ματθαίος κάνει και κάτι άλλο, αντιπαραβάλλει την απόρριψη του Ιησού με την απόρριψη του Ζαχαρία ως ποιμένος που εκπροσωπεί τον ίδιο τον Θεό.

Ο Μυστικός Δείπνος και το Πάσχα

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ των Παθών του Χριστού συμπίπτουν με την περίοδο του Πάσχα. Το εβραϊκό Πάσχα είναι η εορτή της Εξόδου των Ισραηλιτών από την Αίγυπτο. Η ιστορία όμως της εορτής χάνεται στα βάθη των αιώνων· είναι προγενέστερη της Εξόδου. Φαίνεται ότι στην αρχική της μορφή δεν ήταν παρά μια ποιμενική τελετή, με την οποία οι νομάδες επεδίωκαν να αυξήσουν τη γονιμότητα των ποιμνίων τους θυσιάζοντας ένα από τα υγιέστερα και καλύτερα ζώα τους. Η τελετή γινόταν μίαν ανοιξιάτικη νύχτα με Πανσέληνο, την εποχή δηλ. που τα ποιμνία εγκαταλείπουν τα χειμαδιά για τα νέα βοσκοτόπια. Το εβραϊκό Πάσχα συνέπιπτε ανέκαθεν με Πανσέληνο, την πιο κατάλληλη δηλ. φωτεινή νύχτα για την αναχώρηση των

Πίνακας του Μιχαήλ Δαμασκηνού, στον οποίο αποδίδεται ο Μυστικός Δείπνος.

νομάδων. Μια τέτοια νύχτα έγινε και η Εξοδος (Εξ. 12, 42). Ο Μωυσής κάλεσε τους «πρεσβυτέρους του Ισραήλ» να σφάξουν ένα αμνοερίφιο ανά οικογένεια και με το αίμα του να βάψουν το ανώφλι και τους παραστάτες των σπιτιών τους (Εξ. 12, 21). Η αρχική σημασία της βαφής της εισόδου των κατοικιών ή μάλλον των σκηνών των αρχικών νομάδων με το αίμα των θυσιαζόμενων ζώων φαίνεται πως, πολύ πριν συσχετισθεί με την Εξοδο,¹² είχε αποτροπαϊκό χαρακτήρα· απέβλεπε στην απομάκρυνση των κακών πνευμάτων.¹³ Στο βιβλίο της Εξόδου όμως το νόημα της εορτής μετασχηματίζεται και ο «όλοθρευών» είναι τώρα ο άγγελος Κυρίου, που θα δει το αίμα της θυσίας και θα προσπεράσει, για να πατάξει μόνον Αιγυπτίους (Εξ. 12, 23). Η ίδια η λέξη «πάσχα» (πέσαχ) σημαίνει «προσπέρασμα».

«Ο Χριστός
στο Ορος των
Ελαιών». Πίνακας
του Δομήνικου
Θεοτοκόπουλου
(Εθνική
Πινακοθήκη,
Λονδίνο).

Η ΚΥΡΙΩΣ ημέρα της θυσίας του Πάσχα ήταν η 14η του μηνός Νισάν (Μάρτιος - Απρίλιος), που αντιστοιχεί στον πρώτο ανοιξιάτικο μήνα του έτους. Οι εβραϊκοί μήνες είναι σεληνιακοί και δεν συμπίπτουν με το δικό μας ημερολόγιο. Επιπλέον η ημέρα αρχίζει την εσπέρα, δηλ. μετά τη δύση του ηλίου, και μετράται μέχρι την επόμενη εσπέρα.¹⁴ Επομένως, το δείπνο του Πάσχα, που γίνεται μετά τη δύση της 14ης, συμπίπτει με τη 15η του μηνός.

ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ του Χριστού η εορτή του Πάσχα ήταν προσκυνηματική εορτή (hag), όπως η Πενηκοστή και η Σκηνοπηγία. Ήδη από τη μεταρρύθμιση του Ιωσία το 621 π.Χ. η θυσία του Πάσχα γινόταν αποκλειστικά και μόνο στο ναό των Ιεροσολύμων και πουθενά αλλού. Οποιοσ Ιουδαίος ήθελε να εορτάσει το Πάσχα έπρεπε υποχρεωτικά να έλθει στα Ιεροσόλυμα. Έτσι, η πόλη γέμιζε με χιλιάδες προσκυνητές που κατέφθαναν από όλα τα μέρη της Παλαιστίνης και της διασποράς. Εκεί πήγε και ο Ιησούς με τους μαθητές Του, για να τελέσουν το Πάσχα.

Η ΕΟΡΤΗ άρχιζε με τη θυσία ενός απόλυτα υγιούς («άμώμου», δηλ. χωρίς ψεγάδι) αρσενικού αμνού ή εριφίου ενός έτους. Οι θυσίες γίνονταν αποκλειστικά στο ναό από τις 12 το μεσημέρι μέχρι λίγο πριν από τη δύση του ηλίου. Κάθε οικογένεια έπρεπε να φέρει το δικό της ζώο. Η θυσία γινόταν ως εξής: Οι ιερείς τρυπούσαν το ζώο σε ειδικό σημείο, ώστε να κυθεί όσο το δυνατόν περισσότερο αίμα, το οποίο οι Λευίτες έχυναν με λεκάνες στα πόδια του θυσιαστηρίου. Κατόπιν η οικογένεια με το σφάγιο ανά κείρας όδευε για το πασάλιο τραπέζι, που, όπως είπαμε, γινόταν το ίδιο βράδυ στις 15 του μηνός.

Η 15η ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ Νισάν όμως συνέπιπτε και με την αρχή μιας άλλης εορτής, με την πρώτη ημέρα της εορτής των Αζύμων (Ματσώθ/τ), η οποία διαρκούσε επτά ημέρες. Αυτή η γειννίαση ή σύμπτωση των δύο εορτών οδήγησε πολύ γρήγορα σε σύγχυση ως προς την ορολογία, με αποτέλεσμα να έχουμε διατυπώσεις σαν αυτή του Μάρκου «τῆ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῶν ἀζύμων, ὅτε τὸ πάσχα ἔθουν» (14, 12). Την ίδια σύγχυση

«Η προσευχή στο Ορος των Ελαιών». Νωπογραφία στον εξωνάρθηκα της Μονής Βατοπαιδίου.

όμως παρατηρούμε και στον Ιώσηπο (Πόλ. 5, 99). Οι δύο εορτές συγχέονταν μεταξύ τους. Στο σημερινό Ιουδαϊσμό η εορτή των Αζύμων έχει πλέον απορροφηθεί πλήρως από το Πάσχα, το οποίο αρχίζει στις 15 του μηνός Νισάν και διαρκεί μια ολόκληρη εβδομάδα. Τα Αζυμα ήταν μια χαρμόσυνη εορτή, το περιεχόμενο της οποίας συνδεόταν με το θερισμό και τη συγκομιδή της κριθής. Ως καθαρά γεωργική εορτή πρέπει να ήταν μεταγενέστερη του Πάσχα. Ανάγεται στους χρόνους που οι Ισραηλίτες, από ημινομάδες που ήταν μετά την Εξοδο, έγιναν μόνιμοι κάτοικοι στη γη Χαναάν και είναι απίθανο να την υιοθέτησαν από τους Χαναανίους. Καθ' όλη την επτάμερη εορτή έτρωγαν άζυμο άρτο παρασκευασμένο αποκλειστικά από τη νέα σοδειά χωρίς καθόλου προζύμι από την παλαιά. Ο μήνας Νισάν ήταν ο πρώτος μήνας του θρησκευτικού ημερολογίου και τα Αζυμα συμβόλιζαν μια νέα αρχή που άφηνε πίσω της το παλιό, για να υποδεχθεί το καινούργιο. Το πολιτικό ημερολόγιο εν τούτοις άρχιζε το μήνα Tishri (Σεπτέμβριο - Οκτώβριο).

ΚΑΙ ΤΑ ΤΕΣΣΕΡΑ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ συμφωνούν ότι η Σταύρωση έγινε ημέρα Παρασκευή πρωί (Ματ. 27, 62· Μάρ. 15, 42· Λουκ. 23, 54· Ιω. 19, 14) και ότι ο Μυστικός Δείπνος έγινε το αμέσως προηγούμενο βράδυ, δηλ. κατά την έναρξη της εβραϊκής Παρασκευής ή, αν θέλετε, το βράδυ της Πέμπτης, όπως θα λέγαμε εμείς σήμερα. Εκεί όπου δεν συμφωνούν όλα τα Ευαγγέλια είναι η ημερομηνία της Σταυρώσεως και επομένως και του Μυστικού Δείπνου. Σύμφωνα με τον Ιωάννη, η Παρασκευή αυτή ήταν η παραμονή του Πάσχα· «ἦν δὲ παρασκευὴ τοῦ πάσχα» (19, 14). Όταν δε οι άνθρωποι του Συνεδρίου μετέφεραν τον Ιησὺ στον Πιλάτο «αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλὰ φάγωσιν τὸ πάσχα (δηλ. το αρνί του Πάσχα)» (Ιω. 18, 28). Επιπλέον στον ἴδιο τον Μυστικό Δείπνο του Ιωάννη (13, 27), όταν ο Ιησὺς στρέφεται στον Ιούδα και του λέει «ὁ ποιεῖς ποίησον τάχιον» (ὅ,τι εἶναι να κάνεις κάνε το γρήγορα) και εκείνος εγκαταλείπει το δείπνο, μερικοί μαθητές νόμισαν προς στιγμήν ότι ο Ιησὺς μ' αυτή τη φράση εννοούσε «ἀγόρασον ὧν χρειαίαν ἔχομεν εἰς τὴν ἑορτήν» (πήγαινε να ψωνίσεις τα

«Η Απόνιψις του Πιλάτου». Εικόνα του Θεοφάνους του Κρητός, στην οποία ο Χριστός εμφανίζεται ενώπιον του Πιλάτου.

απαραίτητα για το πασχαλιάτικο τραπέζι). Η ημέρα της Σταυρώσεως επομένως για τον Ιωάννη είναι η 14η του Νισάν, η ημέρα της θυσίας του Πάσχα. Ο Ιησούς θα είναι ήδη νεκρός, όταν το ίδιο βράδυ θα γίνεται το πασχάλιο δείπνο στην αρχή του Σαββάτου· «ἦν γὰρ μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκείνου τοῦ σαββάτου», γράφει ο Ιωάννης (19, 31). Αν είναι έτσι, τότε ο Μυστικός Δείπνος, που φυσικά προηγείται της Σταυρώσεως, δεν ήταν πασχάλιος, αλλά ήταν απλώς ένα αποχαιρετιστήριο δείπνο. Αντίθετα όλοι οι υπόλοιποι Ευαγγελιστές συμφωνούν ότι ο Μυστικός Δείπνος ήταν και πασχάλιος. Στο δικό τους χρονοδιάγραμμα η Πέμπτη βράδυ του Μυστικού Δείπνου και η Παρασκευή πρωί της Σταυρώσεως ήταν η 15η του μηνός Νισάν και όχι η 14η, όπως παραδίδει ο Ιωάννης. Από ιστορικής πλευράς το πρόβλημα παραμένει άλυτο. Εάν ο Ιωάννης έχει δίκιο, τότε οι άλλοι Ευαγγελιστές ενδεχομένως να μετέθεσαν τον Μυστικό Δείπνο, έτσι ώστε θεολογικά να συμπίπτει με τη Θεία Ευχαριστία, το χριστιανικό Πάσχα. Εάν όμως οι τρεις πρώτοι Ευαγγελιστές έχουν δίκιο, τότε ο Ιωάννης πιθανόν εκείνος να μετέθεσε την ημερομηνία, έτσι

ώστε ἡ ἴδια ἡ Σταύρωση να συμβολίζει και να συμπίπτει με τη σφαγή του πασχάλιου αμνού.¹⁵ Οι Ευαγγελιστές μπορεί να κάνουν χρήση της Ιστορίας, αλλά δεν είναι ιστορικοί, είναι πρωτίστως θεολόγοι.

ΟΤΑΝ ΗΛΘΕ η ημέρα των Αζύμων, δηλ. η ημέρα του πασχάλιου δείπνου, οι μαθητές ρώτησαν τον Ιησού πού θέλει να πάνε για να ετοιμάσουν το πασχαλινό τραπέζι (Ματθ. 26, 17· Μάρ. 14, 12· Λουκ. 22, 7-9). Ο Ιωάννης όμως κάνει λόγο απλώς για κάποιο δείπνο («καὶ δείπνου γενομένου»), που έγινε προ της εορτής του Πάσχα (Ιω. 13, 1-2). Ο Ιησούς στέλνει δύο μαθητές στην πόλη και τους λέει ότι εκεί θα τους συναντήσει ένας άγνωστος που θα κρατάει μια στάμνα. Εκείνοι θα τον ακολουθήσουν και, όπου Εκείνος μπει, θα μπουν και αυτοί και θα πουν στον οικοδεσπότη απλώς τη φράση «ὁ διδάσκαλος λέγει· ποῦ ἐστὶν τὸ κατάλυμά μου, ὅπου τὸ πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν μου φάγω»; Ολα αυτά δεν είναι παρά συνθηματικά. Το θέαμα ενός ανδρός που δήθεν κουβαλάει νερό με μια στάμνα (στο

κεφάλι;) πρέπει να ήταν αναγνωριστικό σημάδι, γιατί ήταν τελειώς ασύνητες: αυτή ήταν γυναικεία δουλειά. Οι άνδρες σε τέτοιες περιπτώσεις χρησιμοποιούσαν ασκούς. Ο οικοδεσπότης ήδη γνώριζε και αυτός τι έπρεπε να κάνει. Η φράση «ὁ διδάσκαλος λέγει» τού ήταν αρκετή. Προφανώς ήταν και αυτός από το ευρύτερο περιβάλλον των μαθητών του Ιησού και είχε ειδοποιηθεί. Έτσι, ο Μυστικός Δείπνος ήταν πράγματι μυστικός. Ο Ιησούς λάμβανε μέτρα προφυλάξεως: δεν ήθελε να συλληφθεί πρόωρα, αλλά όποτε εκείνος θα το επέλεγε. Αυτό αφήνουν να εννοηθεί τα Ευαγγέλια. Ο ίδιος μαζί με τους μαθητές Του έρχεται την τελευταία στιγμή, μόλις αρχίζει να νυκτώσει, «ὀψίας γενομένης» (Μαθ. 14, 17).

ΠΑΡΟΛΟ που το δείπνο στα τρία πρώτα ευαγγέλια περιγράφεται ως πασχάλιο, οι Ευαγγελιστές δεν δίνουν άλλες πληροφορίες για το δείπνο, γιατί δεν ενδιαφέρονται παρά μόνο για τα στοιχεία εκείνα που το συνδέουν με τη Θεία Ευχαριστία, όπως γινόταν στην πρώτη Εκκλησία. Το πασχάλιο δείπνο γινόταν βάσει καθιερωμένου τυπικού (*séder*), για το οποίο ξέρουμε λεπτομέρειες τόσο από την Παλαιά Διαθήκη (Εξ. 12· Αρ. 28· Λευ. 23) όσο και από το Ταλμούδ (*Pesachim* 10). Η περιγραφή των Ευαγγελίων επικεντρώνεται μόνο σε δύο στοιχεία, στη στιγμή που ο Χριστός διανέμει τελετουργικά στους μαθητές Του τον άρτο και τον οίνο, που παρατίθενται στο τραπέζι, και στα λόγια με τα οποία συνοδεύει την κίνησή Του.

«ΤΟΥΤΟ ΕΣΤΙΝ τὸ αἷμά μου τῆς διαθήκης» (Ματ., Μάρ.), λέγει ο Ιησούς την ώρα που μοιράζει το κρασί στους μαθητές. Με τη φράση αυτή κάνει συσχετισμό του οίνου με το αίμα της θυσίας, με την οποία επισφραγίσθηκε η «διαθήκη», το συμβόλαιο του Θεού με τους Ισραηλίτες στο όρος Σινά ότι αυτοί θα υπακούουν στο νόμο Του και Εκείνος θα αναλάβει την προστασία τους (Εξ. 24, 8). Με άλλα λόγια, ο οίνος αντιπροσωπεύει αίμα, το αίμα του Χριστού, με το οποίο θα επισφραγισθεί μια «καινή», μια καινούργια εξιλεωτική «διαθήκη» του Θεού με το λαό του «εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν». «Ἄμην λέγω ὑμῖν ὅτι οὐκέτι οὐ μὴ πῖω ἐκ τοῦ γενήματος

τῆς ἀμπέλου ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὅταν αὐτὸ πῖνω καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ (Μάρ. 14, 25· Ματ. 26, 29· Λουκ. 22, 18). Το νόημα των λόγων αυτών είναι ότι ο Ιησούς βλέπει το συγκεκριμένο δείπνο ως πρόγευση του δείπνου της Βασιλείας.¹⁶ Αυτό ακριβώς είναι και το νόημα της Θείας Ευχαριστίας: κάθε φορά που επαναλαμβάνεται τελείται ως πρόγευση του δείπνου της Βασιλείας.

ΤΗ ΣΤΙΓΜΗ που ο Χριστός κόβει και μοιράζει τον άρτο¹⁷ στους μαθητές προσθέτει τα λόγια: «τοῦτο ἐστὶν τὸ σῶμα μου». Ο άζυμος άρτος, πέραν του ότι υπαγορευόταν και από την εορτή των Αζύμων, στο δείπνο του Πάσχα συμβόλιζε και τον «άρτο τῆς κακώσεως» (Δευ. 16, 3), το πικρό ψωμί της δουλείας του Ισραήλ στην Αίγυπτο. Ο Ιησούς επανερμηνεύει αυτόν το συμβολισμό ως αναφερόμενο στην επικείμενη Σταύρωση.

Η ΦΡΑΣΗ του Λουκά «τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν» δεν υπάρχει στα υπόλοιπα Ευαγγέλια, αλλά την αναφέρει ο Παῦλος ἐπὶ λέξει στην Α΄ Κορ. 11, 24, όταν δίνει τη δική του μαρτυρία για την τέλεση του Μυστικού Δείπνου και της Θείας Ευχαριστίας. Ομοίως και στην Παλαιά Διαθήκη το Πάσχα τελείται «εἰς μνημόσυνον» της εξόδου (Εξ. 12, 14· 13,9· Δευ. 16, 3). Η «ανάμνηση» για τους αναγνώστες του Ευαγγελίου, όμως, οι οποίοι είναι ήδη χριστιανοί, δεν αναφέρεται απλώς και μόνο στην ανάμνηση του συγκεκριμένου δείπνου των μαθητών με τον Χριστό, αλλά κυρίως στη Σταύρωση και την Ανάσταση, όπου παραπέμπει ο Μυστικός Δείπνος, και η πραγματικότητα των οποίων είναι πάντοτε παρούσα στην τέλεση της Θείας Ευχαριστίας. Με άλλα λόγια, όπως έλεγε ο Παῦλος, «ὁσάκις ἐὰν ἐσθίητε καὶ πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλετε (διακηρύσσετε δημόσια), ἄχρι οὗ ἔλθῃ» (Α΄ Κορ. 11, 26), δηλ. μέχρι την εκπλήρωση της Βασιλείας. Το δείπνο της Ευχαριστίας συνδέει το νυν, που είναι τα Πάθη του Κυρίου, τα πάθη της Εκκλησίας, τα πάθη του κόσμου, με την ἐλπίδα της Βασιλείας.

ΚΟΙΝΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ και στα τέσσερα Ευαγγέλια αποτελεί η εκ μέρους του Ιησού αναγγελία της

Μέρος του εσωτερικού του ανακτόρου του Ηρώδη του Μεγάλου, όπου πιθανότατα οδηγήθηκε ο Ιησούς ενώπιον του Πιλάτου.

«Η λεηλασία». Πίνακας του Δομήνικου Θεοτοκόπουλου, στον οποίο εμφανίζεται ο Ιησούς, φορώντας κόκκινη χλαμύδα, να κλενάζεται (Καθεδρικός Ναός, Τολέδο).

προδοσίας του Ιούδα καθώς και η συμμετοχή του στο ίδιο εκείνο δείπνο. Την πιο χαρακτηριστική έως σπαρακτική περιγραφή την κάνει ο Ιωάννης. «Εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με», αναγγέλλει σε κάποια στιγμή ο Ιησούς. Και ενώ όλοι διερωτώνται, ο Ιησούς συνεχίζει: «ἐκεῖνός ἐστιν ᾧ ἐγὼ βάρψω (βουτήξω) τὸ ψωμίον καὶ δώσω αὐτῷ. Βάρψας οὖν τὸ ψωμίον λαμβάνει καὶ δίδωσιν Ἰούδα Σίμωνος Ἰσκαριώτου» (Ιω. 13, 21 κ.εξ.). Ο Ιούδας χωρίς να πει κουβέντα πήρε το ψωμί και «ἐξῆλθεν εὐθύς». «Ἦν δὲ νύξ», προσθέτει με σκηνοθετική δεινότητα ο Ιωάννης.

ΚΑΙ ΥΜΝΗΣΑΝΤΕΣ ἐξῆλθον εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν (Μάρ. 14, 26). Αν το δείπνο ήταν πασχάλιο, τότε το «ὕμνησαντες» υπονοεῖ το β΄ μέρος του Χαλλέλ, τους ψαλμούς 114-117 (Ο΄), που ἀπήγγειλαν ἢ τραγουδούσαν μετὰ το δείπνο σύμφωνα με το πασχάλιο τυπικό.

Η σύλληψη του Ιησού

ΤΟ ΟΡΟΣ των Ελαιῶν βρίσκεται ανατολικά της Ιερουσαλήμ και σε πολύ μικρή ἀπόσταση ἀπὸ

την πόλη. Η απορία και η σύγχυση που πρέπει να προκάλεσαν στους μαθητές τα λόγια του Ιησού στο δείπνο γι' αυτό που θα επακολουθούσε συνεχίζονται και εντείνονται ακόμη περισσότερο, όταν ο Ιησούς τους προαναγγέλλει με μία φράση παρμένη από τον προφήτη Ζαχαρία (13, 7) ότι όλα θα συμβούν την ίδια εκείνη νύχτα. «Πάντες ὑμεῖς σκανδαλισθήσεσθε ἐν ἑμοί (για μένα) ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ, γέγραπται γάρ· πατάξω τὸν ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσονται τὰ πρόβατα τῆς ποίμνης· μετὰ δὲ τὸ ἐγερθῆναί με προάξω ὑμᾶς (θα προηγηθῶ ὑμῶν και θα συναντηθούμε) εἰς τὴν Γαλιλαίαν» (Ματ. 26, 31-32). Ο Πέτρος αμέσως αντιδρά: «ἀκόμα κι ὅλοι να σκανδαλισθῶν, ἐγὼ δεν πρόκειται να σε ἀπαρνηθῶ»· μεγάλα λόγια. Ο Ιησούς τού προαναγγέλλει ὅτι μέχρι το ξημέρωμα την ίδια εκείνη νύχτα «πρὶν ἢ δις ἀλέκτορα φωνῆσαι τρίς ἀπαρνήσῃ με» (Μάρ. 14, 30). Τα ίδια ὅμως επαναλαμβάνουν και οι υπόλοιποι μαθητές. Η πρόρρηση της Αναστάσεως δεν φαίνεται εκείνη τη στιγμή να εντυπωσιάζει τους μαθητές, το αντίθετο μάλιστα· μερικοί εἶναι και οπλισμένοι με ξίφη ἑτοιμοί και να αμυνθῶν, αν συμβεῖ οτιδήποτε. «Κύριε, ἰδοὺ μάχαιρα ὡδε δύο». «Φτάνει πια!», τους αποστομώνει ο Ιησούς, καθώς συνεχίζουν το δρόμο τους προς την τοποθεσία Γεθσημανή· «αρκετά εἶπατε», «ἱκανόν ἐστιν» (Λουκ. 22, 38).

Η ΓΕΘΣΗΜΑΝΗ (Gat-shémem, ελαιοτριβείο) φαίνεται ὅτι ἦταν συνήθης τόπος συγκεντρώσεως του Ιησού με τους μαθητές Του. «Ἦν δὲ τὰς ἡμέρας ἐν τῷ ἱερῷ διδάσκων, τὰς δὲ νύκτας ἐξερχόμενος νυλίζετο εἰς τὸ ὄρος τὸ καλούμενον Ἑλαιῶν» (Λουκ. 21, 37). Αυτό ακριβῶς το ἤξερε και ο Ιούδας. Γνώριζε πού ακριβῶς μπορούν να βρουν τον Ιησού μέσα στη νύχτα απομονωμένο ἀπὸ το πλήθος, που ἦταν εμπόδιο για τη σύλληψη. «Ἴδιδει (γνώριζε) δὲ καὶ Ἰούδας ὁ παραδιδὸς αὐτὸν τὸν τόπον, ὅτι πολλάκις συνήχθη Ἰησοῦς ἐκεῖ μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ» (Ιω. 18, 2).

ΣΤΗ ΓΕΘΣΗΜΑΝΗ ο Ιησούς απομονώνεται ἀπὸ τους μαθητές και προσευχόμενος με αγωνία ετοιμάζεται για το μαρτύριο που ξέρει ἤδη ὅτι Τον περιμένει. «Πάτερ μου, εἰ δυνατόν ἐστιν, παρελθάτω

ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· πλὴν οὐκ ὡς ἐγὼ θέλω ἀλλ' ὡς σύ» (Ματ. 28, 39). «Καὶ ἐγένετο ὁ ἰδρῶς αὐτοῦ ὡσεὶ θρόμβοι αἵματος καταβαίνοντες ἐπὶ τὴν γῆν». (Λουκ. 22, 44). Για πρώτη φορά ο Ιησούς βρίσκεται σε τόσο δυσχερῆ θέση. Ἀκόμη και οι μαθητές Του, ἀντὶ να συμπαρίστανται προσευχόμενοι, κοιμούνται σχεδόν ἀμέριμνοι. Την ὑστατη στιγμή εἶναι εντελῶς ἄμωχοι.

ΣΕ ΛΙΓΟ καταφθάνουν οπλισμένοι οι ἐγκάθετοι του Μεγάλου Συνεδρίου καθοδηγούμενοι ἀπὸ τον Ιούδα, για να συλλάβουν τον Ιησού. Ο Ιωάννης (18, 3) ἀναφέρει ὅτι στη σύλληψη συμμετείχε και η Σπείρα,¹⁸ ἡ μόνιμη ρωμαϊκὴ φρουρὰ της Ιερουσαλήμ. Η ειρωνεία εἶναι ὅτι ο Ιούδας υπέδειξε τον Ιησού με τον καθιερωμένο στον Ιουδαϊσμό της εποχῆς χαιρετισμὸ των μαθητῶν προς τους διδασκάλους: «ῥαββί!» τον προσφώνησε, «καὶ κατεφίλησεν αὐτόν». Οι μαθητές εκείνη τη στιγμή εἶναι ἑτοιμοί να ἐπιτεθῶν· «Κύριε, εἰ πατάξομεν ἐν μαχαίρῃ»; (Λουκ. 22, 49). Ο Πέτρος, μάλιστα, δεν περίμενε καν ἀπάντηση και ἐπιτέθηκε με το ξίφος του κατὰ του δούλου του ἀρχιερέως. Εκείνος ὅμως πρόλαβε και με μια ἐνστικτώδη κίνηση ἀπέφυγε το ἄμεσο χτύπημα στο κεφάλι και το ξίφος του Πέτρου βρήκε ευτυχῶς μόνο το αὐτί. Οι μαθητές εἶχαν καταλάβει ἀπελπιστικὰ πολὺ λίγα ἀπὸ ὅσα εἶχαν ἀκούσει εκείνο το βράδυ ἀπὸ τον Ιησού.

Ο Ιησούς ἐνώπιον του Συνεδρίου

Ο ΙΗΣΟΥΣ ὁδηγεῖται στον ἀρχιερέα ἢ μάλλον πρώτα στον Ἄννα, τον πεθερὸ του ἀρχιερέα, ὅπως παραδίδει ο Ιωάννης, και μετὰ στον ἴδιο τον Καϊάφα. Αυτό εἶναι και το πιο πιθανό, καθώς ο Ἄννας, μολοντὶ πρώην ἀρχιερεὺς ἀπὸ το 6 ἕως το 15, ἐξακολουθούσε πάντα να ἀσκεῖ μεγάλη ἐπιρροή στο Σύνεδριο. Στην ουσία αὐτὸς κινούσε τα νήματα μέχρι το θάνατό του το 35 μ.Χ. Ο Ἄννας (ἢ Ἄννανος κατὰ τον Ἰώσηπο) ἀνήκε στο κόμμα των Σαδδουκαίων και εἶχε διορισθεῖ ἀπὸ τον Λεγάτο (Legatus) τῆς Συρίας Κυρήνιο (Quirinius, 6-11 μ.Χ.) ακριβῶς για τα φιλορωμαϊκά του αἰσθήματα.¹⁹ Δεν εἶναι καθόλου τυχαῖο που και οι πέντε

γιοι του χρημάτισαν όλοι αρχιερείς.²⁰

Ο ΠΕΤΡΟΣ, που μόλις πριν από λίγο ήταν έτοιμος να τα βάλει ακόμη και με τη Σπείρα, για να προστατεύσει τον Ιησού, τώρα ακολουθούσε αμήχανος εκεί όπου οδηγούσαν τον Ιησού, αλλά εντελώς αποθαρρυσμένος. Μόλις τον υποπτεύθηκαν οι υπηρέτες του αρχιερέως από τη γαλιλαϊκή προφορά του (Ματ. 26, 73) ότι είναι άνθρωπος του Ιησού, εκείνος αρνήθηκε επανειλημμένα ακόμα και μπροστά στη δούλη του αρχιερέως. «Οὐκ οἶδα αὐτόν (οὔτε που τον ξέρω), γύναι» (Λουκ. 22, 57). Αρνήθηκε ακόμα και όταν αναγνωρίστηκε από ένα συγγενή του δούλου που λίγο έλειψε να σκοτώσει (Ιω. 18, 26-27). «Καὶ εὐθέως ἀλέκτωρ ἐφώνησεν». Ο Πέτρος θυμήθηκε τα λόγια του Χριστού και «ἐξεθλὼν ἔξω ἔκλαυσεν πικρῶς» (Ματ. 26, 74-75).

ΜΕΣΑ στο σπίτι του Καϊάφα αρχίζει η δίκη του Ιησού. Ομως, είναι δύσκολο να φαντασθούμε να συνεδριάζει το Μεγάλο Συνέδριο μέσα στη νύχτα στο παλάτι του Καϊάφα πόσω μάλλον αν αυτή ήταν η νύχτα του Πάσχα. Η δίκη πρέπει να έγινε το πρωί, όπως ακριβώς περιγράφει τα γεγονότα ο Λουκάς (22, 66). Η βραδινή διαδικασία πρέπει να ήταν απλώς μια προκαταρκτική εξέταση, στην οποία οι υπόλοιποι Ευαγγελιστές έχουν εντάξει στιγμιότυπα από την πρωινή δίκη.

Η ΣΥΝΗΘΗΣ ακροαματική διαδικασία ενώπιον του Συνεδρίου περιγράφεται αναλυτικά στην πραγματεία Sanhedrin τῆς Mishná. Οι θανατικές ποινές έπρεπε να εκδίδονται μόνον κατά τη διάρκεια της ημέρας, όχι νύχτα και ούτε αυθημερόν, αλλά την επομένη της δίκης (Sanhedrin 4, 1). Επιπλέον σε ημέρα εορτής «καμμία δικαστική απόφαση δεν πρέπει να εκδίδεται» (Tosefta, Yoma 4, 207). Το ερώτημα είναι βεβαίως αν οι κανονισμοί αυτοί ίσχυαν ήδη από την εποχή του Χριστού ή μήπως τελικά επρόκειτο για μια παρωδία δίκης.

ΤΟ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ερώτημα της δίκης ήταν «Σὺ εἶ ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ εὐλογητοῦ;» (Μάρκ.) ἢ «τοῦ Θεοῦ» (Ματθαίος - Λουκάς). Στα χείλη του αρχιε-

ρέως η φράση αυτή ισοδυναμεί με το ερώτημα αν ο Ιησούς αξιώνει για τον εαυτό του τον τίτλο του «χριστού», του κεχρισμένου δηλαδή βασιλέως του Ισραήλ, του φορέα των εθνικών προσδοκιών του Ιουδαϊσμού (Β΄ Βασ. 7, 14). Στο βασιλικό Ψαλμό 2, 7 η άκρως τιμητική φράση «υἱός μου εἶ σύ· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε», το περιεχόμενο της οποίας είναι καθαρά μεσσιανικό, απευθύνεται στον εκάστοτε βασιλέα του Ισραήλ κατά τη στιγμή που ανεβαίνει στο θρόνο και χρίεται βασιλεύς. Η απάντηση του Ιησού, είτε ευθέως (Μάρκος) είτε πλαγίως (Ματθαίος - Λουκάς), είναι καταφατική: «ἐγὼ εἰμί». Τότε ο αρχιερέως «διέρρηξεν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ λέγων· ἔβλασφήμησεν», δεν χρειαζόμαστε πια ούτε μάρτυρες. Η προειλημμένη απόφαση που επεδίωκε ο Καϊάφας αποδείχθηκε τελικά πολύ εύκολη υπόθεση, «ἔνοχος θανάτου ἐστίν». Η «διάρρηξη των ἱματίων» του αρχιερέως δεν ήταν απλώς μια αυθόρμητη πράξη· ήταν υποχρεωτική για αρχιερέα τελετουργική αντίδραση στο άκουσμα βλασφημίας (Mishná, Sanhedrin 7, 5).

Ο Ιησούς ενώπιον του Πιλάτου

ΣΥΜΦΩΝΑ με το Λευιτικό (24, 10-24) η περίπτωση βλασφημίας τιμωρείτο με θάνατο διά λιθοβολισμού. Τέτοιο δικαίωμα όμως στη ρωμαϊοκρατούμενη Ιουδαία δεν είχε το Συνέδριο. Αν μια απόφαση επέσυρε την ποινή του θανάτου, τότε αρμόδιος για την εκτέλεση της ποινής ήταν μόνον ο Ρωμαίος επίτροπος. Μόνον αυτός είχε το ius gladii (το δικαίωμα χρήσεως του ξίφους).²¹ «Ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα» (Ιω. 18, 31), είπαν οι Ιουδαίοι στον Πιλάτο. Αυτός ήταν και ο λόγος για τον οποίο ο Ιησούς οδηγήθηκε στον Πιλάτο.²²

ΣΕ ΟΛΕΣ τις μεγάλες προσκυνηματικές εορτές λόγω της μεγάλης κοσμοσυρροής στην Ιερουσαλήμ οι Ρωμαίοι λάμβαναν ειδικά μέτρα για την πρόκληση ταραχών ή εξεγέρσεων. Ετσι, ο Πιλάτος, για να ελέγχει καλύτερα την κατάσταση κατά την περίοδο του Πάσχα, είχε μεταφέρει προσωρινά την έδρα του από την Καισάρεια στην Ιερουσαλήμ. Το

Εικόνα του Θεοφάνους του Κρητός, στην οποία απεικονίζεται η πορεία του Ιησού προς τον Γολγοθά.

«πραιτώριο» ή διοικητήριο στο οποίο διέμενε ο Πιλάτος κάθε φορά που ερχόταν στην Ιερουσαλήμ θα ήταν προφανώς το ανάκτορο του Ηρώδη του Μεγάλου στη δυτική μεριά της πόλεως. Εκεί πρέπει να οδήγησαν και τον Ιησού.

Η ΑΝΑΚΡΙΣΗ στην οποία ο Πιλάτος υπέβαλε τον Ιησού υπήρξε σύντομη και δεν τον έπεισε καθόλου για την ενοχή του Ιησού. Ακόμη κι όταν του απύθυνε το ερώτημα «σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων;» η απάντηση «σὺ λέγεις» ή «ἀπὸ σεαυτοῦ σὺ τοῦτο λέγεις ἢ ἄλλοι εἶπόν σοι περὶ ἐμοῦ», συνοδευόμενη από φράσεις όπως «ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου» (Ιω. 18, 33-36), δεν έπεισε τον Πιλάτο ότι έχει να κάνει με τον αρχηγό των επαναστατών, όπως στην ουσία είχαν ισχυρισθεί τα μέλη του Συνεδρίου. Όταν, μάλιστα, πληροφορήθηκε ότι είναι Γαλιλαίος, βρήκε την

ευκαιρία να αποσείσει από πάνω του το βάρος και την ευθύνη να απογοητεύσει την ιουδαϊκή ηγεσία και παρέπεμψε τον Ιησού στον Ηρώδη τον Αντίπα, ο οποίος ως Ιουδαίος το θρήσκευμα είχε έλθει και αυτός στην Ιερουσαλήμ για το Πάσχα περιστοιχιζόμενος από τη φρουρά του.²³ Η Γαλιλαία, όπως είπαμε στην αρχή, υπήγετο στην εξουσία του Αντίπα και επομένως ήταν εκτός της ρωμαϊκής επικράτειας του Πιλάτου. Ο Ηρώδης, που είχε ακουστά για τον Ιησού και ήθελε να τον γνωρίσει από κοντά, αντιμετώπισε τον Ιησού ως κάποιον μάλλον αξιοπερίεργο τύπο, που πραγματοποιεί απίθανα πράγματα. Ηλπιζε να τον δει να κάνει εκεί μπροστά του κάποιο από τα «νούμερά» Του, ένα «θαύμα» Του, ας πούμε, για να δει τι μπορούσε να κάνει. Του απύθυνε και πολλές ερωτήσεις, αλλά ο Ιησούς δεν απαντούσε καθόλου. Έτσι, ο Αντίπας προφανώς θυμωμένος τον

«Η Σταύρωση». Πίνακας του Rubens.

έστειλε πίσω στον Πιλάτο ντυμένο με μια «λαμπρή εσθήτα» (Λουκ. 23, 6-11) αντιμετωπίζοντάς Τον μάλλον σαν αποτυχημένο κλόουν-βασιλιά παρά ως σοβαρό πρόσωπο με πραγματική ενοχή.

Ο ΚΟΣΜΟΣ, στο μεταξύ, είχε και αυτός μεταστραφεί εναντίον του Ιησού. Ο υποτιθέμενος Μεσσίας είχε γίνει ρεζίλι και τελικά οι «αρχιερείς» δικαιώνονται. Ετσι, όταν ο Πιλάτος τούς πρότεινε να διαλέξουν ποιον από τους δύο να απολύσει κατά το έθιμο των εορτών, τον Βαραββά ή τον Ιησού, εκείνοι επειίσθησαν εύκολα από τους «αρχιερείς» να διαλέξουν τον Βαραββά. Τουλάχιστον αυτός ήταν πραγματικός αντιρωμαίος «στασιαστής» μετά φόνου (Μάρκ. 15, 7· Λουκ. 23, 19). Ως «λπιστή» τον περιγράφει ο Ιωάννης (18, 40), αλλά τον ίδιο όρο

χρησιμοποιεί αργότερα και ο Ιώσηπος για τους Ιουδαίους επαναστάτες κατά των Ρωμαίων.²⁴ Ο Πιλάτος μπορεί να «ένιψε τας χείρας του» μπροστά στον όχλο «λέγων ἀθῶός εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος τούτου» (Ματ. 27, 24), αλλά υπέκυψε τελικά στις πιέσεις, οι οποίες έφθασαν μέχρι του σημείου να γίνουν και απειλές: «ἐὰν τοῦτον (τον Βαραββά) ἀπολύσης, οὐκ εἶ φίλος τοῦ Καίσαρος· πᾶς ὁ βασιλέα ἑαυτὸν ποιῶν ἀντιλέγει τῷ Καίσαρι» (Ιω. 18, 12).

Η Σταύρωση

Ο ΠΙΛΑΤΟΣ διέταξε τη ρωμαϊκή φρουρά να πάρει τον Ιησού και να τον σταυρώσει. Γιατί όμως σταύρωση; Διότι αυτή ήταν η ποινή που προέβλεπε το ρωμαϊκό δίκαιο για τους δούλους, τους ληστές, τους στασιαστές και γενικά για τους μη Ρωμαίους πολίτες. Οι στρατιώτες παρέλαβαν τον Ιησού και αφού Τον χλεύασαν ντύνοντάς Τον με κόκκινη χλαμύδα και μ' ένα ακάνθινο στεφάνι για στέμμα, Τον οδήγησαν πρώτα στη μαστίγωση. Το «βασιλικό» ακάνθινο στεφάνι δεν αποκλείεται να τους θύμιζε και τις ακτίνες του Sol invictus, του ήλιου του ανίκητου, δηλ. του Μίθρα, που ήταν ο αγαπημένος θεός των ρωμαϊκών στρατευμάτων. Η εκτέλεση της ποινής άρχισε πάντοτε με άγρια μαστίγωση²⁵ με το flagellum (φραγγέλιο), ένα ειδικό μαστίγιο ενισχυμένο με μεταλλικές αιχμές, για να ξεσχίζει τις σάρκες. Κατόπιν ο καταδίκος ήταν υποχρεωμένος να μεταφέρει ο ίδιος στους ώμους του το patibulum, το οριζόντιο ξύλο του σταυρού,²⁶ όχι ολόκληρο το σταυρό. Ο τυχαία περαστικός Σίμων ο Κυρηναίος υποχρεώθηκε να βοηθήσει τον ήδη εξουθενωμένο Ιησού μετά την ανελέητη μαστίγωση. Ο κάθετος πάσσαλος του σταυρού δεν ήταν φορητός, αλλά μόνιμα μπηγμένος στο έδαφος στον τόπο των εκτελέσεων.

ΤΟ ΡΑΤΙΒΟΥΛΟΜ ετοποθετείτο σε ειδική εσοχή επί του κάθετου ξύλου είτε σε σχήμα σταυρού [crux immissa (σταυρός ένθετος)] προς αυτό είτε σε σχήμα T [crux commissa (σταυρός επιπρόσθετος)]. Τα άκρα του καταδίκου δένονταν ή προσηλώνονταν

στο σταυρό. Ένα μικρό ξύλο, κάτι σαν υποτυπώδες «στασίδι», στήριζε κάπως το σώμα του καταδίκου περίπου στη μέση του σταυρού.²⁷

Ο ΓΟΛΓΟΘΑΣ ως μόνιμος τόπος εκτελέσεων θα ήταν ασφαλώς εκτός της πόλεως· πρβλ. Εβρ. 13, 12 «διό και Ἰησοῦς... ἔξω τῆς πύλης ἔπαθεν». Η λέξη *gulgultá* στα αραμαϊκά, *gulgoleth* στα εβραϊκά σημαίνει «κράνιο», προφανώς από το σχήμα του τόπου.

Ο «ΕΣΜΥΡΝΙΣΜΕΝΟΣ ΟΙΝΟΣ» (Μάρ. 15, 23), που έδωσαν οι στρατιώτες στον Ιησού, ήταν κρασί με αρωματική ρητίνη από «σμύρνα» (βαλσαμόδενδρο) και αποσκοπούσε στο να απαλύνει κάπως τον πόνο των καταδίκων. Το «όξος» πρέπει να ήταν η *rosca*, ένα ευρύτατα διαδεδομένο λαϊκό ποτό από ξύδι αραιωμένο με νερό και μυρωδικά, με το οποίο έκοβαν οι στρατιώτες τη δίψα τους.

ΚΑΙ ΟΙ ΤΕΣΣΕΡΙΣ Ευαγγελιστές συμπεριλαμβάνουν τη λεπτομέρεια του διαμερισμού των ενδυμάτων του Ιησού, προφανώς επειδή τη συνδέουν με τον Ψ. 21, 19 (Ο'), «διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον». Οι στρατιώτες που λάμβαναν μέρος στην εκτέλεση ενός καταδίκου εδικαιούντο εθιμικά να μοιραστούν και τα πράγματά του.

Η ΕΞΕΥΤΕΛΙΣΤΙΚΗ επιγραφή «βασιλεύς των Ιουδαίων» πάνω στο σταυρό ήταν κι αυτή μέρος της ποινής. Ο Σουετώνιος γράφει ότι κρεμούσαν στο λαιμό των καταδίκων, καθώς όδευαν προς εκτέλεση, μια επιγραφή που πληροφορούσε για το αδίκημά τους.²⁸ Η ειρωνεία επίσης είναι ότι ο Ιησούς έτυχε να σταυρωθεί μεταξύ δύο «λυστών». Αν λάβουμε υπ' όψιν τη χρήση του όρου στον Ιώσηπο, οι λυστές είναι πολύ πιθανό να ήταν και αυτοί επαναστάτες όπως ο Βαραββάς.

Ο ΜΑΤΘΑΙΟΣ και ο Μάρκος παραθέτουν ως ύστατη κραυγή του Ιησού τα λόγια του Ψ. 21, 2 (έβρ. 22, 2) «Θεέ μου, θεέ μου, ἵνατί με ἐγκατέλιπες». Η φράση όμως παρατίθεται στα αραμαϊκά και όχι στα εβραϊκά, εκτός από την τυποποιημένη,

ως φαίνεται, επίκληση του θείου ονόματος: «Ἠλί, Ἠλί (εβρ.), λεμά σαβαθανί (αραμ.)». Δεν πρόκειται όμως για κραυγή απελπισίας, αλλά για ταύτιση του Ιησού προς τον πάσχοντα δίκαιο του ψαλμού, ο οποίος στο τέλος ξέρει ότι θα δικαιωθεί: «ὅτι οὐκ... ἀπέστρεψεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπ' ἐμοῦ (ο Κύριος), καὶ ἐν τῷ κεκραγένοι με πρὸς αὐτὸν εἰσήκουσέν μου» (Ψ. 21, 25· έβρ. 22, 24). Ολόκληρη η διήγηση της Σταυρώσεως, ιδιαίτερα στον Ματθαίο, συσχετίζεται και φωτίζεται από τον Ψαλμό 21. Ακόμα και η κραυγή «τετέλεσται» του Ιωάννη πρέπει να εκληφθεί με την έννοια ότι όλα τελείωσαν σύμφωνα με το σχέδιο του Θεού εν είδει θριάμβου.

Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΕΝΟΣ χώρος ενός σημειώματος σαν αυτό δεν μας επιτρέπει να επεκταθούμε σε όλες τις λεπτομέρειες που αναφέρουν τα Ευαγγέλια, όσο σημαντικές κι αν είναι. Αναγκαστικά περιοριζόμαστε επιλεκτικά σε μερικά μόνον από τα σημεία που θα προβληματίσουν τον αναγνώστη.

ΣΥΜΦΩΝΑ με το Δευτερονόμιο (21, 22-23) δεν επιτρεπόταν να παραμείνει άταφο το νεκρό σώμα των καταδίκων κατά τη διάρκεια της νύχτας. Επρεπε να ταφούν πριν νυχτώσει. Ετσι, από φόβο μήπως κάποιος από τους σταυρωμένους πεθάνει κατά τη διάρκεια της νύχτας, οι Ρωμαίοι επέτρεπαν να εφαρμοσθεί το *curi fragium*, η θραύση των σκελών των καταδίκων με βαριά εργαλεία, για να επισπευσθεί ο θάνατος. Αυτό, όσο κι αν φαίνεται βάρβαρο και σκληρό, στην ουσία ήταν επιθυμητό, γιατί ο θάνατος επί του σταυρού ήταν πολύ αργός και πολύ επίπονος. Το μαρτύριο μπορούσε να παρατείνεται επί μέρες. Εν τούτοις ο Ιησούς ήταν ήδη νεκρός και οι στρατιώτες «οὐ κατέαξαν αὐτοῦ τὰ σκέλη» (Ιω. 19, 33). Αυτό το νόημα είχε άλλωστε και η πράξη του στρατιώτη να τρυπήσει την πλευρά του Ιησού με τη λόγχη, να διαπιστώσει το θάνατό Του. Το γεγονός αυτό όμως δεν είναι μια απλή λεπτομέρεια για τον Ιωάννη. Δείχνει ότι ο Χριστός είναι ακριβώς ο πασχάλιος αμνός, για τον οποίο οι προδιαγραφές της θυσίας προέβλεπαν «ὄστοῦν οὐ συντριβήσεται αὐτοῦ» (Εξ. 12, 46·

**«Η Εις Αδου Κάθοδος». Εικόνα (1546)
Κρητικής Σχολής, Θεοφάνης
ο Κρης (Μονή Σταυρονικήτα).**

Άρ. 9, 12). Και μάλιστα, επιμένει ο Ιωάννης, «ό έώρακώς μεμαρτύρηκεν, και άληθινή αυτού έστιν ή μαρτυρία, και εκείνος οΐδεν ότι άληθῆ λέγει» ότι από την πλευρά «έξῆλθεν εύθους αίμα και ύδωρ». Από νεκρό σώμα, ως γνωστόν, δεν εξέρχεται ούτε αίμα ούτε ύδωρ, γι' αυτό και επιμένει ο Ιωάννης με τόση έμφαση. Η νύξη της πλευράς παραπέμπει ευθέως στην τελετουργική σφαγή του πασχάλιου αμνού στο ναό. Η σφαγή γινόταν με ειδικό τρύπημα κατ' ευθείαν στην καρδιά του ζώου από τον ιερέα. Το αίμα έπρεπε να αφεθεί να τρέξει μέχρι πλήρους αποστραγγίσεως και στη συνέχεια να ραντισθεί με αυτό το θυσιαστήριο (Mishná, Tamid 4, 2). Αυτό ακριβώς θέλει να αναδείξει και ο Ιωάννης, ότι ο Χριστός είναι ο πασχάλιος αμνός

που θυσιάζεται ακριβώς στις 14 Νισάν, την ημέρα της θυσίας των αμνών του Πάσχα.

ΣΥΝΗΘΩΣ η αναφορά αυτή του Ιωάννη στο «αίμα και ύδωρ» ερμηνεύεται ως συμβολισμός για το βάπτισμα και τη Θεία Ευχαριστία (πρβλ. Α' Ιω. 5, 6) ή ως απάντηση σε «δοτικές» τάσεις ορισμένων, που διατείνονταν ότι ο Χριστός σταυρώθηκε «κατά δόκψιν», δηλ. φαινομενικά, καθώς τα «θεία όντα» ούτε παθαίνουν τίποτα ούτε πεθαίνουν. Εν τούτοις ο συμβολισμός, αν υπάρχει, δεν αποκλείει και το γεγονός να είναι πραγματικό. Εάν η λόγχη του στρατιώτη έφθασε μέχρι την καρδιά, τότε το αίμα μπορεί να προήλθε είτε από το δεξιό καρδιακό κόλπο είτε από τη δεξιά κοιλία, όπου το αίμα δεν πήζει αμέσως στον προσφάτως θανόντα, είτε από συλλογή αιμορραγικού υγρού στο περικάρδιο (αιμοπερικάρδιο). Το «ύδωρ» δεν μπορεί παρά να ήταν ορώδες πλευριτικό και περικαρδιακό υγρό. Σε περιπτώσεις, μάλιστα, ελαττώσεως του όγκου του αίματος (π.χ. λόγω αιμορραγίας ή αφυδατώσεως) και επικειμένης οξείας καρδιακής ανεπάρκειας παράγεται ορώδες υγρό στον υπεζωκότα και στο περικάρδιο προερχόμενο από τα αγγεία.²⁹ Το «αίμα και τὸ ύδωρ» θα μπορούσε όμως να είναι και αιμορραγικό πλευριτικό υγρό, η ανάπτυξη του οποίου είχε ήδη προκληθεί από την αδυσώπητη μαστίγωση που είχε προηγηθεί της Σταυρώσεως, μέσα στο θωρακικό κλωβό μεταξύ των δύο υμένων του υπεζωκότος (του υμένος που επικαλύπτει τις πλευρές και αυτού που επικαλύπτει τους πνεύμονες). Η λόγχη δεν είναι απαραίτητο να έφθασε στην καρδιά. Κακώσεις των πλευρών είναι δυνατόν να προκαλέσουν συλλογή αιμορραγικού υγρού στο χώρο μεταξύ των πλευρών και του πνεύμονα. Το λιμνάζον αυτό αιμορραγικό υγρό καθιζάνει και σχηματίζει δύο στρώματα, το χαμηλότερο των οποίων είναι βαθυέρυθρο (ιδίως στους νεκρούς), ενώ το υψηλότερο είναι διαυγές και αχυρόχροον. Ένα τέτοιο υγρό εξερχόμενο από την οπή του λοχισμού μπορεί να δικαιώσει την περιγραφή «αίμα και ύδωρ». Η λόγχη προφανώς τρύπησε το κατώτερο στρώμα, γι' αυτό εξήλθε πρώτα το βαθυέρυθρο υγρό (το «αίμα») και μετά το ωχρο αχυρόχροον «ύδωρ», διαφορετικά δεν

θα εξήρχετο παρά μόνον το «ὔδωρ» (το ανώτερο στρώμα).³⁰

Η Ταφή του Ιησού

ΠΡΙΝ ΔΥΣΕΙ ο ήλιος παρουσιάσθηκε στον Πιλάτο ο Ιωσήφ από την Αριμαθέα, τη σημερινή Ραμάλλα στη λεγόμενη Δυτική Οχθη, και ζήτησε να πάρει το σώμα του Ιησού τουλάχιστον για μια αξιοπρεπή ταφή. Ο Πιλάτος δικαίως απέρριψε που ο Ιησούς είχε πεθάνει τόσο γρήγορα και ζήτησε επιβεβαίωση από τον εκατόνταρχο.

Ο ΙΩΣΗΦ, «εὐσχήμων βουλευτής», λέγει ο Μάρκος, δηλ. διαπρεπές μέλος του Μεγάλου Συνεδρίου, αλλά κρυφός μαθητής του Ιησού, μαζί με τον Νικόδημο, όπως αναφέρει ο Ιωάννης, ο οποίος ήταν και αυτός μέλος του Συνεδρίου, είχαν την τόλμη και το θάρρος να βγουν μπροστά στην κορυφαία στιγμή του δράματος και να αναλάβουν αυτοί την Ταφή του Ιησού. Ο Ματθαίος και ο Ιωάννης αποσιωπούν το γεγονός ότι ο Ιωσήφ ήταν κρυφός έστω μαθητής, ίσως για να μη χρεωθεί η καταδίκη του Ιησού και σε άλλους μαθητές του Ιησού πλνν του Ιούδα. Δεν μπορούμε βεβαίως να ξέρουμε αν ο Ιωσήφ ή ο Νικόδημος συμμετείχαν ή όχι στη δίκη του Ιησού.

Ο ΤΑΦΟΣ, όπως περιγράφεται, ήταν λαξευτός και έκλεινε με τη βοήθεια ενός κυκλικού λίθου. Ένας τέτοιος ακριβός τάφος θα ταίριαζε περισσότερο σ' έναν πλούσιο και βουλευτή όπως ο Ιωσήφ παρά στην οικογένεια του Ιησού· θα μπορούσε να ήταν δικός του. Τέτοιοι τάφοι υπάρχουν ακόμα έξω από την παλαιά πόλη της Ιερουσαλήμ.

Ανάσταση

ΣΕ ΚΑΝΕΝΑ Ευαγγέλιο δεν υπάρχει «περιγραφή» της Αναστάσεως αυτής καθ' εαυτήν, αλλά μόνον η αναγγελία και η διαπίστωση του κενού μνημείου και φυσικά οι μετέπειτα εμφανίσεις του Αναστάντος. Όταν οι γυναίκες «τῆ μιᾷ τῶν

«Το Χαίρει των Μυροφόρων». Εικόνα (1546) Κρητικής Σχολής, Θεοφάνης ο Κρης (Μονή Σταυρονικήτα).

σαββάτων», δηλ. την πρώτη ημέρα της εβδομάδας μετά το Σάββατο, ξεκίνησαν με αρώματα για το μνήμα ελπίζοντας να βρεθεί κάποιος που να τις βοηθήσει να κυλήσουν το μεγάλο λίθο του μνημείου, «εὔρον τὸν λίθον ἀποκεκυλισμένον ἀπὸ τοῦ μνημείου» (Λουκ. 24, 2) και τον άγγελο να τους υποδεικνύει ότι ο τάφος είναι κενός: «οὐκ ἔστιν ὧδε, ἀλλὰ ἠγέρθη». Στον Ματθαίو, ο οποίος κάνει λόγο για φρουρά στον τάφο, η σκηνή συνοδεύεται από σεισμό, όπως και τη στιγμή του θανάτου του Ιησού, σημείο θεοφανίας στην Παλαιά Διαθήκη. Οι στρατιώτες είναι μεν και αυτοί μάρτυρες του κενού μνημείου, αλλά εντελώς ανεπιγνώστως: «ἐγενήθησαν ὡς νεκροί». Είναι απλώς οι πτηνόμενοι. Η περιγραφή του Ιωάννη είναι η πιο απλή: η

Μαρία η Μαγδαληνή βλέπει το μνημείο κενό και τρέχει να ειδοποιήσει τους Αποστόλους ότι «ἤσαν τὸν κύριον ἐκ τοῦ μνημείου, καὶ οὐκ οἶδαμεν ποῦ ἔθηκαν αὐτόν». Ο πληθυντικός «οὐκ οἶδαμεν» εν τούτοις σημαίνει ότι δεν ήταν μόνη.

ΕΛΘ ΤΕΛΕΙΩΝΕΙ η αφήγηση των Ευαγγελιστών για τα γεγονότα του Πάθους και της Αναστάσεως

ως του Ιησού. Παρ' όλες τις μεγάλες διαφορές ως προς το περιεχόμενο μεταξύ του Ευαγγελίου του Ιωάννη και των τριών άλλων Ευαγγελιστών γενικώς, όσον αφορά στο Πάθος και την Ανάσταση οι διηγήσεις συγκλίνουν, με εξαίρεση την ημερομηνία του Πάσχα. Αυτό οφείλεται στο ότι η διήγηση του Πάθους και της Αναστάσεως υπήρξε το κεντρικό στοιχείο της κατ'επίσημον της πρώτης

Σημειώσεις

1. Βλ. Ιωσήπου, «Περὶ ἰουδαϊκῆς ἀρχαιολογίας» 17, 188-189· «Περὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Πολέμου» 2, 95. Οἱ ἄλλοι δύο γιοὶ τοῦ Ἡρώδη ἀνέλαβαν ὁ μὲν Ἡρώδης ὁ Ἀντίπας (4 π.Χ. - 39 μ.Χ.) τὴ Γαλιλαία καὶ τὴν Περαιά (Υπεριορδανία) μὲ πρωτεύουσα τὴν Τιβεριάδα, ὁ δὲ Ἡρώδης Φίλιππος (4 π.Χ. - 34 μ.Χ.) τὶς βορειότερες ἐπαρχίες μὲ πρωτεύουσα τὴν πρώην Βηθσαιῶν Α τοῦ Ἰορδάνη, τὴν ὁποία μετονόμασε σὲ Ἰουλιὰδα πρὸς τιμὴν τῆς κόρης τοῦ Αὐγούστου.

2. Ἰωσ. Πόλ. 2, 111· Ἀρχ. 17, 344.

3. «Τὶ κάνουμε; Αὐτός ὁ ἄνθρωπος κάνει πολλὰ θαύματα· εἰάν τον ἀφήσουμε ἔτσι, θα τον πιστέψουν ὅλοι καὶ θα ἔλθουν οἱ Ῥωμαῖοι καὶ θα μᾶς σκώσουν (δηλ. θα χάσουμε) καὶ το ναὸ καὶ τὸ ἔθνος». (Ἰερός) «τόπος» εἶναι τεχνικός ὅρος γιὰ τὸ ναὸ τῆς Ἱερουσαλήμ. Ὁ ναὸς αὐτός δεν ἦταν πλέον ὁ ναὸς τοῦ Σολομώντος, ἀλλὰ ὁ ναὸς ποὺ εἶχε χτίσει ὁ Ἡρώδης ὁ Μέγας στὴν θέση του.

4. Ἰωσήπου, Πόλ. 2, 118· Ἀρχ. 17, 354-18, 10· βλ. καὶ Πράξεις 5, 37.

5. Ὡσα(ν)νά στα εβραϊκά εἶναι προστακτικὴ τοῦ ρήματος *yashá* (βοηθῶ· σώζω) συν τὸ επιτακτικὸ μόριο *na*. Οἱ Ὁ (Εβδομήκοντα) μεταφράζουν «σῶσον δὴ» (σώσε μᾶς ἐπὶ τέλους! Ψ. 117,25).

6. Mishna, (πραγματεία) *Sanhedrin* 1,6.

7. Βεβαίως υπήρχαν καὶ οἱ Εσσαίοι, ἀλλὰ δεν εἶχαν γνηστικὸ ρόλο καὶ, ἀν κρίνουμε ἀπὸ τὸ κοινόβιό τους στο Κουμράν καὶ τὰ χειρόγραφα τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης, ἦταν μάλλον οικειοθελῶς ἀποτραβηγμένοι στο περιθώριο, ἀπογοητευμένοι ἀπὸ τὴν επίσημη ἐκδοχὴ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ.

8. Βλ. π.Χ. Μάρκου 12, 18· Πράξεις 28, 3.

9. F. Schulthess, «Zur Sprache der Evangelien», *Zeitschrift für Neutestamentliche Wissenschaft* 21 (1922), σ. 250-258. O. Cullmann, «Der zwölfte Apostel» στο *Vorträge und Aufsätze*, 1925-1962, K. Fröhlich (εκδ.), Tübingen-Zürich, 1966.

10. Ἀρχ. 20.186-187· Ἰουδ. Πόλ. 2, 254-257· οἱ Σικάριοι ἀναφέρονται καὶ στὶς Πράξεις 21, 38.

11. Ἐπειδὴ τὰ κείμενα, ὅπως τὰ παραθέτουμε, προέρχονται ἀπὸ τὴν κριτικὴ ἐκδοσὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης (Nestle - Alland, *Novum Testamentum Graece*, 28η ἐκδ. 2012), ὁ μὴ ἐξοικειωμένος ἀναγνώστης ἀς μὴν ξενοθεῖ ἀπὸ κάποιες μικροδιαφορὲς ποὺ τυχόν θα παρατηρήσει ἐν σχέσει πρὸς τὸ κείμενο τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

12. Εξ. 12, 1-20, 40-51· Ἀριθμ. 9, 1-4· 28, 16-25· Δευτ. 16, 1-8· 23,5-8.

13. R. de Vaux, *Les Sacrifices de l' Ancien Testament*, σ. 8 κ.εξ., Paris 1964.

14. Δυστυχῶς, δεν εἶναι περιττὸ νὰ διευκρινισθεῖ ὅτι ἡ ἐσπέρα ἀρχίζει μὲ τὴ δύση τοῦ πλίου καὶ ὄχι ἀσφαλῶς στὶς 12 τὸ μεσημέρι (!), ὅπως κακῶς τείνει νὰ επικρατήσῃ τελευταία.

15. Τὸν ἴδιο συμβολισμό κάνει καὶ ὁ Παῦλος στὴν Α' Κορ. 5, 7· «ἐκαθάρατε τὴν παλαιὰν ζύμην, ἵνα ἦτε νέον φύραμα, καθὼς ἔστε ἄζυμοι· καὶ γὰρ τὸ πάσχα ἡμῶν ἐτύθη Χριστός». Δηλ. ὅπως στὴν εορτὴ τῶν Ἀζύμων καὶ τοῦ Πάσχα καθαρῶς μὲ σχολαστικὰ τὰ σπίτια μᾶς ἀπὸ ὅλα τὰ υπολείμματα τῆς παλαιᾶς ζύμης καὶ φτιάχνουμε νέο, ἄζυμο ψωμί, ἔτσι καθαρῶς καὶ τὴ ζωὴ σας τῶρα ποὺ γίνετε χριστιανοὶ ἀπὸ ὅλο τὸ κακὸ παρελθόν. Μὴν ξεχνάτε ὅτι «τὸ πάσχα ἡμῶν», δηλ. ὁ δικός μας πασχαλῖος ἀμνός, εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Χριστός ποὺ θυσιάστηκε.

16. Γιὰ τὸ δεῖπνο τῆς Βασιλείας βλ. Ἠσ. 25, 6 ἐξ. 55, 1 ἐξ. 65, 13· Σοφον. 1, 7· πρβλ. Μάρ. 10, 37· Λουκ. 14, 15· Ἀποκ. 7, 16-17· 19, 9· 22, 17.

17. Ἀζυμο ἄρτο, ἀν τὸ δεῖπνο ἦταν πασχαλῖο. Ἡ Ῥωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ἀκολουθεῖ αὐτὴν τὴν πρακτικὴ.

18. «Σπείρα» εἶναι ἡ ἑλληνικὴ ἀπόδοσὸς τοῦ λατ. *cohors*, -tis, τὸ 1/10 τῆς λεγεώνας ἢ περίπου 600 ἄνδρες σὲ πλήρη

Εκκλησίας. Κατά τη διατύπωση του Παύλου, «εἰ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, κενὸν ἄρα καὶ τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ καὶ ἡ πίστις ὑμῶν» (Α' Κορ. 15, 14). Ἐτσι, ἀπὸ πολὺ νωρὶς ἡ διήγηση ἀπέκτησε ἐνιαίον χαρακτήρα δομῆς, ὁ ὁποῖος ὅμως ἐπιτρέπει στους Εὐαγγελιστὲς νὰ ἐντάξουν καὶ τὶς δικές τους λεπτομέρειες προσθαφαιρώντας ὑλικὸ ἀνάλογα μετὰ τὸ τι ὁ καθένας τους θεωρεῖ οὐσιώδες.

σύνθεση διοικούμενη ἀπὸ χιλιάρχο.

19. Ἰωσήπου, *Αρχ.* 18, 26.

20. Ἰωσήπου, *Αρχ.* 20, 198.

21. Ἰωσήπου, *Πόλ.* 2, 117.

22. Τόσο ὁ Ἰώσηπος (*Πόλ.* 2, 169-177· *Αρχ.* 18, 55-62) ὅσο καὶ ὁ Φίλων ὁ Ἰουδαῖος φιλόσοφος (*Πρεσβεία πρὸς Γάϊον* 299) περιγράφουν τὸν Πιλάτο μετὰ τὰ μελανότερα χρώματα. Ἀντικαταστάθηκε τὸ 36 ἀπὸ τὸν ἄμεσο προῖστάμενό του, τὸν ἐπίτροπο τῆς Συρίας Βιτέλλιο, καὶ ἐστάλη νὰ ἀπολογηθεῖ στὴ Ρώμην ἐνώπιον τοῦ Τιβερίου γιὰ ἀδικαιολόγητες ὠμότητες ποὺ διέπραξε κατὰ τῶν Σαμαρειτῶν. Καθ' ὁδὸν ὅμως ὁ Τιβέριος πέθανε καὶ ἐκτότε τὰ ἴχνη τοῦ Πιλάτου χάνονται. Ὁ Εὐσέβιος ἀναφέρει ὅτι αυτοκτόνησε (*Εκκλ. Ιστ.*, 2, 7, 1).

23. Προφανῶς θὰ διέμενε στὸ παλαιὸ παλάτι τῶν Ἀσμοναίων βασιλέων, ποὺ ὑπῆρχε διαθέσιμο νοτιότερα τοῦ «πραιτωρίου».

24. Π.χ. «ἔτερον εἶδος ληστῶν ἐν Ἱερουσαλῦμοις ἐπεφύετο, οἱ καλούμενοι σικάριοι, μεθ' ἡμέραν καὶ ἐν μέσῃ τῆ πόλει φονεύοντες ἀνθρώπους» (*Πόλ.* 2, 254).

25. Ἰωσήπου, *Πόλ.* 2, 306· 5, 449.

26. «Ἐκαστος κακούργων ἐκφέρει τὸν αὐτοῦ σταυρὸν» (*Πλουτάρχου, «Ἠθικά»* 554a).

27. Τὸ 1968 βρέθηκαν σ' ἓναν τάφο τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ. στὸ Givat ha-Mivtar ΒΑ τῆς Ἱερουσαλῆμ οστά ἀτόμου, ποὺ εἶχε ὑποστῆ τὴν ποινὴ τῆς σταυρώσεως. Τὰ πόδια βρέθηκαν καρφωμένα σταυρωτὰ με σιδερένιο καὶ γυρισμένο καρφὶ μήκους 18 εκ. Τὸ ἓνα πόδι ἔφερε συντριπτικὸ κάταγμα καὶ τὸ ἄλλο ἦταν σχεδὸν θρυμματισμένο (N. Haas, «Anthropological Observations on the Skeletal Remains from Givat ha-Mivtar», *Israel Exploration Journal* 20 [1970] σ. 38-59).

«Ἡ Ἀνάσταση». Βυζαντινὴ εἰκόνα τοῦ 1280 (Μονὴ Ἁγίας Αἰκατερίνης, Σινά).

28. *De Vita Caesarum, Caligula* 32: «praecedente titulo, qui causam poenae indicaret» (προνηγίτο ὁ τίτλος ποὺ ἔδειχνε τὴν αἰτία τῆς ποινῆς).

29. W. D. Edwards, W. J. Gabel, F. E. Hosmer, «On the Physical Death of Jesus Christ», στὸ *Journal of the American Medical Association* 255 (1986) σ. 1455-66.

30. A. F. Sava, «The Wound in the Side of Christ», *Catholic Biblical Quarterly* 19 (1954) σ. 438-443. Ὁ υπογράφων τὸ ἄρθρο ἰατροδικαστὴς ἰσχυρίζεται ὅτι ἔχει συλλέξει τέτοιο ὑγρὸ ἀπὸ πτώματα ἀκόμη καὶ τέσσερις ὥρες μετὰ τὸ θάνατο.

